

ÉRTEKEZÉSEK A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1870.

I. Az nzsora törvényekről. *Szinovác Györgytől.* 1867. 17 l. 20 fill. — II. A magyar mezőgazdaság. *Keleti Károlytól.* 1867. 19 l. 20 fill. — III. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 42 l. 40 fill. — IV. A magyar Korona országainak legújabb népesedési mozgalmai. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 52 l. 40 fill. — V. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. *Kautz Gyudától.* 1868. 38 l. 40 fill. — VI. A statistika hivatalos és tudományos mivélése. *Keleti Károlytól.* 1868. 41 l. 40 fill. — VII. A római jog s az újabbkori jogfejlődés. *Pulszky Ágostontól.* 1869. 27 l. 20 fill. — VIII. Gaius. *Rentmeister Antaltól.* 1869. 116 l. 60 fill. — IX. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1869. 26 l. 40 fill. — X. A törvénykezés reformja. *Ókröss Bálinttól.* 1869. 18 l. 40 fill. — XI. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. *Csatskó Imrétől.* 1870. 26 l. 40 fill. — XII. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. *Baintner Jánostól.* 1870. 37 l. 40 fill.

Második kötet. 1870—1874.

I. A fogyasztási egyletek. *Dr. Vécsey Tamástól.* 1870. 59 l. 40 fill. — II. Az emberi öntudat jelen fokáról. *Dr. Barsi Józseftől.* 1870. 27 l. 20 fill. — III. Kassa város parkettkészítése a XV. század kezdetén. *Wenzel Gusztávtól.* 1870. 43 l. 40 fill. — IV. Emlékezés Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. *Dr. Suhayda Jánostól.* 1871. 12 l. 20 fill. — V. Szemle a magyar jogászgyűlések munkássága s eredményei felett. *Tóth Lőrincztől.* 1872. 88 l. 60 fill. — VI. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. *Ladányi Gedeontól.* 1873. 28 l. 20 fill. — VII. Emlékezés Rau Károly Henrik felett. *Kautz Gyudától.* 1873. 16 l. 20 fill. — VIII. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. *Hajnik Imrétől.* 1873. 18 l. 20 fill. — IX. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. *Dr. Matlekovits Sándortól.* 1873. 32 l. 20 fill. — X. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongresszusokon. *Keleti Károlytól.* 1874. 32 l. 20 fill. — XI. A székely kérdés. *Galgóczy Károlytól.* 1874. 24 l. 20 fill. — XII. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. *Kőrösi Józseftől.* 1874. 52 l. 60 fill.

Harmadik kötet. 1875—1876.

I. A kényszer-egység a csődeljárásban. *Apáthy Istvántól.* 1875. 25 l. 36 fill. — II. Quetelet emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1875. 24 l. 20 fill. — III. Magyarország népesedési mozgalma 1864—1873-ban és a cholera. *Keleti Károlytól.* 1875. 56 l. 80 fill. — IV. Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. *Konek Sándortól.* 1875. 55 l. 70 fill. — V. A statistika és a nemzetgazdaságtan közötti viszony a mai korban. *Konek Sándortól.* 1875. 26 l. 30 fill. — VI. Emlékezés Szigethi Warga János l. tag felett. *Galgóczy Károlytól.* 1875. 23 l. 30 fill. — VII. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. *Dr. Weszelovszky Károlytól.* 1 korona 40 fill. — VIII. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor 60 fill. — IX. Emlékezés Csacsckó Imre l. tag fölött. *Pauler Tivadartól.* 20 fill.

Negyedik kötet. 1876—1877.

I. Visszapillantás közigazdaságunk egy negyedszázadára. *Keleti Károlytól.* 40 fill. — II. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. *Wenzel Gusztávtól.* 50 fill. — III. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. *Tóth Lőrincztől.* 80 fill. — IV. Emlékezés hodost és kizdiai br. Sina Simon felett. *Tóth Lőrincztől.* 40 fill. — V. Az országos jog és a particularis jogok közötti viszony. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 20 fill. — VI. Emlékezés Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. *Jakab Elek lev. tagtól.* 80 fill. — VII. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. *Zlinszky Imre lev. tagtól.* 80 fill. — VIII. Bertha Sándor emlékezete. *Tóth Lőrincz r. tagtól.* 40 fill. — IX. Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben. *Wenzel Gusztán r. tagtól.* 80 fill.

Ötödik kötet. 1877—1879.

I. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. *Wenzel Gusztán r. tagtól.* 60 fill. — II. Pényszék emlékezete. *Keleti Károlytól.* 40 fill. — III. A magyar jogtudomány története. *Keleti Károlytól.* 100 fill. — IV. A magyar jogtudomány története. *Keleti Károlytól.* 100 fill.

A VISSZAHATÓ ERŐ AZ ANYAGI BÜNTETŐJOGBAN

ANGYAL PÁL

LEV. TAGTÓL

FELOLVASTA 1916. MÁJUS HÓ 8-ÁN.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1916

BEVEZETÉS.

Concha Győző Akadémiánk II. osztályának érdemes osztályelnöke, *A Jelszavakról* 1904-ben írt értékes tanulmányát azzal a kijelentéssel végzi, hogy »a szavak játékpénzek, tantusok, az okosoknak, — igaz pénzek a bolondoknak.«¹⁾ Azt hiszem, nem követek el hibát, ha ezt a tételt, mely tulajdonképen arra figyelmeztet, hogy a jelszavakkal, mert ezek igen gyakran megtévesztők, csinján kell bánni, a *jelmondatokra*, az ú. n. axiómákra is kiterjesztendőnek vélem. Nem egyszer sikerült ugyanis kimutatni, hogy némely — évszázadok, sőt évezredek óta forgalomban levő s mély gyökereket vert — jelmondat hamis vagy ha nem is az, de állandó félreértésekre vezet s helytelen vágásba tereli a gondolkodást. Figyelemmel azokra a nemcsak elméleti, de igen gyakran a gyakorlati életet is érdeklően levont *következtetésekre*, melyek egy-egy ilyen téves vagy megtévesztő jelmondatból folynak s a melyek tehát helytelen tudományos tételekhez, illetőleg hibás intézményekhez, juttatnak : ezeknek kiküszöbölése érdekében, de azért is, hogy ily helytelen következtetések levonásának és elterjedésének útját vágjuk, felette kívánatos, tudományos nézőszögből meg egyenest köteleesség : a jelszavakat és jelmondatokat időszakonként *revízió alá venni* s a vizsgálódás eredményéhez képest megállapítani, vajjon fenntarthatók-e azok vagy sem? A törlés követelése legtöbbször visszatetszést kelt, sőt érthetően fájdalmas érzést támaszt a lelkekben, mert a mihez hozzászoktunk, a mibe hosszú időközön keresztül beleéltük magunkat, azzal szakítani mindig nehéz ; ily — inkább érzelmi — mozzanatok mindazonáltal nem lehetnek akadályai a tudo-

¹⁾ *Concha Győző*. *A jelszavakról*. Budapest, 1904. 22. l.

mány haladásának s az igazság érvényesülésének, miért is, nézetem szerint, bármily erős időgyökerekkel kapaszkodjék is bele valamely, kimutathatóan hamis jelmondat az emberiség gondolatvilágába, azt ki kell onnét tépnünk s be kell ültetnünk helyébe a helyesnek felismert tudományos vagy gyakorlati tételt, azt, mely az igazság követelményeinek megfelel.

Röviddel ezelőtt a magyar törvényhozó került abba a mindeusztól kényelmetlen helyzetbe, melyben számot kellett vetnie egy ily évezredes jelmondatral. El kellett döntenie azt a kérdést, vajjon annak a tételnek, melyet minden gondolkodás és elemzés nélkül, mint természetes jelmondatot, úgy szoktunk megörögzíteni, hogy: *a törvénynek nincs visszaható ereje*, van-e csakugyan oly szilárd alapja, mely törést nem enged? összeegyeztethető-e az az igazság és célszerűség kívánalmaival? elősegíti-e az a jogszabályokat ama kétségtelen céljuk minél tökéletesebb elérésében, hogy a társadalmi együttlét feltételeit megteremtve, az egyéni és közösségi feladatoknak lehető legsímább és zökkenés nélküli megoldását biztosítsák? És a magyar törvényhozó a háború körülményeinek nyomasztó hatása alatt — az elvi kérdést nem érintve — rést ütött e jelmondaton, mert midőn »A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról« szóló 1915: XIX. t.-cz. 24. §-ában azt a szabályt állítja fel, hogy: »A jelen törvény 1—10. §-aiban foglalt rendelkezéseket akkor is alkalmazni kell, ha a cselekményt e törvény életbelépte előtt, de már a háború idején követték el, feltéve, hogy a cselekmény az eddigi jogszabályok szerint is bűncselekmény volt.«²⁾ *a törvénynek* — szoros korlátok között ugyan, de mégis — *visszaható erőt tulajdonít.*³⁾

²⁾ *Angyal Pál.* A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadiszállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló 1915: XIX. t.-cz. és a gyorsított bünvádi eljárás szabályai. Bűnügyi Szemle Törvénytára. Pécs, 1916. 5. füzet, 62. l.

³⁾ Ugyanígy visszaható erővel ruházta fel az 1915: XIX. t.-cz. 25. §-a e törvény kereskedelmi jogi és egyéb magánjogi rendelkezéseit is, midőn kijelenti, hogy: »A 17—22. §-ok rendelkezéseit akkor is alkalmazni kell, ha a jelen törvény szerinti felelősségre alapul szolgáló cselekményt e törvény életbelépte előtt, de már a háború idején követték el, feltéve

Részemről eddigelé kétszer is alkalmam nyílt állást foglalnom a retroaktivitás problémájában; először akkor, a mikor az 1915: XIX. t.-cz. előkészítésében, mint a törvényjavaslat első szövegének szerkesztője, részt vettem,⁴⁾ majd abból az alkalmából, a mikor 1915. évi nov. 13-ikán a Magyar Jogászegylet teljes ülésén »A háború hatása büntetőjogunkra« címen szerencsém volt előadást tarthatni.⁵⁾ Mindkét alkalommal csak röviden, a problémának csupán egyik részét érintve foglalkoztam a kérdéssel; nem tártam azonban fel sem a jogtörténeti adalékokat, sem a különböző — alkotmányjogi, büntetőpolitikai és dogmatikai oldalról is felette jelentős — elméleti álláspontok végső következtetéseit; szóval valósággyal incidentaliter tanulmányoztam a kérdést s beértem nézetemnek — behatóbb megokolással nem támogatott — egyszerű kinyilvánításával. Azóta a probléma nem hagyott nyugton, s úgy éreztem, tartozom nemcsak a tudomány irányában, de magammal szemben is azzal, hogy azt — mint merőben tudományos kérdést — minden vonatkozásában megvilágítsam s megnyugtató megoldását elősegítsem vagy legalább is alkalmat nyujtsak arra, hogy a világirodalomból s a különböző törvényhozási munkálatokból leszűrt anyagnak kritikai bemutatásával megközelíthető legyen a probléma magva s bárkinek módjában álljon afelől véleményt nyilvánítani anélkül, hogy magát a dilettantizmus vádjának tenné ki. E szerfelett jelentős kérdéshez ugyanis — különösen annak aktualitása idején — igen sokan szóltak hozzá, de — nem tartózkodom kijelenteni — merőben laikus módon, többnyire hangulateltetés céljából, és megállapíthatóan anélkül, hogy tulajdonképen tudták volna, miről is van szó.

Magam is kerülni óhajtom még csak a látszatát is a dilettantizmusnak, miért is mint büntetőjogász a retroaktivitás problémáját *csupán a büntetőjogra* vonatkozásában kívánom

hogy a cselekmény az eddigi jogszabályok szerint is bűncselekmény volt. V. ö. *Angyal* fent id. mű 65. l.

⁴⁾ V. ö. idevágólag a *Visszaható erő* című cikkemet az »Az Ujsága« 1915. évi május hó 9-ikén megjelent számában.

⁵⁾ *Angyal Pál:* A háború hatása büntetőjogunkra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új folyam, XII. köt. 75. füzet. Budapest, 1916.; különösen 10—15. l.

tárgyalni annál is inkább, mert mint *Ernst Immanuel Bekker*, a heidelbergi egyetemnek volt híres tanára, helyesen jegyzi meg a kérdés megoldása nem folyik általában a jogszabályok természetéből s nem is lehet egységes azoknak minden nemére.⁶⁾

Az érdemi tárgyalást megelőzően szükségesnek tartom magának a visszahatásnak és visszaneihatásnak fogalmát megvilágítani. *Visszahatás* alatt nézetem szerint nem érthető más mint az, hogy az új jogszabály nemcsak a hatálybalépte után keletkezett, hanem azokra az életviszonyokra is alkalmazandó, melyek annak életbelépése előtt jöttek létre. *Schwarz Gusztáv* Parerga című munkájában ugyan úgy magyarázza a visszahatást, hogy midőn valamely jogszabály magának visszaható erőt tulajdonít, akkor az új törvény tulajdonképen azt mondja ki, »hogy mult tényállásoknak ezentúl olyan legyen a hatásuk, mintha a régiebb törvények már ugyanazt rendelték volna, a mit az új törvény rendel.«⁷⁾ részéről mindazonáltal nem tudok e kifejtéshez hozzájárulni, mert ez tulajdonképen olyasmit imputál a régi törvénynek, a mi abban nincs benn, a mi tehát a valósággal

⁶⁾ »Die Antwort dürfte nicht aus der Natur der Rechtsnormen überhaupt zu entnehmen, und auch nicht für alle Arten derselben gleich zu geben sein.« V. ö. *Bekker*. Theorie des heutigen Deutschen Strafrechts. Leipzig, 1859. I. köt. 194. l. Figyelemreméltó idevágólag, hogy míg a magánjogban, legalább a szerzett jogok tekintetében, mondhatni, kivétel nélküli szabály a visszaneihatás elve (v. ö. egyebek közt *Savigny*. System des heutigen Römischen Rechts. Berlin, 1849. VIII. köt. 4. l., továbbá mégis azt a kijelentését, mely szerint azok a törvények, melyeknek tárgya »das Daseyn der Rechte«, visszahatnak és »sollen erworbene Rechte nicht unberührt lassen«; id. mű 514., 517. l.; ugyan *Savigny* viszont feltétlen visszahatást kíván ott, hol a törvények »mit sittlichen, politischen, volkswirtschaftlichen Gründen und Zwecken im Zusammenhang stehen«; id. mű 517—524. l.), addig a közjogi területen sok esetben épen a visszahatás a szabály (v. ö. *Prins*, Science pénale et droit positif. Bruxelles-Paris, 1849. 45. l.); a büntetőjogban, és illetőleg annak anyagjogi részét tekintően, viszont bár uralkodónak minősíthető a visszaneihatás elve, mindazonáltal inkább jelmondat alakjában, semmint bebizonyított tantétel vagy feltétlen érvényű törvényhozási principium.

⁷⁾ *Szászy-Schwarz Gusztáv*. Parerga. Budapest, 1912. 53. l. Ugyanígy legújabbán *Konrad Hellwig*, Grenzen der Rückwirkung. V. ö. Festschrift für die Juristische Fakultät in Giessen zum Universitätsjubiläum. Herausgegeben von Reinhold Frank. Giessen, 1907. 25. l.

ellenkezik, a mennyiben a régi törvény *tényleg* nem rendelte ugyanazt, a mit az új. *Visszahatás* esetében — ha jól látok — valósággal az történik, hogy valamely, az új törvény érvényességének időpontja előtt létrejött, tényállás, tekintet nélkül arra, származtak-e abból vagy sem, s ha igen: mily jogi hatások, a létrejövetelkor érvényes törvény értelmében, *ezentúl* összehatásában vagy ennek meghatározott részében az új törvény szerint igazodik.⁸⁾ Szóval — mint helyesen mondja *Binding* — a mit visszahatásnak szokás nevezni, az nem egyéb mint »eine Wirkung auf Gegenwart und Zukunft, eine Ergreifung von Tatbeständen, die in der Vergangenheit entstanden in die Gegenwart hineinragen, von jetzt an und für künftige.«⁹⁾ Hogy helyes-e, igazságos-e, illetőleg a jog magasabb eszméivel összeegyeztethető-e az ily visszahatás, azt most még nem vizsgálom; ehelyütt csupán arra óhajtok utalni, hogy a visszahatás nem az új szabálynak antedatálása, hanem a régi szabály alatt keletkezett tényállásnak az új szabály alá vonása, mi tényleg megtörténhetik s nem egyszer meg is történt.

A *visszaneihatás* fogalma, illetőleg tétele két altételt foglal magában. Az egyik magából a fogalomból közvetlenül folyik s szembeszökően azt a *negatív* kijelentést tartalmazza, hogy az

⁸⁾ Oly értelemben természetesen nem beszélhetünk visszahatásról, hogy a jogszabály a multa parancsol; ez csakugyan logikai képtelenség (ebben tehát egyetértek *Schwarz*-czal; v. ö. id. mű 52. l.; ugyanígy már *Binding*, Handbuch des Strafrechts. Leipzig, 1885. I. köt. 226. l.), mert az »bizonyos, hogy az új törvény csak azt parancsolhatja, hogy kinek mi legyen a kötelessége *ezentúl* (lex est praeceptrix faciendorum); hogy kinek mi volt a kötelessége a multban, az csak a mult parancsaiból olvasható ki (v. ö. *Schwarz* id. mű 53. l.).

⁹⁾ V. ö. *Binding*, Handbuch 226. l. Lényegileg ugyanígy *Regelsberger*: »Nicht darin besteht also die Rückwirkung, dass einem Gesetz Geltung für eine frühere Zeit beigelegt und ein vergangener Rechtszustand umgestaltet würde, denn die Einwirkung auf die Vergangenheit ist durch die Natur der Dinge ausgeschlossen und an ihr bricht sich auch die Allgewalt des Gesetzgebers. Die Rückwirkung legt nur vergangenen Thatsachen eine andere rechtliche Bedeutung bei als ihnen bisher zukam, oder praktisch ausgedrückt, sie bindet die rechtliche Beurtheilung vergangener Thatsachen an die Normen des neuen Gesetzes. V. ö. *Holtzendorff*, Rechtslexikon III. kiad. Leipzig, 1881, 496—497. l. V. ö. még *Wittmann Brad*, A büntetőtörvények visszahatásáról. Jogt. Közöny 1904. évf. 391. l.

új törvény az ennek életbelépése előtti időben, tehát a régi törvény vagy jogállapot érvénye idején keletkezett tényállásokra, életviszonyokra nem alkalmazható; — a másik altétel *pozitív* tartalmú s arra utal, hogy az elbírálandó, illetőleg jogszabály alá vonandó tényállás vagy életviszony tekintetében az ennek létrejöttékor érvényben volt törvény irányadó. E pozitív jellegű tételt a maga megjelenésében többen úgy fogják fel, hogy ilyenkor tulajdonképpen a régi szabály *továbbhatásáról* van szó. Így állította be e jelenséget már *Reinhold Schütze*, a kieli egyetemnek a mult század hetvenes éveiben volt tanára,¹⁰⁾ mi nem kifogásolható, ha a régi jogszabály alkalmazhatóságának erejét az új törvény engedélyére vagy parancsára alapítjuk,¹¹⁾ de nézetem szerint téves, ha azt — mint *Schwarz Gusztáv* teszi — úgy magyarázzuk, hogy »az ilyen rendelkezés nem újabb jogparancs, hanem csak önállóan, *tagadó jogtétel*«¹²⁾ és tehát hogy ilyenkor »a régi törvény azért alkalmazandó ezekre az új törvény alól kivett esetekre, mert az ő tekintetükben a régi szabály nincsen megszüntetve.«¹³⁾ Ha nem tévedek, e most idézett tétel ellenkezik a való tényekkel, mert részemről úgy látom a helyzetet, hogy midőn valamely új törvény életbelép, ezzel az a régi törvény, melynek helyét az új elfoglalja, többnyire kifejezett rendelkezésnél fogva, ha pedig ú. n. teljes abrogatióról van szó — a mi *codificatio* esetében fog helyt — *implicite: elveszti érvényét*, szóval a régi szabály — *Schwarz* terminológiáját használva — meg van szüntetve, s ha mindazonáltal mégis alkalmazásba jön, ez csak annál fogva történhetik, mert az új törvény a régit, ille-

¹⁰⁾ »So gestattet denn das neue Recht noch innerhalb seines Zeitgebietes dem früheren nunmehr aufgehobenen nachträgliche Anwendbarkeit für die dazumal verübten Handlungen...« V. ö. *Schütze*, Lehrbuch des deutschen Strafrechts. Leipzig, 1871. 50. l. Figyelemre méltó azonban, hogy *Schütze* ily esetben magát a jelenséget úgy jelöli meg, hogy az »*Gestattung des Nachwirkens früherer Gesetze*«; v. ö. ugyanott, — szóval a továbbhatást az új törvény engedélyére alapítja.

¹¹⁾ Így *Grosschmid Béni* Magánjogi előadások. Budapest, 1902. s. . . a régi szabálynak materialiter kötelező ereje csak származékos, derivatív, a mely az ő alapját az új törvénynek formailag egyedül kötelező erejében bírja és abból meríti. 952. l.

¹²⁾ V. ö. *Schwarz* i. m. 53. l.

¹³⁾ V. ö. *Schwarz* i. m. 52. l.

tőleg ennek azokat a szabályait, melyek a kérdéses tényállás vagy életviszony keletkezésekor érvényben voltak, ismét — de csak ezekre a mult történésekre vonatkozással — életre kelti, azokat élő szabálylyá teszi. Vagyis mint *Grosschmid* helyesen kiemeli »a régi törvényt mindig és mindenkor az új törvénynek akaratján keresztül alkalmazzuk.«¹⁴⁾ A *visszanemhatás* ezeknél fogva — egész röviden szólva — azt jelenti, hogy az új törvény hatálybalépte előtt keletkezett tényállásokra nem az érvényben levő új, hanem a tényállás létrejöttékor életben volt régi törvény jön alkalmazásba, de nem ennek továbbhatása czímén, hanem az új törvénynek parancsából.

¹⁴⁾ V. ö. *Grosschmid* i. m. 952. l.

JOGTÖRTÉNET ÉS JOGÖSSZEHASONLÍTÁS.

I. Jogtörténeti adalékok.

A régi és új jogszabályok összeütközésének kérdése a jogfejlődés kezdetleges időszakában nem merülhetett fel és tényleg — legalább a mennyire ez irányban végzett kutatásaim negatív eredményeként megállapíthatom — nem is nyomult előtérbe. Nem pedig annál az egyszerű oknál fogva, mert e korszakban vagy a huzamos gyakorlaton alapuló és tehát a megelőzőleg netán érvényben volt jogszabály emlékét is eltörlő vagy legalább is elhomályosító *szokásjogi* szabály volt irányadó, a mely nem is jöhetett ellentétbe a lassú elmúlással észrevétlenül erejét vesztett régi, szintén szokásjogi, szabálylyal, — vagy a kezdetleges társadalmi berendezkedéseket — különösen a keleti népeknél — átható theocraticus felfogáshoz képest, minden jogszabályt felsőbb hatalomtól adott s az emberek által meg nem változtatható *zárt tömegként* tisztelték, mely tehát minden — bármikor létrejött — történésre feltétlenül alkalmazandó.¹⁵⁾ Hiú fáradozás ezeknél fogva minden oly törekvés, mely e régi jogrendszerekben a visszaható erő problémáját illetően öntudatos és magasabb elvi alapokon nyugvó kijelentések vagy felfogás után kutat. Nem osztom tehát *Ferdinand Lassalle*-nak azt a nézetét, mely szerint a visszahatás gondolata a szellem subjectív szabadságának fogalmán alapulván, ott, — mint a keleti népeknél — hol az egyénnek és szabadságának eszméje még nem erő-

¹⁵⁾ V. ö. idevágólag *Goepfert* helyes megjegyzéseit. L. szerzőnek: *Gesetze haben keine rückwirkende Kraft* című, *Eck* berlini egyetemi tanár által sajtó alá rendezett posthumus tanulmányát az *Ihering's Jahrbücher* XXII. köt. 14. l.

sődött meg: az abszolút visszahatás elvének kell érvényesülnie,¹⁶⁾ de nem fogadom el *Goepfert*-nek azt a véleményét sem, mintha a retroaktivitás kérdésére e kezdetleges jogrendszerekben feleletre nem is találhatnánk.¹⁷⁾ Felelet van s ez jóformán megegyező is e primitív államok valamennyiének jogrendszerében, a melynyiben mindmégannyiban csakugyan az abszolút visszahatás érvényesül, de nem principiális alapon, hanem a jogszabályok változatlanóságának avagy észre nem vett változóságának, tehát csupán vélt változatlanóságának egyszerű *ényénél* fogva.

Ily, minden időkre szóló, tehát a tulajdonképeni életbelépést megelőző, időben keletkezett viszonyokra is kiterjedő, szóval visszaható jogszabályokat tartalmazott az emberiségnek felkutatott első codexe: a híres babylóniai királynak *Hammurabinak* Kr. e. 2250-ik évre datált törvénykönyve, melynek zárószavaiban ő maga mondja, hogy: »az én nagyszerű szavaimnak, intézkedéseimnek nincsen párja, azok fenkölte, magasztosak, nagyszerűek,¹⁸⁾ szóval olyanok, a melyek mindenkoron a legtökéletesebbek s mindenkoron létezőknek és ennél fogva nemesak a jövő, hanem a múlt történéseire is alkalmazandóknak minősülnek.

Chinának a Mandzsu dinasztia idején kiadott törvénykönyve, a *Ta Tsing Leu Lee* kifejezetten ki is mondja, hogy az új törvény kihirdetésétől fogva minden — bár ezt megelőzőleg keletkezett, de még s nem bíralt — tényállásra kiterjed, tehát visszahat.¹⁹⁾ Hasonlóan a codex szabályainak isteni eredetén s ennél fogva

¹⁶⁾ »Beruht nun wirklich . . . die Nichtrückwirkung lediglich in dem Begriff des Subjects und seiner Freiheit, so müsste hiernach, da derselbe in Asien noch nicht da ist, statt der uns als naturrechtlich erscheinenden Nichtrückwirkung, dort absolute Rückwirkung als die ebenso naturwüchsige wie unanstössige Regel des Rechts erscheinen und die gesammte Geschichte Asiens beherrschen.« *Lassalle*. Das System der erworbenen Rechte II. kiad. Leipzig, 1880. 52—53. l.

¹⁷⁾ V. ö. *Goepfert-Eck* i. m. 15. l.

¹⁸⁾ V. ö. *Kmoskó Mihály*. Hammurabi törvényei. Kolozsvár, 1911. 64. l.

¹⁹⁾ » . . . every transaction shall be adjudged according to the most recent laws, although such transaction should have occurred previous to their promulgations v. ö. *Lassalle*-nál közölve (i. m. 53. l.) *Staunton*-nak 1810-ben Londonban megjelent fordítása nyomán.

azon a felfogáson, mely szerint a törvény az emberi önkény fölött áll oly értelemben, hogy azon balandó keze nem változtathat: alapszik az indusok ősi törvénykönyvének: a *Manava Dharma-sāstra*-nak a múlt, jelen és jövő tényállásaira vonatkozó ereje, mert hisz a törvény legfőbb forrása az egész véda (kinyilatkoztatás, *śruti*) és mert mindaz, a mit Manu bárki számára is rendelt, az mind benne van a védában.²⁰⁾

Hasonló jelenséggel találkozunk még a *zsidó*, valamint az *iszlám* jogban,²¹⁾ melyekben keletkeztek ugyan — de csak tényleg — Mózes könyveit s a Kóránt követőleg is jogszabályok, ezeket azonban elvileg e jogkönyvekben benrejlőknek minősítették s így ezeknek ismertté válásuk idejét megelőzően létrejött viszonyokra alkalmazása principiális nézőszögből nem visszahatás, tényleg azonban mégis az.

A *görögöknél* Lassalle szerint már nyomaira akadunk a visszahatás tilalmának; szerinte Socratesnek Platónál közölt ama mondásából, hogy: »a mikor törvényt alkotunk, azt akarjuk, hogy a törvények a jövő számára legyenek hasznosak«²²⁾ kétségtelen, hogy a görög törvény nem akart visszahatni, mit Lassalle alapfelfogásával megegyezőnek tart annyiban, a mennyiben a görög nép volt az első, melyben a szabadság eszméje érvényre emelkedett.²³⁾ Részemről nem jutok ehhez a következtetéshez, nem pedig azért, mert Socrates az idézett helyen nem a törvények hatályáról, hanem céljáról beszél, ámde a cél s a hasznosság szempontjából ép az a valószínű, hogy az egész vonalon, tehát a már létező tényállásokra vonatkozóan is az új törvény akar intézkedni.²⁴⁾

A *római jog* a császári kor kezdetéig szintén visszaható erőt

²⁰⁾ V. ö. *Büchler Pál*. *Manu törvényei*. Budapest, 1915. 14., 61. l. V. ö. még *Goepfert-Eck* i. m. 15—16. l. s az ott idézett forrásművek, valamint *Lassalle*, i. m. 55—56. l.

²¹⁾ *Goepfert-Eck* i. m. 16—18. l. és *Lassalle* i. m. 56—57. l.

²²⁾ «ὅταν γὰρ νομοθετούμεθα, ὡς ἱσομένους ὀφελίμους τοὺς νομοὺς τῆ μέθα εἰς τὸν ἔπει τα χρόνον»; közölve *Lassalle*-nál (i. m. 8. l.); a fordítás helyesbítéséért *Melich János* tagtársamnak tartozom köszönettel.

²³⁾ *Lassalle* i. m. 57. l.

²⁴⁾ Ugyanígy *Goepfert-Eck* i. m. 20. l.; v. ö. még *Goehrs* nézetét, l. *Das mildeste Gesetz*, Strassburg, 1897. című mű 15. l. 8. jegyz.

tulajdonított a büntetőjogszabályoknak, a mire kétségtelen bizonyítékot szolgáltat *Cicero*-nak az a beszéde, melyben erősen megtámadja Verres praetort azért, mert elődjeinek edictumaitól eltérő szabályt tartalmazó edictumával a *lex Voconia* rendelkezéseit kiterjesztette s ezeket az ő praetorsága előtti időben kelt végrendeletekre is alkalmazandóknak írta elő, tehát mert magánjogi szabályt visszaható erővel ruházott fel. *Cicero* szerint: »In lege Voconia non est fecit, fecerit, neque in ulla praeteritum tempus reprehenditur, nisi eius rei, quae sua sponte tam scelerata et nefaria est, ut etiam si lex non esset, magno opere vitanda fuerit.«²⁵⁾ E szavakból kitünőleg a köztársasági Róma felfogása nemcsak nem kifogásolta a büntetőjogszabálynak oly cselekményekre való alkalmazását, melyeket a tettes azoknak életbelépése előtt követett el, hanem természetes jelenséggént fogta fel a visszahatást, a mennyiben a cselekmény jogsértő és bűnös célzatú. A retroaktivitásnak ez általános érvénye abban leli egyszerű magyarázatát, hogy a büntetőhatalom és maga a kezdetleges büntetés eredetileg nem törvényen, hanem a jogsértő cselekmények hatásaként az emberi lélekben keletkező harag és félelem érzelmeiből fakadó bosszún alapult,²⁶⁾ s hogy a büntettes megelőzte a büntetőtörvényt,²⁷⁾ minélfogva a reakció mértéket

²⁵⁾ V. ö. a vonatkozó beszéd további részeire s az idézett hely értelmezésére: *Seeber*. Ueber die rückwirkende Kraft neuer Strafgesetze. Tübingen, 1862. 3—9. l.; *Gabba*. Della retroattività in materia penale. Pisa, 1869. 11 s köv. l.; *Gabba*. Teoria della retroattività delle leggi. II. kiad. Torino, 1884. II. köt. 273—282. l.; *Rein*. Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinianus. Leipzig, 1844. 228. l. Ugyane helylyel foglalkoznak még egyebek között: *Zachariä*. Ueber die rückwirkende Kraft neuer Strafgesetze. Göttingen, 68. l.; *Lassalle*, i. m. 7. l.; *Goepfert-Eck*, i. m. 23—24.; *Bor*. Das Strafgesetz. Berlin, 1906. 61—62.; *Traeger*, Die zeitliche Herrschaft des Strafgesetzes, a Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts gyűjteményes mű Allgemeiner Teil VI. köt. (Berlin, 1908) 341. l.

²⁶⁾ V. ö. *Vargha Ferencz*-nek idevágó mély fejtegetéseit a Bűnügyi Szemle III. évfolyamában és különnyomatban is megjelent: A megtorlás és védekezés pszichológiája. Pécs, 1915 című tanulmányának 11. s köv. l.

²⁷⁾ «L' uomo primitivo non ha leggi, perchè i delinquenti sono più antichi dei legislatori. *Alimena*, I limiti e i modificatori dell' imputabilità. 1894. 30. l. Lényegileg ugyanazt a gondolatot fojtozi ki *Degré Lafos*, midőn azt mondja: «előbb válik tudatossá valamely cselekvési típus ártó volta,

nem ismert és így a később keletkezett, tulajdonképen a bosszút büntetéssé átváltoztató, ennek mértéket szabó törvény minden további nélkül a megelőzően elkövetett cselekményekre is kiterjedt, a mi ellen a büntetett sem panaszkodhatott, mert hisz eddig ugyanazért a cselekményért határozatlan bosszúnak és megtorlásnak volt kitéve.²⁸⁾

Ez a felfogás kimutathatóan több köztársaságkorabeli törvényből kiolvasható; így mint *Seeger*, a tübingeni egyetemnek volt tanára, hosszan bizonyítja²⁹⁾, a *lex Sempronia*, *lex Cornelia*, *Pompeius* törvényei a parricidium, vis és ambitus tárgyában, valamint a *lex Servilia repetundarum* mind visszahatnak az életbelépésük előtt elkövetett cselekményekre, miből folyólag megállapítható, hogy Rómában a köztársaság idején a büntetőséghez elegendő volt a cselekménynek büntetésre érdemesültsége s a büntetés jogszerűnek tekintetett, bár a tett elkövetésekor azt törvény vagy egyáltalán nem, vagy enyhébben büntette.³⁰⁾ Ez azonban nem egyéb, mint a visszaható erőnek *elvi alapon* való elismerése, mit helyesen állapít meg *Gabba*, a pisai egyetem tanára, mondván «la retroattività della legge penale fosse principio dominante nella mente dei giureconsulti e del popolo»³¹⁾

A császárság korában lényegesen megváltozott a helyzet. Ebben az időben ugyanis a büntetőtörvény már nem mint a már megelőzőleg is létező büntetőhatalomnak jogi alapokra helyeződiként és annak korlátolójaként szerepel, hanem mint a korlátlan uralkodónak czélszerűségi szempontok szerint ingadozó tilalma, illetőleg parancsa;³²⁾ szóval a bűncselekmény elsősorban engedtlenség a tilalommal vagy parancscsal szemben, ámde akkor

mintsem a tiltó imperativum életre kel. V. ö. A jogtalanság tartalmi dualizmusának tanához. Pécs, 1915. című tanulmányának 21. l.

²⁸⁾ Ugyanígy *Bar*, i. m. 61. l.

²⁹⁾ *Seeger*, i. m. 13—24. l.

³⁰⁾ *Seeger*, i. m. 1., 21. l.; *Traeger*, i. m. 341. l.

³¹⁾ *Gabba*, *Teoria* 282. l.

³²⁾ A mint *Bar* mondja, az új törvényt a császárságkorabeli Róma már nem úgy fogja fel als eine bestimmtere Erklärung und Begrenzung des bereits vorhandenen Rechtes, sondern mehr als ein noch Zweckmäßigkeitsgründen sich ergebendes Autoritätsgebot des Alleinherrschers... V. ö. i. m. 63. l.

— minthogy a tilalom vagy parancs kibocsátása előtt az ellenvéteni nem lehet — nyilvánvaló, hogy a tilalmakat és parancsokat magukban foglaló törvények csak a jövőre szólhatnak, más szavakkal: nem hathatnak vissza. Ezen a gondolatmeneten alapúlhatott már az a két késői köztársaságkorabeli törvény, melyről *Seeger* említést tesz, t. i. a *lex Julia de adulteriis coercendis*³³⁾ és a *lex Quinctia de aquaeductibus*,³⁴⁾ melyeknek mindegyike kifejezetten csak a jövőre szól,³⁵⁾ de mindenesetre annak vágásában áll a visszaható erő tilalmát szabályként kimondó *I. Theodosius*-féle, 393-ban hozott, törvény, melynek értelmében: «*Omnia constituta non praeteritis calumniis faciunt, sed futuris regulam ponunt*» (l. 3. C. Th. de constitut. 1, 1) és a 440-ben *II. Theodosius* és *III. Valentinianus* alatt kibocsátott törvény, mely szerint: «*Leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatim et de praeterito tempore et adhuc pendentibus negotiis cautum est*» (l. 7. C. I, 14)³⁶⁾ Hogy e két törvényhely mindegyike a visszahatás tételét domborítja ki elvi szabályként, az kétségtelen s az is tény, hogy ez a szabály a későbbi forrásokon ismételtelen kifejezésre jut,³⁷⁾ de viszont nem hagyható említés nélkül, hogy a multa visszahatást a fent idézett *II. Theodosius*-féle törvény kivételként megengedi s hogy ily kivétellel — különösen a későbbi római jogban — oly sok-

³³⁾ «ne quis posthac stuprum, adulterium facito sciens dolo malo».

³⁴⁾ Ebben kifejezésre jut, hogy a tilalom «post hanc legem rogatum» szól.

³⁵⁾ *Seeger*, i. m. 12—13. l. V. ö. idevágólag még *Gustav Struve*. Ueber das positive Rechtsgesetz rücksichtlich seiner Ausdehnung in der Zeit. Göttingen, 1831. 53. l. és *Zachariä*, i. m. 73—74. l.

³⁶⁾ E helyre vonatkozóan egyideig kétes volt, volt, vajjon negotium alatt érthető-e itt bűncselekmény (v. ö. *Zachariä*, i. m. 30. l. 48. jegyz. és *Gabba*, *Teoria*, 289. l.)? A kérdés ma már nem lehet vitás, mert, mint *Seeger* kimutatja (v. ö. i. m. 45. l.), e kifejezést már Cicero is alkalmazza a bűncselekményekre («negotiumque transegisses»), de nem szokatlan az a postglassatoroknál sem, kik közül *Vosberg* szerint (v. ö. Über die Rückwirkung des Strafgesetzes. Breslau, 1898. 14. l. 3. jegyz.) *Baldus de Ubaldis* is ily értelemben használja azt.

³⁷⁾ V. ö. idevágólag *Struve*, i. m. 56. s köv. l. idézett helyeket.

szor találkozunk,³⁸⁾ hogy úgyszólván szabály lett a kivételekből.³⁹⁾ 40)

A római jog vonatkozó helyeinek áttanulmányozása ahhoz a meggyőződéshez juttat, hogy a büntetőjogszabályok visszahatásának tilalma sohasem emelkedett elvi magaslatra a rómaiaknál, vagy legalább is nem hatott oly erővel, mely megakadályozhatta volna az új törvényeknek alkalmazhatóságát a régi tényállásokra.

³⁸⁾ V. ö. a számos kivételre *Goepfert-Eck*, i. m. 26—27. l.

³⁹⁾ Az *Institutiókat*, *Pandektákat* s a *Codexet* közétevő páteus (*Const. Tanta* §. 23.) ugyan általában visszaható erőt tulajdonít az azokban foglalt szabályoknak, de ez — a mi problémánkat illetően — nem jelentős, mert, mint helyesen jegyzi meg *Becker* (v. ö. i. m. 198. l.): »die Absicht Justinians in der Hauptsache nicht auf Einführung neues Rechts, sondern nur auf die Feststellung des alten ging«.

⁴⁰⁾ A súlyosabb új törvény visszahatására kiáltó példa *Constantinus* rendelete, mely mint c. un. ad. l. *Fabian de plagiaris* (9. 18) a *Codex Theodosianusban* és némi csonkítással *Justinianusnál* mint c. 16. ad. l. *Fab.* (9. 20) vétegett fel s a mely imígyen hangzik: »plagiaris, qui viventium filiorum miserandis infligunt parentibus orbitates, metalli poena cum ceteris ante cognitio supplicis teneantur, si quis tamen eiusmodi reus fuerit ablati, posteaquam super crimine patuerit, servus quidem vel libertate donatus bestiis primo quoque munere obiciatur, liber autem sub hac forma in ludum detur gladiatorum, ut antequam aliquid faciat, quo se defendere possit, gladio consumatur. eos autem, qui pro hoc crimine iam in metallum dati sunt, nunquam revocari praecipimus«.

Zachariá (i. m. 76—77. l.) és *Seeger* (i. m. 47—48. l.) három törvényhelyből (*Nov. 12.*, — l. 23. §. 8. *Cod. de nuptiis* 5, 4. — és *Nov. 129. cap. 4.*) odakövetkeztetnek, hogy a római jogban szabály volt az enyhébb új törvénynek visszahatása a régi súlyosabb törvény alatt elkövetett cselekményekre. E nézet helytelenségére a felhívott helyek megfelelő értelmezése során már *Bekker* (i. m. 198—199. l.) s az ő nyomán *Vosberg* (i. m. 16—18. l.) reámutatott, de ettől eltekintve teljességgel áll az, mit idevonatkozólag *Bar* mond (i. m. 63—64. l.), hogy az enyhébb törvény visszahatásáról mint elvi szabályról a római császárok idején már csak azért sem lehet szó, mert a császári büntetőjogszabályok tendenciája nem az enyhítés, hanem a súlyosítás s a büncselekmények körének kiterjesztése, s ha kivételesen enyhébbre fordult egy új törvény, ezt a kormányhatalomtól függő bíró a konkrét esetben császári parancsra alkalmazta. »Die Frage der Anwendung des neuen milderen Strafgesetzes tritt als juristische erst dann hervor, wenn der Richter nur durch formellen Ausspruch der Gesetzgebungsgewalt gebunden wird, nicht aber einer von dieser zu unterscheidenden Regierungsgewalt unterworfen ist« (*Bar*, i. m. 64. l.). V. ö. még *Traeger*, i. m. 342. l.

lyozhatta volna az új törvényeknek alkalmazhatóságát a régi tényállásokra.

A *kanonjogban* egyfelől a klasszikus római jognak befolyása,⁴¹⁾ másfelől az a nézet, hogy a jogi és erkölcsi törvény Istennek kinyilatkoztatott akaratán alapul,⁴²⁾ ahhoz a felfogáshoz vezetett, hogy a bűn, az erkölcstelen cselekmény, és tehát maga a büncselekmény is, nem más mint *enyedetlenség*, minélfogva a tiltó szabály kibocsátása és megismertetése előtt elkövetett cselekmény nem ütközhetik össze a később kinyilatkoztatott normával. Idevonatkozóan mondja *Gratian* egyik decretuma,⁴³⁾ hogy: »Abraham ante legem Moysi et ante evangelium fuit. Non ergo interdictum adulterium videbatur. Poena criminis ex tempore legis est, quae crimen inhibuit. Nec ante legem ulla rei damnatio est, sed ex lege« (c. 3. C. 32. qu. 4). Ebből azonban csak annyi következik, hogy a büntetőjogi felelősségre vonhatás előfeltétele a cselekményt tiltó norma, a mely tehát e minőségében nem hat, mert nem is hathat vissza;⁴⁴⁾ ez a monitio azonban elég s az azzal szembehelyezkedő, a büntetést megállapító — bár a cselekmény elkövetése után kiadott — későbbi törvény alapján

⁴¹⁾ »res quae culpa caret in damnum vocari non convenit. Quotiens vero quid statuit, ita solet futuris formam imponere, ut dispendis praeterita non commendet: ne detrimentum ante prohibitionem possint ignorantes incurrere, quod eos postmodum dignum est vetitos sustinere«; (c. 2. X. de const. l. 2.); e helyütt ugyan nem büntetésekről, hanem detrimentumokról van szó, de ez utóbbi kifejezés kétségtelenül a büntetés fogalmát is átfoglalja. A c. 13. X. de const. l. 2. teljességgel utánképzése a l. 7. C. l. 14. római jogi helynek: »Leges et constitutiones futuris certum sit dare formam negotiis, non ad praeterita facta trahi: nisi nominatim in eis de praeteritis caveatur«. Mindkét hely a visszahatás tilalmát mondja ki, az utóbbi azonban kivételt enged.

⁴²⁾ *Bar*, i. m. 64. l. V. ö. még *Lutter*. Az egyházi büntetőjog története és jelenlegi állása. Budapest, 1913. 131. l. Bár idevágólag nem érdektelen *Szent Ágoston* következő kijelentése: »Peccatum est voluntas retinendi, vel consequendi, quod iustitia vetat, et unde liberum est abstinere«, közölve *Katz*, i. m. 3. l.

⁴³⁾ Erre először *Reiner János* tagtársam hívta fel figyelmemet.

⁴⁴⁾ V. ö. *Bindling*, Handbuch des Strafrechts. Leipzig, 1885. I. köt. 18. l. 4. jegyz. Ellenkezően *Katz*, Ein Grundriss des kanonischen Strafrechts. Berlin, 1881. 3. l.

is büntethető, illetve büntetendő,⁴⁵⁾ szóval a büntetést alkalmazni rendelő új törvény visszahatása ellen az egyház sem tiltakozik.

A *germán népjogok* álláspontja alig állapítható meg, de azokból a helyekből, melyeket *Merkel* nyomán *Bekker* közöl, közel fekszik annak valószínűsége, hogy a még be nem fejezett ügyekben, bár azok tárgya a régi törvény ideje alatt elkövetett cselekmény, az időközben kiadott új jogszabály alkalmazandó. Így *Rotharis edictuma* szerint: »et hoc addimus hoc decernimus ut causas que fenitas sunt non revolvantur; quae autem non sunt fenitas et a presente vigesima secunda die mensis hujus novembris indictione secunda incoate aut commute fuerit per hoc edictum incidantur et finiantur.«⁴⁶⁾ A visszaható erő érvényesülése tehát legalább is nem volt kizárva a középkori jogokban. Fel kell itt említenem, hogy VII. Henrik német király és római császár (1308–1313) 1312-ben kiadott constitutiója kifejezetten az abszolút visszaható erő mellett foglal állást, midőn elrendeli: »Hanc autem generalem legem nostram extendi jubemus ad praeterita, praesentia et futura.«^{46a)}

Az *olasz praktikusok* már tudományos alapon foglalkoznak a problémával.⁴⁷⁾ Csak a főbb nézeteket emelve ki: *Gandinus* szerint mindig az elkövetéskor érvényben volt törvény alapján szabandó ki a büntetés, tekintet nélkül arra, vajjon az új törvény súlyosabb vagy enyhébb büntetést állapít-e meg; *Bologna Gandinus* idejében állítólag ezt a gyakorlatot követte; *Malumbranus* az első, ki azt vitatja, hogy a mennyiben az időközben életbelépett új törvény enyhébb a réginél, úgy az új alkalma-

⁴⁵⁾ *Hinschius* szerint: »auch gegebenen Falls für diejenigen Verletzungen der kirchlichen Ordnung, welche nicht mit Strafe belegt sind, solche zu verhängen und sie dadurch zu kirchlichen Strafvergehen zu stempeln« a büntetőhatalommal felruházott egyházi hatóságoknak joguk van. V. ö. System des katholischen Kirchenrechts. Berlin, 1895. V. k. 906. l. V. ö. még *Hollweck*, Die kirchlichen Strafgesetze. Mainz, 1899. 66. l. 5. jegyz.

⁴⁶⁾ *Bekker*, i. m. 200. l. és v. ö. az ott idézett további helyeket.

^{46a)} Közölve *Struve*, i. m. 86. l. b) jegyz.

⁴⁷⁾ V. ö. a vonatkozó nézetek részletes ismertetését *Seeger*-nél (i. m. 50–58. l.); v. ö. még *Gabba*, Della retroattività 29–32. és u. a. Teoria 290–293. l., valamint *Bar*, i. m. 64–67. l. és *Vosberg*, i. m. 19–21. l.

zandó; ezzel szemben *Bartolus* különböztet s oly esetben, midőn a büntetés közvetlenül a törvény erejéből szabandó ki, az elkövetéskori, — ha pedig a kiszabás a bíró arbitrarius joga, az elbíráláskori törvényt véli alkalmazandónak: »In delictis quando poena est ordinaria et propria, semper inspicitur tempus delicti . . . tempus sententiae inspicitur quando poena augetur vel diminuitur ex aliqua causa«; — *Connanus* és *Perez* visszatérnek a köztársaságkorabeli római jogi felfogáshoz s *Ciceróra* is hivatkozva a büntetőjogszabályok abszolút visszahatása mellett foglalnak állást annyival is inkább, mert szerintük a *Justinianusi jog* is elismerte a retroaktivitást; e sok eltérő nézet záróköveként a nagytekintélyű s a későbbi jogfejlődést erősen befolyásoló *Farinacius* — valószínűleg ama mind erősebb gyökereket vert magánjogias nézet alapján, mely szerint a büntettes a cselekmény elkövetésével az elkövetés idején érvényben volt törvényben meghatározott büntetésre mintegy jogot szerez — az elkövetéskori törvény alkalmazását véleményezte alapul veendőnek, mégis azzal a hozzáadással, hogy ha az új törvény a büntetést enyhíti, úgy ez alkalmazandó: »Lex, constitutio seu statutum novum, quando minuit poenam statuti antiqui, tunc cum imponendis poenis inspicitur tempus sententiae: ideo talis poenae novae legis constitutionis seu statuti, imponetur etiam pro delictis praeteritis non punitis«. Ezt a nézetet teljesen magáévá tette 1659-ben a tübingeni jogi fakultás is s ezzel meg volt vetve a későbbi századok vonatkozó jogfelfogásának ágya.

A *Constitutio Criminalis Carolina*, V. Károlynak 1532-ben kiadott büntetőtörvénykönyve — alkalmasint az eredeti római jogi felfogás nyomán — abszolút visszaható erőt tulajdonít a benne foglalt büntetőjogszabályoknak. A »Vorrede des peinlichen halssgerichts« zárószavaiból legalább ez olvasható ki, a mennyiben itt a következő kijelentéssel találkozunk: »... Welchs wir also inn druck zubringen verschafft haben, dass alle vnd jene vnser vnnd des Reichs vnderthanen sich *hinfürter* inn peinlichen sachen, inn bedenckung der gross vnd ferligkeit der selben, jetzt angezeygten begrieff, dem gemeynen rechten, billichey vnd loblichen herbrachten gebreuchen gemess halten mögen, wie eyn jetlicher an zweifel für sich selbst zuthun geneygt, vnd desshalben von dem Almechtigen belonung zu empfahen ver-

hoffta⁴⁸⁾ *Zachariä* e szavakból ugyan azt a szabályt vonja le, hogy a Carolina csak mint enyhébb törvény hat vissza a megelőzőleg elkövetett cselekményekre, mert szemben a régi jogállapottal a többnyire szokásjogon alapuló büntetéseket szabály szerint enyhébbekkel cserélte fel,⁴⁹⁾ e tény mindazonáltal nem változtat azon a félreérthetetlenül kifejezésre juttatott tételen, mely a fent közölt rendelkezésben kidomborodik s *minden korlát nélkül ezentúl* a Carolina szabályait parancsolja alkalmazni.⁵⁰⁾ De különben is valószínű, hogy midőn V. Károly a jogbizonytalanságot megszüntetendő egységes codexet bocsátott ki, egy pillanatra sem akarta a régi szabályoknak további alkalmazhatóságát túrni.

A XVII. és XVIII. század gyakorlata s irodalma meglehetősen változatos képet tár elénk,⁵¹⁾ annyi azonban megállapítható, hogy bár nem volt idegen a büntető jogszabályok abszolút visszaható erejének elismerése, mindazonáltal mindjobban elterjedt az a nézet, hogy a bűncselekményre az elkövetéskor érvényben volt törvény alkalmazandó, ha azonban ennél az ítélethezatal idején életben levő enyhébb, úgy ez irányadó. Az abszolút retroaktivitás klasszikus képviselője ebben az időben *Berlich* († 1638), a híres szász kriminalista, kinek szavai szerint: »Et qui futura vult, multo magis vult praesentia, cum magis efficiat id, quod praesens est, quam quod futurum speratur.«⁵²⁾ Ugyanezt az álláspontot foglalta el a lipcei egyetem jogi fakultása is,⁵³⁾ valamint *Treutler*.⁵⁴⁾ *Schönborner* már kifejezetten megtagadja a súlyosabb

⁴⁸⁾ V. ö. *Zoeppfl.* Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. Leipzig und Heidelberg. 1876. 9. l.

⁴⁹⁾ V. ö. *Zachariä*, i. m. 78—79. l.

⁵⁰⁾ Vosberg inkább következtetés, mint szómagyarázat alapján úgy fejt meg a Carolina előbeszédjéből idézett helyet, hogy abban a visszahatásról való lemondás foglaltatik, mi nyilván félreértése a szövegnek. V. ö. i. m. 22. l.

⁵¹⁾ V. ö. a részletekre *Seeger*, i. m. 58—69. l. és *Vosberg* 23—30. l., valamint *Gabba*, *Teoria* 293—296.

⁵²⁾ *Berlich*, *Decisiones aureae*; decisio 159.; közölve *Vosberg*-nél (i. m. 25. l.).

⁵³⁾ V. ö. *Vosberg*, i. m. 25. l.

⁵⁴⁾ *Treutler* szerint: »ex his itaque delicta referendos ac delinquentibus non eas poenas infligendas, quae legibus delicto praefinitae fuerunt tem-

büntetést megállapító új törvénytől a visszaható erőt: »...leges novae poena gravior ad commissam prius delicta porrigi non debet.«⁵⁵⁾ A későbbi írók úgyszólván egyértelműleg retroaktivitást követelnek az enyhébb új törvény javára; így *Engau*, *Quistorp*, *Voet*, *Stelzer*, *Klein*, *Lorenz*.⁵⁶⁾ Ugyane felfogást követi a XVII—XVIII. század gyakorlata is.⁵⁷⁾

A tudományos nézetek és törvényhozási kijelentések fejlődésének zárókövét, mely egyszersmind alapköve lett a XIX. század elejétől fogva a klasszikus iskola tekintélye mellett általános felfogássá erősödő visszahatás jelszavának: a XVIII. század második felének irodalma és néhány iránytszabó törvénykönyve rakta le.

A visszaható erő *elvi* kizárásához s ugyanekkor a nullum crimen et nulla poena sine lege praevia tétel felállításához — mint *Binding* elentmondást nem tűró megokolással kimutatja — a XVIII. században gyökeret vert s később *Feuerbach* által tudományos rendszerre kiépített *psychologiai kényszerelmélet* vezetett.⁵⁸⁾ Ez az elmélet ugyanis azt vitatja, hogy a büntetőjog célja nem egyéb, mint az emberben székelő s kítőrní készülő bűnös hajlamokat a büntetésben rejlő érzelmi rossz képzetével ellensúlyozni és elnyomni, szóval lélektani kényszer útján az embereket a bűnelkövetéstől visszatartani. A bűnté indító vágyának a büntetéstől való félelemmel érzelt közömbösítés gondolata már *Pufendorf*-nak 1671-ben megjelent »De jure naturae et gentium« című művében kifejezésre jut, a hol is azt olvassuk: »Quae poena, ut huic fini sufficiat, tanta est, constituenda, ut aperte maius malum sit leges violasse, quam observasse, et sic poenae gravitas delectationem aut lucrum, quod ex iniuria capitur aut speratur, superet. Non enim non possunt homines ex duobus

pore delicti admissi, sed quae nova lege introductae sunt. Select. disputation. I. köt. Francofurti. Thes. 5. n. 6.; közölve *Vosberg*-nél, i. m. 23. l.

⁵⁵⁾ *Schönborner*, *Politicorum lib.* III. Cap. VI. n. 2. Lipsiae, 1610.; közölve *Vosberg*-nél, i. m. 23. l.

⁵⁶⁾ A fent idézett szerzők műveit a budapesti könyvtárakban fel lehnen nem sikerült s így ezeket illetően is, úgy mint a már előbb idézettek tekintetében, *Vosberg* és *Seeger* adataira voltam kénytelen hagyatkozni.

⁵⁷⁾ V. ö. *Seeger*, i. m. 66—68. l.

⁵⁸⁾ V. ö. *Binding*, *Handbuch* 20—21. l.

malis quod sibi minus videtur, eligere.⁵⁹⁾ Ugyanezen a vágáson halad a XVIII. század jogbölcselelmének és büntetőjogászainak legtöbbje, így *Heineccius, Wolff, Beccaria, Rousseau*,⁶⁰⁾ valamint *Duport*, ki a francia nemzetgyűlésnek 1790. évi decz. 26-ikén tartott ülésén azt hangoztatja, hogy a büntető igazságszolgáltatás czélja: »balancer les penchants criminels de l'homme qui est prêt de se rendre coupable.«⁶¹⁾ Ez az elmélet természetesen csak akkor enged büntetni, ha a bűncselekmény elkövetésekor megvolt már a törvény, mely a kilátásba helyezett büntetésből eredő félelemérzettel a bűntudat indító inger ellensúlyozására törekedett, s az is természetes, hogy a büntetést csak az általa megszegett törvényben meghatározott büntetés érheti s így a büntetőtörvény visszaható ereje ki van zárva annál is inkább, mert az ebben az időben nagy tekintélynek örvendő szerződési elmélet értelmében a büntetést az elkövetéskor érvényben volt törvényben megállapított büntetésre, illetőleg legalább is arra jogot szerzett, hogy ennél súlyosabb büntetéssel ne sújtassék.⁶²⁾

Ennek az elméletnek épenséggel nem kedvezett a XVIII. századnak *államjogi felfogása* és különösen *Montesquieu*-nek az államhatalmak elválásáról szóló tana,⁶³⁾ mely szerint a bíró nem más, mint »la bouche qui prononce les paroles de la loi«: mechanikus végrehajtója a törvénynek, valódi »Gesetzmaschine« mint *Feuerbach* megjegyzi, ki nincs jogosítva sem értelmezni, sem analogia útján kiterjeszteni, mert ezt téve a törvényhozó hatalmát arrogálná magának. A törvényeknek világosoknak, félreérthetetleneknek kell lenniök, a melyekkel szemben a bírói ítélet nem más »qu'un texte précis de la loi«. De ha a törvény nem más mint a bíróhoz szóló, ezt feltétlenül kötelező utasítás, úgy nyilván

⁵⁹⁾ Közölve *Binding*, Handbuch 20. l.

⁶⁰⁾ V. ö. *Binding*, Handbuch 20. l. 13. jegyz. és még az ott idézett írók.

⁶¹⁾ Közölve *Binding*, Handbuch 20. l. 13. jegyz.

⁶²⁾ V. ö. *Feuerbach-Mittermaier*, Lehrbuch des Peinlichen Rechts. XIV. kiad. Giessen, 1847.

⁶³⁾ V. ö. *Montesquieu*. *Esprit des Lois*. 1748. *Oeuvres complètes*. Paris, 1838. 207. s köv. l., 266—268. l. E tanok bírálatára v. ö. *Concha*, *Politika II.* kiad. Budapest, 1907. I. köt. 300., 306., 307., 309., 310., 313., 315—317. l.

a bíró csak az érvényben levő szabályhoz igazodhatik s nem is jöhet abba a helyzetbe, hogy két törvény közül választhasson, — szóval mindig a létező törvényt kell alkalmaznia tekintet nélkül arra, mikor követtetet el a cselekmény: az új törvény alapján tartozik tehát eljárni azokra a bűncselekményekre vonatkozóval is, melyeket a tettes annak életbelépte előtt követett el. Ez nem egyéb mint az abszolút visszahatás elve.

E két elmélet, mely a mi problémánkat illetően homlok-egyenest ellentétes tételekhez juttat, annyiban egy kerékvágásba zökkent, hogy a polgári szabadság érdekében is törvénybe iktatta a nulla poena sine lege elvet, a visszaható erő tekintetében azonban különböző irányba terelte a törvényhozásokat. A törvényhozók többsége behódolt a pszichológiai kényszerelméletnek, melynek támogatására sietett a szerződési elméleten alapuló s a büntetést szerzett jogára hivatkozó magánjogias felfogás, és a visszaható erő kizárásával az elkövetéskor érvényben volt törvényt rendelte alapul venni mégis azzal a jogilag meg nem okolt correctivummal, hogy ha az új törvény enyhébb a réginél, úgy ez visszahat; — de viszont találkozunk nem egy törvénykönyvvel, mely a Montesquieu-féle felfogás logikai következményét levonva, elvileg az új és illetőleg érvényben levő törvény alkalmazását parancsolja, mégis azzal a kedvezményvel, hogy a mennyiben az elkövetéskor hatályban volt törvény az érvényben levőnél enyhébb, úgy ne ez utóbbi, hanem a büntetést iránti kimélethez az egyhébb régi alkalmaztassék. Mint látható, e két — elvi alapon — ellentétes felfogás végső eredményében ugyanahhoz a megoldáshoz juttatott, a mennyiben mindkettő az összeütköző törvények közül mindig az enyhébbnek alkalmazását biztosította, mi gyakorlatilag azért volt jelentős, mert a XIX. század kódexei a régi jogállapottal szemben legnagyobbbrészt enyhítő irányban reformáltak. A legtöbb törvény ez okból nem is felelt az elvi kérdésre⁶⁴⁾ s tartózkodott kifejezetten állást foglalni a visszahatás problémájában, beérvén oly kijelentéssel,

⁶⁴⁾ »Einige Gesetzbücher bezw. Einführungsgesetze haben die Beurteilung nach dem alten, die meisten die Beurteilung nach dem neueren Gesetze als Regel vorangestellt, — andere, indem sie einfach die Anwendung des milderer Gesetzes vorschrieben, es vermieden, sich über die Prinzipienfrage auszusprechen.« *Bar*, i. m. 70. l.

mely midőn egyfelől az enyhébb törvény alapulvételére utasítja a bírót, másfelől tág kaput nyit az elvek tárgyában meginduló tudományos vitatkozásnak. A XIX. század törvénykönyvei ezeknél fogva — mondhatni — kátyuba zökkenették problémánk szekerét, mert a tulajdonképeni elvi harc elől kitérve, az enyhébb törvény alkalmazásának előírásával azt a *színtelen principiumot* tették magukévá, melyről Binding találóan jegyzi meg, hogy az voltaképen »wissenschaftliche Bankrotterklärung«.⁶⁵⁾

A törvényhozási anyagnak jogösszehasonlító alapon leendő bemutatása előtt nem lesz érdektelen a XVIII. század utolsó évtizedében meginduló s a XIX. század elejére átnyúló legislatorius mozgalmakról számot adni.

Az 1794-ik évi jún. 1-én életbelépett, de legnagyobbbrészt már 1791. év márcz. 20-ikán közzétett *Preussische Allgemeine Landrecht*⁶⁶⁾ mindenekelőtt a visszahatás tilalmát állítja fel, midőn 14. §-ában így rendelkezik: »Neue Gesetze können auf schon vorhin vorgefallene Handlungen und Begebenheiten nicht angewendet werden«, — a 18. §. azonban már áttöri ezt a tilalmat az enyhébb új törvény javára, sőt ezt a már jogerős ítélettel befejezett ügyekben is figyelembe venni parancsolja, midőn elrendeli, hogy: »Die Minderung der in aeltern Verordnung festgesetzten Strafe kommt auch demjenigen Uebertreter zu statten, an welchem diese Strafe, zur Zeit der Publikation des neuern Gesetzes, noch nicht vollzogen war«.⁶⁷⁾ Az enyhébb törvény abszolút uralmát biztosítandó, kimondja még a 20. §., hogy: »Ist es zweifelhaft: ob das Verbrechen vor oder nach der Publikation des neuen Gesetzes vorgefallen sey, so muss bei

⁶⁵⁾ Binding, Handbuch, 235. l. 16. jegyz.

⁶⁶⁾ A szövegben idézett törvényhelyeket Struve idézett műve nyomán közlöm; v. ö. i. m. 87—103. l.

⁶⁷⁾ Jellemző, hogy az 1794. évi febr. 5-ikén kelt *Publicationspatent* 18. §-a nem megy el eddig, mert e szerint: »... es ist auch Unser Wille, dass bei allen nach der Publication, und selbst noch vor dem 1. Jun. 1794., als dem Zeitpunkte der anfangenden Gesetzkraft, zur richterlichen Entscheidung gelangenden Fällen, die in dem neuen Landrechte verordneten Strafen, in sofern dieselben gelindert sind, als diejenigen, welche nach bisherigen Gesetzen auf das vorliegende Verbrechen statt gefunden hätten, angewendet werden sollen«.

Bestimmung der Strafe, das mildere Gesetz zum Grunde der Entscheidung genommen werden«. Hangsúlyoznom kell e helyütt, hogy a porosz Landrechtnek ezt az álláspontját sohasem magyarázták alkotmányjogi tételként, azaz úgy, mintha a visszahatóerőnek kizárása a törvényhozó kezét kötné meg, hanem mindenkoron úgy értelmezték, hogy az mint *jogi tétel* csak a már kibocsátott törvények hatályosságát korlátozza, tehát nem a törvényhozót, hanem csupán a bírót kötelezi.⁶⁸⁾

A *francia törvényhozás* ugyanebben az időben egy lépéssel tovább jut, a mennyiben a visszahatás elvét *alkotmányjogi tételként* iktatja törvénybe. Kétségtelen bizonyossággal megállapítható, hogy idevágólag a francia Alkotmányozó gyűlés az északamerikai constitutiók vonatkozó kijelentését vette mintául, mire erős oka lehetett, mert mint Észak-Amerikában, úgy Franciaországban is napirenden volt a politikailag nem tetsző egyéneknek oly cselekmények miatt való elítélése, illetőleg súlyosabb büntetéssel sújtása, a melyek elkövetésük idején nem tartoztak a bűncselekmények közé, vagy enyhébb büntetés alá estek. Észak-Amerikában ugyanis gyakran előfordult, hogy törvényt adtak ki egyes, névleg megnevezett személy, vagy a népességnek bizonyos módon megjelölt osztálya ellen s ebben ezeknek elkövetett cselekményeikre minden bíró eljárás mellőzésével visszahatólag büntetést szabtak. A halálbüntetést kiszabó törvény *bill of attainder*, az enyhébb büntetést megállapító pedig *bill of pains and penalties* néven volt ismeretes.⁶⁹⁾ Ezeknek ki-

⁶⁸⁾ V. ö. idevonatkozóan *Goepfert-Eck* id. művében a »Gesetzgebungs-schranke oder Rechtssatz« című II. fejezetet; i. m. 49—59. l., továbbá *Traeger*, i. m. 343. l.

⁶⁹⁾ V. ö. *Rüttimann*, Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht verglichen mit den politischen Einrichtungen der Schweiz. Zürich, 1872. II. köt. 1. rész 168. l. Így előfordult, hogy felségsértésért ítélte el a törvény Strafford grófot 1641-ben, holott cselekménye nem volt az érvényben levő törvény szerint annak minősíthető; megtörtént, hogy lord Clarendon ellen 1669-ben és Atterbury püspök ellen 1723-ban büntetést állapított meg a törvény, holott egyikük sem követett el törvénybe ütköző cselekményt. Mindezekre megjegyzi *Buss* nyomán *Rüttimann*: »In der That wurden die Urheber solcher Massregeln in den meisten Fällen durch Ehrgeiz, Rachsucht oder andere persönliche Beweggründe geleitet«, i. m. 160. l.

bocsátását némelyik állam már előbb, az Uniónak alkotmány-törvénye pedig 1787. évi szept. 17-ikén tiltotta el, mondván: »no bill of attainder or ex post facto law shall be passed« (Art. I. Sect. IX. §. 3) és tovább: »no State shall . . . pass any bill of attainder ex post facto law or law impairing the obligation of contracts« (Art. I. Sect. X. §. 1). A visszaható erő kifejezett tilalma tehát nyilván a politikai visszaélések megszüntetésének célját szolgálja s létjogosultsága — legalább ebben a korszakban — erre a politikai jellegű címre vezethető vissza.

Franciaországban Guyot 1785-ben még annak a nézetnek ad kifejezést, hogy az új törvénytől ne zárassék el a visszahatás lehetősége, de a nemzetgyűlésnek 1789. évi jún. 11-ikén tartott ülésén Lafayette, majd ugyanannak 1790. évi nov. 25-ikén tartott ülésén Mirabeau szenvedélyes hangon követelik a visszaható erő tilalmának törvénybe iktatását. Mirabeau emlékezetes szavai: »Nulle puissance humaine ni surhumaine ne peut légitimer un effet rétroactif. J'ai demandé la parole pour faire cette profession de foi.«⁷⁰⁾ Az 1789. évi aug. 26-ikán kelt *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, és illetőleg az 1791. évi szept. 3-ikán kiadott *Constitution française* ki is mondja már, hogy: »Tout ce qui n'est pas défendu par la loi ne peut être empêché« (art. 5) és hogy: »La loi ne peut établir que des peines strictement et évidemment nécessaires, et nul ne peut être puni qu'en vertu d'une loi établie et promulguée antérieurement au délit, et légalement appliquée« (art. 8).⁷¹⁾ Alkotmányjogi törvénybe vétetvén fel ez az elv, azt az 1791. évi Code pénal-ba nem tartották szükségesnek felvenni.⁷²⁾ Még erősebb szavakkal juttatja kifejezésre a retroaktivitás tilalmát az 1793. évi jun. 24-ikén kelt *Constitution française*, midőn így szól: »Nul ne doit être jugé et puni qu'en vertu d'une loi promulguée antérieurement au délit; la loi qui punirait des délits commis avant qu'elle existât, serait

⁷⁰⁾ Közölve Binding-nél, v. ö. Handbuch, 26. l. 22. jegyz.

⁷¹⁾ Közölve Alphonse Meyne, Essai sur la rétroactivité des lois répressives. Bruxelles, 1863. 45—46. l. és Garraud, Traité théorique et pratique du droit pénal français, 12. kiad. 1898. I. köt. 238. l., valamint Binding, Handbuch, 25. l. 21. jegyz.

⁷²⁾ Az 1791. évi Code militaire azonban nagyobb biztonság okából felvette.

une tyrannie, et l'effet rétroactif donné à cette loi, un crime.«⁷³⁾ Megismétli e tételt a magánjogra is kifejezetten kiterjedőleg az 1795. évi aug. 22-ikén kelt *Constitution de la république française* (»Aucune loi, ni criminelle, ni civile, ne peut avoir d'effet rétroactif«; art. 14) és illetőleg az 1795. évi okt. 25-ikén kiadott *Code des délits et des peines*, melynek 3. art.-a szerint: »Nul délit ne peut être puni de peines, qui n'étaient pas prononcées par la loi avant qu'il fut commis.«⁷⁴⁾ Ki kell e helyütt emelnem, hogy az államtanácsnak a köztársaság VIII. évében prairial hava 29-ikén hozott határozata az enyhébb törvény elvét domborítja ki, midőn kijelenti, hogy: »il est de principe, en matière criminelle, qu'il faut toujours adopter l'opinion la plus favorable à l'humanité, comme à l'accusé.«⁷⁵⁾ Az 1810-iki Code Pénal a visszaható erő tilalmát és illetőleg a nullum crimen sine lege elvet jóformán ugyanazokkal a szavakkal iktatja törvénybe mint az 1795. évi code, midőn 4. art.-ban kijelenti, hogy: »Nulle contravention, nul délit, nul crime, ne peuvent être punis de peines qui n'étaient pas prononcées par la loi avant qu'ils fussent commis.«^{76a)} A code-ot életbeléptető 1810. július 23-ikán kelt décret 6. art.-a azután kifejezésre juttatja, hogy szabály szerint az elkövetéskor érvényben volt törvény irányadó, kivéve ha az új törvény intézkedései enyhébbek, a mikor is ezek alkalmazandók: »les cours et tribunaux appliqueront aux crimes et aux délits les peines prononcées par les lois pénales existantes au moment où ils ont été commis; néanmoins si la nature de la peine prononcée par le Code actuel, les cours et tribunaux appliqueront les peines du nouveau Code.«⁷⁶⁾

Hangsúlyozandó egyébként, hogy az enyhébb törvény javára imígyen áttört s a joggyakorlatban ezzel a kivételezéssel állandóan alkalmazott visszahatás elve⁷⁷⁾ a későbbi francia

⁷³⁾ Közölve Meyne, i. m. 45. l.

⁷⁴⁾ Közölve Binding, Handbuch, 26. l. 21., 22. jegyz.

⁷⁵⁾ Közölve Meyne, i. m. 46. l.

^{76a)} A francia törvényhozó testületben lefolyt idevonatkozó érdekes vitára v. ö. Struve, i. m. 103—125.

⁷⁶⁾ Közölve Meyne, i. m. 46. l.

⁷⁷⁾ A gyakorlati alkalmazást illetően v. ö. Garraud, Précis de droit criminel. VII. kiad. Paris, 1901. 87—88. l.

alkotmánytörvényekbe (így sem az 1852-ikibe, sem az 1875-ikibe) nem vétetett fel, úgy hogy teljességgel áll az, a mit *Garraud* lyoni professzor mond, hogy: »La règle de la non-rétroactivité des lois mêmes pénales, a donc été déconstitutionnalisée«⁷⁸⁾ és tehát, hogy ez az elv immár nem »un principe constitutionnel«, hanem — úgy mint a magánjogban — csupán »un principe d'interprétation judiciaire«, mely nem a törvényhozót, hanem csak a bírót köti,⁷⁹⁾ minélfogva ma a helyzet Franciaországban az, hogy a bíró nem alkalmazhatja a törvényt az ennek életbelé-
pése előtt elkövetett cselekményekre, kivéve ha a törvényhozó nem rendel az ellenkezőt; »à moins que le législateur n'ait manifesté une volonté contraire.«⁸⁰⁾ A francia törvényhozás tehát hosszú vajadás után oda jutott, hogy nem tagadja meg önmagától a visszaható erővel bíró törvények hozatalának lehetőségét, mindazonáltal tényleg erősen ragaszkodik ahhoz a két tételhez, a melyek közül az első szerint a cselekmény büntetendősége tárgyában az elkövetéskor érvényben volt törvény irányadó (nullum crimen sine lege elv), a második szerint pedig: a törvények időbeli összeütközése esetében a vádlottra kedvezőbb alkalmazandó (az enyhébb törvény elve).⁸¹⁾

Jellemző különben, hogy az *Északamerikai Egyesült-Államokon* kívül a visszaható elvét ez idő szerint csak az 1814. évi május 31-ikén, illetőleg november 4-ikén kiadott *norvég* és az 1827. évi május hó 17-ikén kelt *görög* alkotmánytörvény vette fel.⁸²⁾ Ez államok leszámításával egybeült tehát nincs semmi

⁷⁸⁾ V. ö. *Garraud*, *Traité*; I. köt. 238. l.

⁷⁹⁾ V. ö. *Garraud*, *Précis*, 86. l.; »L'art. 4. C. p. et l'art. 2. C. civ. sont donc écrits pour les juges et non pour les législateurs.

⁸⁰⁾ V. ö. *Garraud*, *Précis*; 87. l.

⁸¹⁾ »Le principe de la non-rétroactivité des lois n'est pas constitutionnel... le législateur peut y déroger expressément. On ajoute même, ce qui est vrai, qu'une disposition rétroactive peut, dans certains cas, être utile et nécessaire. Mais la règle «nulle peine sans loi» ne peut souffrir aucune exception; c'est un des principes fondamentaux et le plus solide sur lequel repose la liberté civile... elle s'impose au respect du législateur qui, en la violant, même sans prétexte de raison d'État, dépasserait la limite de ses droits et verserait dans la tyrannie: sacrosancta lex quae reges ipsos adstringit». V. ö. *Garçon*, *Code Pénal*. Paris, 1901—1906. 32. l.

⁸²⁾ V. ö. *Pölitz* nyomán *Goepfert-Eck*, i. m. 33. l. és u. o. 2. jegyz.;

akadálya annak, hogy az illető törvényhozások törvényeiket visszaható erővel ruházzák fel s ha ezt megteszik, vonatkozó szabályaik a bíróra kötelezők, a polgárok cselekményeinek büntetőjogi értékelése terén pedig irányadók.

A XIX. század első évtizedeiben kiadott codexek és illetőleg különösen a német *particularis* büntetőtörvénykönyvek végső eredményben mind az enyhébb törvény alkalmazását parancsoló állásponton vannak, a mihez majd úgy jutnak, hogy az új törvényt rendelik alapul venni a hozzáadással, hogy a mennyiben a régi kedvezőbb, annyiban ez utóbbit vegye figyelembe a bíró (így többek között az 1813. évi bajor, az 1838. évi szász, az 1839. évi württembergi, az 1840. évi hannoveri, az 1841. évi hesseni törvénykönyvek, illetőleg ezeket életbeléptető pátensek,⁸³⁾ ⁸⁴⁾, ⁸⁵⁾, majd pedig úgy, hogy szabályként az elkövetéskor érvényben volt, tehát a régi törvény alá vonják a kérdéses cselekményt, de visszaható erővel ruházzák fel az új törvényt, ha ez a vádlottra kedvezőbb (így az 1814. évi oldenburgi, 1840. évi braunschweigi, az 1851. évi badeni s az 1851. évi porosz büntetőtörvénykönyveket életbeléptető pátensek).⁸⁶⁾ Szóval az első csoportba tartozó törvények a visszaható erő mellett, a

Traeger közlése szerint kimondatott ez az elv még az 1831. évi szász-altenburgi alkotmánytörvényben is; v. ö. i. m. 345. l.

⁸³⁾ V. ö. a szövegben említett s még más hasonló állásponton levő törvények felsorolására *Traeger*, i. m. 329—330. l.

⁸⁴⁾ Ugyanígy az 1803-ik évi osztrák btkvet életbeléptető »Kundmachungs-Patent«, a melynek értelmében a »bereits anhängige oder nur erst zur Untersuchung kommende Fälle« az új törvény alapján bírálendók el, »wenn dieses gelindere Behandlung verordne«; v. ö. *Bekker*, i. m. 204. l.; *Zacharia*, i. m. 80—82. l. és *Kudler*, *Erklärung des Strafgesetzes*, Wien, 1839. I. köt. 33. l.

⁸⁵⁾ Némelyik törvény ezt az elvet úgy fejezi ki, hogy szabályként az új alkalmazandó, kivéve, ha szigorúbb a réginél; így az 1852. évi osztrák törvényt életbeléptető pátens IX. art.-a: »Dieses Gesetz soll auch auf bereits anhängige Untersuchungen und auf alle vor dem bezeichneten Tage begangenen strafbaren Handlungen nur insofern Anwendung finden, als dieselben durch das gegenwärtige Strafgesetz keiner strengeren Behandlung als nach dem früher bestandenen Rechte unterliegen«; hasonlóképpen az 1855. évi szász btkvet életbeléptető rendelet.

⁸⁶⁾ V. ö. idevágólag *Traeger* kimerítő felsorolását, i. m. 324—325. l., valamint *Bekker*, i. m. 204—205. l.

másodikba tartozók az ellen foglalnak állást, de végső vonalon mindenik törvényhozó áttöri az elvet az enyhébb törvény javára.⁸⁷⁾ A nullum crimen sine lege elvhez azonban valamennyi ragaszkodik s abban is megegyeznek, hogy, eltérve a porosz Allgemeines Landrechtől: jogerős ítélet után már nem engedik figyelembe venni az enyhébb törvényt.

Több-kevesebb eltéréssel s különbségeket inkább csak a részletkérdésekben tüntetve fel, hasonló változatokban sorakoznak eléink a ma érvényben levő büntetőtörvénykönyvek és legújabb javaslatok, a melyeknek jogösszehasonlító alapon eszközözendő bemutatása előtt megkísérlem vázolni a régi magyar

⁸⁷⁾ Hogy e két — inkább csak formailag, illetőleg elvi alapon különböző, de eredményében teljesen megegyező — felfogás mennyire közel esik egymáshoz, arra kiáltó példa az 1851. évi porosz Btk. és az ennek alapjául szolgáló 1843. évi előadói javaslat. Ez utóbbi a törvény visszaható erejének tételéből indul ki, de helyt enged a régi enyhébb jogszabályok alkalmazásának: »Verbrechen oder Vergehen, welche vor dem . . . begangen worden sind, und erst nach diesem Zeitpunkt zur Entscheidung gelangen, sollen . . . nach dem gegenwärtigen Strafgesetzbuche beurtheilt werden. Ist jedoch die Handlung nach den zur Zeit der Verübung gültig gewesenen Vorschriften mit keiner, oder mit einer gelinderen Strafe bedroht, so kommen diese früheren Vorschriften zur Anwendung. Ist es zweifelhaft, ob die Handlung vor . . . begangen worden, so ist bei der Entscheidung das mildere Gesetz anzuwenden«. Maga az 1851-iki törvény viszont ép az ellenkező álláspontot fogadta el, azaz a visszahatás elvéből kiindulva az elkövetéskori törvény alkalmazását parancsolja, s az új jogszabályokat csak akkor engedi alapul venni, ha ezek szerint a cselekmény vagy épen nem, vagy enyhébben büntetendő: »Die Strafbarkeit einer Handlung, welche vor dem 1. Juli 1851 begangen ist, wird nach bisherigen Gesetzen beurtheilt. Ist aber eine solche Handlung in dem gegenwärtigen Strafgesetzbuche mit keiner Strafe, oder mit einer gelinderen, als der bisher vorgeschriebenen bedroht, so soll diese Handlung nach dem gegenwärtigen Strafgesetzbuche beurtheilt werden. Ist es zweifelhaft, ob die Handlung vor dem 1. Juli 1851 begangen worden, so ist bei der Entscheidung das mildere Gesetz anzuwenden« (v. ö. az életbeléptető törvény IV. art.-át). Ezt a formulát az Indokolás szerint azért választotta a törvényhozó, mert az 1843. évi előadói javaslat szerint úgy tűnnék fel a dolog, hogy az a cselekmény, mely az eddigi jogszabályok szerint nem tartozott a büntetendők közé, a melyet azonban az új törvény büntetni rendel »zwar mit Strafe verschonen, doch aber als eine unerlaubte zu betrachten sei«. V. ö. Goldammer Materialien zum Strgb. für die preuss. Staaten 1851. I. köt. 10—11. l.

jognak a Btk. életbelépéséig, tehát 1880. évi szeptember hó 1-éig, elfoglalt álláspontjait.

Áttanulmányoztam e szempontból az összes büntetőjogi vonatkozású régi magyar törvényeket, de oly kijelentésre, mely a visszaható erőt kizárná, illetőleg megengedné, egy I. Mátyás korabeli törvény s Werbóczy Hármaskönyvének alább idézendő helye kivételével, nem találtam. I. Mátyás 1486. évi decretumának 70. articulusa is nem kifejezetten a büntetőjogra vonatkozik, hanem általában rendeli, hogy »omnes causae, et lites, quae hactenus super quibuscunque rebus et negotiis motae sunt, eodem ordine et processu juris, quo hucusque consuetum fuit, prosequi, terminari et finire debeant: ita videlicet, quod praescripti articuli solummodo de futuris, et non de praeteritis, confecti intelligentur«. E szavakból látszólag az következik, mintha a magyar törvényhozó az abszolút visszahatás elvét iktatna volna törvénybe, látásom szerint mindazonáltal e helyütt nem ez a tilalom, hanem az a természetes gondolat van kifejezésre juttatva, hogy a törvény csak a jövőre kötelez, a miből azonban éppenséggel nem következik, mintha az életbelépése előtt történt tényeket nem akarhatná az új szabály szerint eligazítani. Hogy ez a következtetésem helyes, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a 28 évvel később, 1514-ben, kiadott Werbóczy Tripartituma, mely a második rész II. tituluszának 6. §-ában ugyan lényegileg megismétli az előbb hivatkozott 1483. évi decretum kijelentését,⁸⁸⁾ de a 7. §-ban nyomban hozzáteszi: »Secus esset, si per verba in eadem constitutione posita et conscripta, leges ac constitutiones hujusmodi traherentur etiam ad praeterita. Non simpliciter constitutiones (ut immediate praetatum est) non ad praeterita, sed futura ligant«, — szóval Werbóczy nem vonja kétségbe azt a hatalmát az új törvénynek, hogy ez kizárhatja a régi törvény alkalmazását, azaz visszahathat, ha neki úgy tetszik.⁸⁹⁾

⁸⁸⁾ »In causis tamen vigore earundem inchoatis, servari debet modus pristinus, quo ipsae causae inchoatae fuisse dignoscuntur; non quantum ad earum iterum celebrationem, sed quoad processum ipsarum observationem«.

⁸⁹⁾ Ugyanígy értelmezi a Tripartitum idézett helyét Grosschmid is: v. ö. i. m. 952. l.

A későbbi magyar joggyakorlatban valószínűleg a visszahatás elve érvényesült, a mely következtetésem helyességét erősen támogatja III. Ferdinándnak 1656-ban Alsó Ausztria részére kiadott *Praxis Criminalis*-a, melyet Kollonich bíbornok Nagyszombatban kinyomatott és Szentiványi a Corpus iuris 1696-iki kiadásához függelékül hozzácsatolt, minek az volt az eredménye, hogy ez a törvény erejével ugyan nem bíró munkálat a magyar büntetőbíróóságok joggyakorlatát erősen befolyásolta.⁹⁰⁾ A *Praxis Criminalis* első részének 2. articulusa ugyanis határozottan a visszaható erő mellett foglal állást, midőn azt rendeli, hogy: »Ne autem dubium maneat, quatenus delicta Jurisdictioni sanguinis subiciantur, eo in secundo parte hujus Praxis Criminalis potissimum annotavimus, providentes etiam ut omnia reliqua, quae annotatis similia sunt, ac alias poenalia habentur, sub iis comprehendantur«.

Husztly István 1758-ban megjelent *Jurisprudentia Practica* című — az élő gyakorlatot is feldolgozó — munkájában ismét csak azt a természetes szabályt hangoztatja, hogy: »Leges non praeterita, sed futura ligant«.⁹¹⁾

Az 1792. évi javaslat,⁹²⁾ valamint *Vuchetich Máttyás* 1819-ben

⁹⁰⁾ Kollonich 1689-iki jelentésében azt mondja a *Praxis Criminalis*ről, hogy azt: »a megyék és uradalmak nagyobb száma már gyakorlatba vette« (v. ö. *Szalay László*, Magyarország története VI. köt. 10. l.), *Vuchetich Máttyás*, a pozsonyi jogtanár, pedig így nyilatkozik arról: »Negari non potest, iudices, defensores in eis, quae formam processus criminalis attinent, praxi hac in subsidium uti solere« (v. ö. *Institutiones Juris Criminalis Hungarici*. Budae, 1819. 33—34. l.). Még a XIX. században is történt hivatkozás perbeszédekben és ítéletekben e munkálatra (v. ö. *Törvénytudományi Csarnok*, 1866. évf. 25. szám; *Jogtudományi Közöny*, 1871. évf. 16. szám).

⁹¹⁾ V. ö. *Husztly*, i. m. 31. l.

⁹²⁾ Az 1792. évi javaslat már a Praefatióban kifejezésre juttatja, hogy: »Ad veram demum libertatem, securitatemque Civilem cum id potissimum pertineat, ut Judicis arbitrium certis, notisque cuilibet civium limitibus circumscribatur, stabilitis, principiis, quibus singuli delicti, poenaeque gradus, eorundemque inter se proportio, ac imputatio innititur, in articulo quolibet tam delictum ipsum, quam legalis ejusdem poena definitur, quaeve exinde profluunt, recensentur. V. ö. *Hommage offert aux membres de l'Union Internationale De Droit Pénal*. Fayer Lászlótól; Budapest, 1899. 4. l. Majd tovább a *Principia* IV. alatt: »Pro delictis

megjelent *Institutiones iuris criminalis hungarici* című művében⁹³⁾ már erősen kidomborítják a nullum crimen sine lege elvet a nélkül azonban, hogy a visszaható erő tárgyában szabályt adnának vagy nézetet nyilvánítanának.

Az 1843. évi javaslat szintén azzal indít, hogy az »Általános rendeletek« című első rész I. fejezetének 1. §-ában kijelenti, hogy: »Bármely cselekvés vagy mulasztás csak annyiban tekinthetik büntetnek és vonathatik büntetés alá, a mennyiben az ellen büntetést rendel a jelen törvény«, — a büntetések nemeinek alkalmazhatósága kérdésében azonban a visszaható álláspontjára helyezkedik, mert kizárja a megelőzőleg érvényben volt büntetésnemeket és tehát közvetve ezentúl kivétel nélkül az általa felvett büntetéseket engedi csak kiszabni. Az ide vonatkozó 17. §. értelmében ugyanis: »A büntetéseknek olyan nemei, melyek a fentebbi 8-ik §-ban megemlítve nincsenek,

proinde actione publica vindicandis, ea solum habenda sunt, quae per praesentem codicem pro talibus declarantur. V. ö. i. m. 6. l. És végül: »Leges in Codice hoc contentae a tempore promulgationis post sex menses, omnes et singulos Regni Cives indiscriminatum obligabunt, ac tam in Forma procedurae cum delinquentibus, quam in dictandis poenis, semet eidem Fora, ac Judicia omnia ad amissim conformabunt. Adeoque his contrariae, et quaecunque diversae ab his anteriores leges omnes pro abolitis declarantur, neque alias usus illarum in Judiciis haberi poterit, quam adversus delinquentes, qui intra sex menses a die promulgationis praesentis Codicis, jam sub inquisitione constituti fuerint. Sed nec subsequere ullus propter alie, quam quae hoc in Codice expressa sunt delicta, actione publica convenientur. V. ö. i. m. 133. l. és még a 134. lapon közölt 2. pontot.

⁹³⁾ *Vuchetich* már a bűncselekmény fogalmának meghatározásában utal a nullum crimen sine lege elvre, midőn így nyilatkozik: »Omnis actio vel commissio libera, et externa, legibus Hungarorum sub comminatione poenae publicae vetita« (v. ö. i. m. 41. l.), majd tovább kifejlesztet: »Sine lege poenali ulla delictum in statu Civili non intelligitur; securitas enim Civitatis et Civium in eo praecipue fundata conspicitur, si cuilibet actioni in se illicitae in antecessum poena legalis determinetur, et, si Civis singularis quamdiu legi poenali nihil in contrarium agit, poenam metuendam non habeat. Omnes proinde actiones iniquae, iniustae, immorales, licet in se illicitae et prohibitae sint, si sanctione poenali munitae non sint, in numerum delictorum non referuntur, sed actionibus generatim illicitis aut nullis adnumerantur. V. ö. i. m. 42—43. l.

M. Tud. Ak. értekezések a phil. és társadalmi tud. kör. I. k. 9. sz.

ezentúl semmi büntető közkereseti esetben alkalmazhatók nem lesznek».

Hogy a Btk. életbeléptetéséig mily irányban fejlődött a magyar büntető joggyakorlat a XIX. században, azt megállapítanom nem sikerült. Egyes támpontokat nyújt azonban e tekintetben egyfelől a *korbéli irodalom*, mely a judicatura szem előtt tartásával dolgozta fel az élő jogot, másfelől az *Ideiglenes törvénykezési szabályok*-nak Büntető eljárás című rész 9. §-a. Az irodalomban az a nézet erősödik meg, hogy a törvények időbeli összeütközése esetében mindig az enyhébb rendelkezést tartalmazó jogszabály alkalmazandó; így tanítja ezt *Szlemenics Pál*⁹⁴⁾ továbbá az enyhébb új törvény visszaható erejét elismerve: *Kőrösi Sándor*,⁹⁵⁾ *Pauler Tivadar*⁹⁶⁾ és *Kautz Gusztáv*⁹⁷⁾,⁹⁸⁾

Az *Ideiglenes törvénykezési szabályok*, melyek 1861-ben a magyar büntetőtörvényeket visszaállítják, az enyhébb jogszabály alkalmazásának principiumából indulva ki, elrendelik a már előbb hivatkozott 9. §-ban, hogy: »A magyar büntetőtörvények és törvényes gyakorlat, az osztrák büntető törvénynél szelidebbek lévén, azok szerint lesznek a magyar törvények visszaállítása

⁹⁴⁾ V. ö. *Szlemenics Pál*, Magyar fenyítő törvény. Pest, 1865. IV. kiad. 91. l.

⁹⁵⁾ Kőrösi ugyan kijelenti, hogy a büntetőtörvénynek »visszaható ereje az előbbi cselekvényekre nincs», de hozzáteszi: »kivéven azon esetet, ha az utóbbi törvény az előbbinél szelidebb volna». V. ö. *Kőrösi Sándor*, Büntetőjogtan. Pépa, 1872. I. köt. 167. l.

⁹⁶⁾ V. ö. *Pauler Tivadar*, Büntetőjogtan. Pest, 1872. III. kiad. I. köt. 271—272. l.

⁹⁷⁾ V. ö. *Kautz Gusztáv*, A magyar büntetőjog. Győr, 1872. 211—212. l.

⁹⁸⁾ Nem mulaszthatom el felemlíteni, hogy még a nullum crimen sine lege elv sem volt hazai irodalmunkban oly erős, mely ellennézetet nem tűrt volna meg. Hivatkozom idevágólag *Dietrich Ignác* volt pécsi ügyvédnek és 1869—1872. években országgyűlési képviselőnek sok eredetiséggel megírt, de kevesek által ismert művére, melynek címe: Miképen kell megalkotni a magyar büntetőtörvénykönyvet (Pécs, 1876). E műben szerző törvénytervezetet ad a ennek 3. §-ában egyebek közt felvetetni javasolja annak kimondását, hogy: »... a természeti jogérzetnél fogva büntethető cselekvények ezen törvény szerint még akkor is büntetendők lesznek, ha azok ezen törvénykönyv különös részében példaképpen felsorolt és saját minősítési nevezetekkel megjelölt büntethető cselekvények sorában elő nem is fordulnak». V. ö. i. m. 28. l.

előtt elkövetett büntettek és kihágások is elítélendők», — a mi ugyan az abszolút visszaható erő elvének érvényre emelése, de hangsúlyoznunk kell, hogy csak az enyhébb jelleg czímén.

II. Jogösszehasonlítás.

Az ez idő szerint érvényben levő büntetőtörvénykönyvek, ezeknek életbeléptető törvényei, valamint egyes melléktörvények, továbbá a legutolsó időkben közzétett büntetőtörvénykönyv-tervezetek és javaslatok idevonatkozó álláspontjainak összehasonlító alapon eszközözendő bemutatásánál azt a helyesnek felismert rendszert követem — természetesen az említendő munkálatnak 1908. évben történt megjelenése, tehát a nyolcz év óta hozott, illetőleg javasolt törvényhelyeknek megfelelő beillesztésével, — melyet *Ludwig Traeger*, marburgi egyetemi tanár, ad a német büntetőjogászok által szerkesztett »Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts» című tizenhatkötetes gyűjteményes műnek az általános részt felelő hatodik kötetében.⁹⁹⁾

A különböző törvényhozási munkálatok a visszaható erő nézőszögéből négy csoportba különíthetők szét. Az első csoportba tartoznak azok a törvények, melyek a visszaható erő abszolút tilalmát állítják fel, ezek szerint az elbírálás tárgyát képező cselekményre sohasem az ítélethozáskor, hanem mindig az elkövetés idején érvényben volt törvény alkalmazandó. A második csoportot alkotják a visszaható erő érvényesülését elvileg tiltó, de az enyhébb új törvény alkalmazását megengedő törvények, tehát azok, melyek a visszaható erőnek kivétellel áttört tilalmát domborítják ki. A harmadik csoporthoz sorolható törvények ép ellenkezőleg szabályként az érvényben levő, tehát az új törvény alapulvételét rendelik, de az elkövetéskor hatályban volt törvény alkalmazását írják elő, ha ez a vádlottra kedvezőbb az újnál, szóval ennél a csoportnál a visszaható erőnek kivétellel áttört érvényesülése a szabály. A negyedik csoportnak körébe illeszkedő törvények végül kivétel nélkül, tehát mindig, az új

⁹⁹⁾ V. ö. *Traeger*, i. m. 323—332. l.

törvény szerint parancsolják a cselekmény elbírálását, s így a visszaható erő elvét absolut szabályként iktatják törvénybe.

I. A visszaható erő absolut tilalma érvényesül :

1. Az angol jogban, nem ugyan törvénykijelentéseknél fogva, hanem mint a joggyakorlatban általánosan követett tétel.¹⁰⁰⁾ Hogy ez az álláspont hova vezet, az élenken illusztrálja az az angol bíróságok előtt előfordult eset, a melyben az történt, hogy 1862-ben gyilkosság kísérletéért a cselekmény elkövetésekor érvényben volt törvény alapulvételével halálra ítélték vádlottat, holott az időközben életbelépett s az ítélelethozatalkor hatályban volt 1861. évi törvény a gyilkosság kísérletét csak életfogytig tartó fegyházzal rendeli büntetni.¹⁰¹⁾

2. Az 1878. évi angol *Stephen javaslatban*, és ugyanennek függelékében a 2. cikk.

3. Az 1872. évi *Californiai büntetőtörvénykönyv* 6. §-ában és pedig azzal a magokolással, hogy a két összeütköző törvény közül azt megállapítani, melyik az enyhébb, legtöbbször lehetetlen, minélfogva czélszerűbb az egyiknek kizárólagos alkalmazásához ragaszkodni.¹⁰²⁾

4. Az 1881. évi *New-Yorki büntetőtörvénykönyv* 2. §-ában. A 719. §. azonban megengedi az új törvény alkalmazását, ha ez a kérdéses bűncselekményre enyhébb büntetést szab. Az új enyhébb törvény kivételes visszahatása tehát csak a bíróság discretionarius jogától függő kedvezmény.

II. A visszaható erőnek az enyhébb új törvény javára tett kivétellel áttört tilalmát iktatják törvénybe :

1. Az 1903. évi *Argentiniái büntetőtörvénykönyv*, melynek 46. art.-a a visszaható erő elvét mondja ki ; a 48. art. azonban hozzáteszi, hogy törvényváltozás esetén a legenyhébb, tehát eshetőleg az új, alkalmazandó a 48. art. második bekezdése szerint még a jogerős ítélet után is.

2. Az 1867. évi *Belga code pénal*, mely 2. art.-ában, a nullum

¹⁰⁰⁾ V. ö. *Traeger*-en kívül *Goepfert-Eck*, i. m. 33. l.

¹⁰¹⁾ V. ö. *Mittermaier* a *Holtzendorff* által szerkesztett *Allgemeine deutsche Strafrechtszeitung* 1864-iki 4. évf. 75. l. Az ítélet megokolása *Mittermaier* szerint az volt, mert »das Verbrechen kurz vor dem neuen Gesetze begangen wurde«.

¹⁰²⁾ V. ö. *Traeger*, i. m. 367. l.

crimen sine lege elv kifejezése után, az összeütköző törvények közül a legenyhébb büntetést megállapító törvény alapján rendeli a büntetés kiszabását, szóval kivételesen visszaható erőt tulajdonít magának, ha enyhébb az elkövetéskor érvényben volt törvénynél.

3. Az 1896-ik évi *Bulgár büntetőtörvénykönyv*, mely 3. art.-ában szintén előrebocsátja azt a szabályt, hogy csak az a cselekmény büntetendő, melyet a törvény megelőzőleg ilyenek kijelent, — az esetre azonban, ha az elkövetés és az ítélelethozatal közötti időben a törvény változott, az enyhébbnek alkalmazását írja elő.

4. Az 1874-ik évi *Chilei büntetőtörvénykönyv*, mely két törvény találkozásának problémáját úgy oldja meg, hogy 18. art.-ában a kevésbé súlyos büntetéssel fenyegető új törvénynek visszaható erőt kölcsönöz.

5. Az 1866-ik évi *Dán büntetőtörvénykönyv*, melynek 306. §-a kifejezetten az új törvény figyelembevételét kívánja, ha e szerint a büntetés enyhébb lesz mint a minót az elkövetéskor érvényben volt régi törvény állapít meg.¹⁰³⁾

6. Az *Északamerikai Egyesült-Államok* alkotmánytörvényei ugyan a visszaható erő tilalmának elvét mondják ki,¹⁰⁴⁾ mindazonáltal ezt a vetőt sohasem értelmezte úgy a gyakorlat, mintha az enyhébb új törvény visszahatólagos alkalmazása ki lenne zárva ; az északamerikai bíróságok ugyanis az első esettől (1798) fogva állandóan az új törvény alapján hozták ítéleteiket, ha ez a vádlottra kedvezőbb volt mint a régi, szóval az enyhébb új törvényt nem tekintették tiltott ex facto law-nak.¹⁰⁵⁾

7. Az 1810-ik évi *Francia Code pénal*-t életbeléptető 1810. évi júl. 23-ikán kelt törvény 6. art.-át már előbb közöltem alapelve a visszaható erő, melyet azonban áttör az új, enyhébb, törvényt visszaható erővel felruházó rendelkezés.¹⁰⁶⁾

8. *Hollandiának* 1881-ik évben hozott s 1886. évi szept. 1-én életbelépett büntetőtörvénykönyve 1. art.-ában, a nullum crimen sine lege elv kiemelése után, törvényváltozás esetére a

¹⁰³⁾ Az 1912. évi dán javaslat már az ellenkező álláspontra helyezkedik ; v. ö. alább 45. l.

¹⁰⁴⁾ V. ö. fent 25. l.

¹⁰⁵⁾ V. ö. *Rüttimann*, i. m. 173. l.

¹⁰⁶⁾ V. ö. fent 27. l.

vádlottra kedvezőbb rendelkezések alá parancsolja az életbe-
léptetés előtt elkövetett cselekményeket vonni.

9. Az 1907. évi *Japán büntetőtörvénykönyv* 6. §-a idevonat-
kozólag szösz szerint a következőket mondja: »Ha a büntetést a
büntett elkövetése után kibocsátott törvény változtatja, úgy az
enyhébb törvény alkalmazandó«, minek kijelentése ismét nem
más mint az új törvény kivételes visszahatásának biztosítása.
Érdekes, hogy az 1899-ik évi javaslat a 2. art. második bekezdé-
sében az elévülés s a büntetésvégrehajtás tekintetében a külön-
böző törvények közül mindig a legújabb törvényt rendeli alkal-
mazni.

10. Az 1871. évi *Mezixói büntetőtörvénykönyv* 182. art.-ában
annyira figyelemmel van a vádlott érdekeire, hogy *csak ennek
indítványára* biztosítja az előbbi törvényben meghatározott
büntetést enyhítő, vagy enyhébbel felcserélő, új törvény vissza-
ható alkalmazását, — de az ennek alapján való enyhítést még
a jogerős ítélet után is megengedi.

11. *Németországban* az 1871. évi birodalmi büntetőtörvény-
könyv 2. §-a így rendelkezik: »Eine Handlung kann nur
dann mit einer Strafe belegt werden, wenn diese Strafe gesetzlich
bestimmt war, bevor die Handlung begangen wurde. Bei Ver-
schiedenheit der Gesetze von der Zeit der begangenen Handlung
bis zu deren Aburtheilung ist das mildeste Gesetz anzuwenden.«¹⁰⁷⁾

¹⁰⁷⁾ Hogy a közölt szövegben a német birodalmi btk. a visszane-
hatás elvét fogadta el, melyet azonban az enyhébb új törvény javára áttör,
az irodalomban általánosan elfogadott nézet. Ezzel a communis opinio-val
szemben néhányan azt vitatják, hogy az idézett 2. §-ban semmiféle elv
sincs kimondva (*Rönne, Pulvermacher, Schwarze*), illetőleg az új törvény
visszahatása csupán az eddig büntetés alá nem vont cselekmények tekin-
tetében van kizárva (*Bar*); v. ö. *Rönne*, Ueber den Grundsatz der rück-
wirkenden Kraft des milderen Strafgesetzes und seine Anwendung auf
die sogenannten Antragsdelikte; a *Goldammer Archiv* 19. köt. 435. s
köv. l.; *Pulvermacher*, u. ily című értekezése u. o. 19. l.; *Schwarze*, Der
Wirkungskreis des Strafgesetzes betreffs der Zeit; a *Holtzendorff-Hand-
buch des deutschen Strafrechts*, II. köt. Berlin, 1871. 26. l.; *Bar*, Ueber
den Grundsatz stb. című tanulmánya a *Gold. Arch.* 19. köt. 74—75. l.
Legtávolabb kritikáját adja e különben is izolált felfogásnak *Heinze*, midőn
azt mondja: »Man brauche nur die positive Fassung des Gesetzes in die
negative umzusetzen, um einen wörtlichen Ausdruck von der Regel der

Lényegileg ugyanezt az álláspontot foglalja el az 1909-ik
évi *német Vorentwurf*, melynek 2. §-a értelmében: »Eine Hand-
lung kann nur dann bestraft werden, wenn sie zur Zeit der Bege-
hung gesetzlich mit Strafe bedroht war. Wird das Gesetz bis zur
Aburteilung geändert, so kommt das dem Täter günstigste Gesetz
zur Anwendung. Wird es aufgehoben, so fällt die Strafbarkeit
fort.«¹⁰⁸⁾

Az 1911. évi ú. n. *Gegenentwurf*, melyet Kahl, Lilienthal,
Liszt és Goldschmidt készítettek, csekély változtatással a Vor-
entwurf nyomán halad, midőn 2. §-ában így rendelkezik:
»Eine Handlung kann nur dann bestraft werden, wenn die
Strafe gesetzlich bestimmt war, bevor die Handlung begangen
wurde. Wird das Gesetz bis zur Aburteilung geändert, so kommt
das dem Täter günstigste Gesetz zur Anwendung. Wird es auf-
gehoben, so fällt auch die bereits erkannte, aber noch nicht
vollzogene, Strafe oder s'ichernde Massnahme fort.«

12. Igen részletesen, de elvileg a visszanehatás nézőszögéből
rendezi a kérdést az 1902-ik évi *Norvég büntetőtörvénykönyv*.
A vonatkozó 3. §. mindenekelőtt kijelenti, hogy a cselekmény
elkövetését követő törvényváltozás esetén, *hacsak nincs eltérő
rendelkezés*,¹⁰⁹⁾ az elkövetéskor érvényben volt büntetőjogi hatá-
rozmányok alkalmazandók a cselekményre. A második bekezdés
már visszaható erőt tulajdonít az enyhébb új törvénynek, a
mennyiben az ítélelhozatalkor érvényes büntetőjogi határoz-
mányokat rendeli alkalmazni minden kérdésben, ha azok a

Nichtrückwirkung zu erhalten (»Eine Handlung kann nicht mit einer Strafe
belegt werden, wenn diese Strafe nicht gesetzlich bestimmt war, bevor
die Handlung begangen wurde«); v. ö. *Heinze*, Das Verhältnis des Reich-
strafrechts zum Landesstrafrecht. Berlin, 1879. 58. l.

¹⁰⁸⁾ Az Indokolás kijelenti, hogy a 2. buk. »gibt zwar ausnahmsweise
den Strafgesetzen rückwirkende Kraft, jedoch nur in der Form einer Mil-
derung zu Gunsten des Angeklagten...« V. ö. *Vorentwurf zu einem
Deutschen Strafgesetzbuch. Begründung. Allgemeiner Teil.* Berlin, 1909.
5. l.

¹⁰⁹⁾ »...forsaaivdt intet modsat er bestemt...«; v. ö. *Almindelig
borgerlig Straffelov.* Kristiania, 1902. 1. l. A megjegyzés annyiban igen
jelentős, a mennyiben azzal a büntetőtörvénykönyv nyitvahagyja a —
szükséghez képest — visszaható erővel felruházandó törvények hozatalának
lehetőségét.

vádlottra nézve kedvezőbb ítélethez juttatnak mint a cselekmény elkövetésekor hatályban volt szabályok. Félreértések elkerülése czéljából azonban hozzát teszi a törvény, hogy semmi ségi panasz, felfolyamodás és újrafelvétel¹¹⁰⁾ esetén az ily módon jogorvoslattal megtámadott bírói határozat után életbelépett enyhébb új törvény már nem vehető figyelembe. Azt is kimondja még a 3. §., hogy a büntetőeljárás és a büntetésvégrehajtás megkezdése után már nem vehető figyelembe, hogy valamely utóbbi törvénynél fogva az eljárás megindítása vagy a büntetésvégrehajtás elévült, vagy hogy az eljárás csak a sértett vádjára, illetőleg indítványára indítható meg. Szóval ebben a vonatkozásban az új törvény feltétlenül alkalmazandó, tehát *absolute visszahat.* Az utolsó bekezdés végül kijelenti, hogy valamely új törvényben megállapított az a határidő, melyen belül a sértett hatálylyal vádat emelhet vagy indítványt tehet, semmi esetre sem kezd el folyni az új törvény életbelépése előtt.

13. Az 1889-ik évi *Olasz codice penale* 2. art.-a, a nullum crimen sine lege elv törvénybeiktatása után, a második bekezdésben már a visszahatás kivételét adja, midőn tiltja az oly cselekménynek büntetés alá vonását, melyet az utóbbi törvény nem von a büntetendők közé, mi által tehát tulajdonképen az új törvényt rendeli az ítélet alapjául venni, sőt ennek érvényét még a jogerős ítélettel befejezett ügyekre is kiterjeszti annyiban, a mennyiben az előző törvény alapján kiszabott büntetés végrehajtását is megszünteti s az egyéb büntetőjogi következményeket is törli.¹¹¹⁾ A harmadik bekezdés azután az enyhébb új tör-

¹¹⁰⁾ A *Rosenfeld-Urbye* által németre fordított törvénytörzset ellenőrizendő, betekinttem az eredeti norvég szöveget, melyben »Anke, Kjoeremaal om Begjoering om Genoptagelse» kifejezéseket olvasom. *Anke* csakugyan a semmisségi panasznak felel meg. (*Bittl*, a norvég btk. Indokolásának fordításában — Motive, Berlin, 1907. 14. l. — »Berufung»-gal fordítja e szót, *Rosenfeld-Urbye* pedig »Revision»-nal); *Kjoeremaal* annyi mint felfolyamodás (ugyanígy a fordítók); *Begjoering om Genoptagelse* pedig valóban az újrafelvétel kifejezéssel azonos.

¹¹¹⁾ »... e se vi sia stata condanna, ne cessano l' esecuzion e egli effetti penali». (2. art. 2. bek. második fordulat.)

¹¹²⁾ V. ö. e később még tárgyalandó kérdésre az olasz btk.-et megelőző tervezetek és javaslatok álláspontját *Traeger*nél, i. m. 395—396. l.; v. ö. még *Salomon Mayer*, Der Entwurf eines Strafgesetzes für das Königreich

vénynek esetleges visszahatását szabályozza, midőn kijelenti, hogy ha az elkövetéskor érvényben volt törvény az újtól különbözik, úgy az alkalmazandó, melynek határozmányai a vádlottra kedvezőbbek.¹¹³⁾ Az elévülés kérdésében az 1889. évi életbeléptető törvény 42. art.-a kifejezetten az új törvény szerint rendeli az elévülést számítani, a mennyiben ez rövidebb időt, illetőleg kedvezőbb feltételeket szab a réginél.

14. Az 1893-ik évi *Osztrák Regierungsvorlage* életbeléptető törvénytervezete a 24. art.-ban a különben alkalmazandó elkövetéskori törvény határozmányaival szemben az új törvény rendelkezéseinek nyit utat »insofern als sie milder sind».¹¹⁴⁾ Az indítványosság és elévülés tekintetében a javaslat végső eredményben a vádlottra kedvezőbb törvényt rendeli figyelembe venni; így kimondja a 24. art. 3. bekezdése, hogy a megelőzőleg hivatalból üldözendő, most indítványi cselekmény tárgyában az eljárás az új törvényben meghatározott feltételek mellett indul meg, hacsak nem emeltetett még vád az új törvény életbelépése előtt; az elévülésre vonatkozással pedig azt rendeli a 26. art., hogy a cselekmény elévült, ha az elévülés feltételei akár a régi, akár az új törvény szerint beállottak.

15. Az 1852-ik évben kelt *Portugál büntetőtörvénykönyv* 6. art.-a egyenest kifejezi a tételt, hogy: a büntetőtörvénynek nincs visszaható ereje, de nyomban így folytatja: kivéve a következő eseteket, a) ha a cselekmény az új törvény szerint nem büntetendő, mely esetben az új törvény a jogerős ítéletekre is visszahat; b) ha a büntetés a későbbi törvényben enyhébb, mikor is ez utóbbi alkalmazandó; c) ha az új törvény egyéb határozmányai kedvezőbbek a régi törvényben megállapított-

Italien. Wien, 1877. 2—3. l.; dr. Heil Fausztin, Az olasz büntetőtörvénykönyv tervezete. Magyar Igazságügy XXI. köt. 107—111. l.

¹¹³⁾ »... cui disposizioni sono piu favorevoli all' imputato».

¹¹⁴⁾ Az enyhébb törvény kérdésében útbaigazít a következő bekezdés, mely szerint: »Bei der Beurteilung, welches Gesetz als das mildere anzusehen ist, ist nicht bloss auf Art und Mass der im gegebenen Falle nach beiden Gesetzen zu verhängenden Strafen, sondern auch auf die übrigen Bestimmungen, insbesondere auf die Wirkungen Bedacht zu nehmen, welche mit der Verurteilung verbunden sind oder verbunden werden können».

tafnál, mely esetben azok hatásaikban a jogerejüleg eldöntött ügyekre is visszahatnak.

16. Az 1908-ik év június hó 1-én kihirdetett és szept. 22-ikén életbelépett *Siami büntetőtörvénykönyv* a 7. és 8. art.-okban intézi el a problémát. A 7. art. szóhangzata szerint: «Nul fait n'est punissable, s'il n'est qualifié délit et puni d'une peine par la loi en vigueur au moment où il est commis. Il ne peut être infligé d'autres peines que celles déterminées par la loi». A 8. art. pedig elrendeli, hogy: «Lorsque la loi qui était en vigueur au moment où le fait a été commis diffère de celle qui est en vigueur au moment du jugement, on appliquera la loi la plus favorable à l'accusé.»¹¹⁵⁾

17. Az 1870-ik évi *Spanyol büntetőtörvénykönyv* 22. art.-a a nullum crimen sine lege elvet domborítja ki, a 23. art. pedig az újabb törvénynek visszaható erőt tulajdonít, ha enyhébb, és pedig a jogerősen eldöntött ügyekre, sőt azok javára is, kik büntetésük kiállítását már megkezdtették.

18. A *Svájci kantonális büntetőtörvénykönyvek* közül a visszamenhatás alapelvének elfogadása mellett az enyhébb új törvényt visszaható erővel ruházzák fel: *Aargau* (1857), *Freiburg* (1873), *Genf* (1874), *Graubünden* (1851), *Luzern* (1860), *Neuenburg* (1891), *Obwalden* (1870. évi rendőri btk.), *Solothurn* (1885), *Waadt* (1843), *Wallis* (1858) kódexei.

A *Svájci javaslatok* és ugyan az 1896., 1903., 1908. és 1912. évben kiadottak az alapelvet — valamennyi az 1. art.-ban — szószerint egyezően fejezik ki így: «Strafbar ist nur, wer eine Tat begeht, die gesetzlich mit Strafe bedroht ist». Az enyhébb új törvény visszahatását is egyértelműleg állapítja meg mind a négy javaslat; csupán a szövegezésben lévén némi — a lényegét nem érintő — eltérés, e helyütt egyedül az 1912. évi javaslat 2. art.-át közlöm, mely szerint: «Nach dieses Gesetze wird beurteilt: Wer nach Inkrafttreten dieses Gesetzes ein Vergehen begeht, — wer nach Inkrafttreten dieses Gesetzes wegen eines Vergehens beurteilt wird, das er früher begangen hat, jedoch nur, wenn dieses Gesetz günstiger für ihn ist, als das Gesetz, das zur Zeit der Tat in Kraft bestand» (v. ö. az 1896. évi javaslat

¹¹⁵⁾ V. ö. *Georges Padoux*, Code Pénal du Royaume de Siam. Paris, 1909. 4—5. l.

7., az 1903-ikának 10., az 1908-ikának 2. art.-ait). Stefano Gabuzzi rendi tanácsos, bellinzoni ügyvéd, javaslatára új bekezdésként felvételre még e 2. art. záradékául a következő rendelkezés: «Die auf Grund früherer Gesetze ausgesprochenen Strafen fallen, soweit sie noch nicht vollzogen sind, weg, wenn dieses Gesetz die Handlung für welche die Verurteilung erfolgt ist, nicht mehr mit Strafe bedroht.»¹¹⁶⁾ Az elévülés tekintetében az életbeléptető törvény tervezetének 6. art.-a, rendelkezik és pedig oly módon, hogy a mennyiben úgy az eljárás, mint a büntetésvégrehajtás elévülésére vonatkozó szabályok az új törvényben kedvezőbbek, annyiban az utóbbi alkalmazandó, előírván egyben, hogy a büntetőtörvénykönyv életbelépése előtt eltelt elévülési idő beszámítandó.

19. Az 1864-ik évi *Svéd büntetőtörvénykönyv* életbeléptető törvénye egész röviden csak azt a kijelentést teszi, hogy a mennyiben a cselekmény elkövetésekor érvényben volt s az ítélethezalkor hatályban levő törvényben foglalt rendszabályok egymástól különböznek, úgy a legenyhébb törvény alkalmazandó.

20. *Venezuelá*-nak 1903. évben kelt *büntetőtörvénykönyve* és illetőleg annak 4. és 5. art.-a miután szabály erejére emeli a visszamenhatás elvét, ezt nyomban megtöri az új törvénynek enyhébb rendelkezéseket tartalmazó határozmányai javára, melyeknek visszaható erőt tulajdonít — nyilván a spanyol btk. mintájára — a régi törvény alapján jogerősen elítélt s büntetését töltő egyén érdekében is.

A *Magyar büntetőtörvénykönyv* (1878: V. t.-cz., rövidítve: Btk.) és illetőleg az ú. n. *Életbeléptető törvény* (1880: XXXVII. t.-cz., rövidítve: Ét.) hasonlóan az eddigiekben ismertett törvényhozási munkálatokhoz, általános szabályként a visszamenhatás elvét fogadja el, mely alól azután kivételt tesz az enyhébb új törvény javára.

A *Btk. 1. §-a* értelmében ugyanis: «Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít. Büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint a melyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapított.»¹¹⁷⁾

¹¹⁶⁾ V. ö. Schweizerisches Strafgesetzbuch. Protokoll der zweiten Expertenkommission. I. köt. Luzern, 1912. 15—17. és 457. l.

¹¹⁷⁾ E szabály a Kbt. (büntetőtörvénykönyv a kihágásokról;

A büntető törvénykönyvnek a büntetendőség és büntetések kérdésében illetékmódon kizárt visszahatósága a megelőzőleg is büntetendő cselekmények konkrét büntetésének kiszabása körül erőhöz kap a *Btk.* 2. §-ánál fogva, mely szerint: »Ha a cselekmény elkövetésétől az ítélethez tartó időközben egymástól különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok léptek hatályba: ezek közül a legenyhébb intézkedés alkalmazandó»; visszahat tehát a *Btk.*, ha ez az enyhébb, sőt — s ezt újból hangsúlyozom — a *Btk.* 2. §-ának erejéből alkalmazandó lesz az ú. n. *közbeneső törvény*, azaz a mely a cselekmény elkövetése után lépett hatályba, de az ítélethezatal idején már érvényét veszítette: ha enyhébb a másik kettőnél.¹¹⁸⁾

Ezen a nyomon halad az *Ét.* is, melynek 29. §-a szerint: »Azon büntetendő cselekmények miatt, melyekre vonatkozólag a magyar büntető törvénykönyvek szerint csak a sértett fél indítványára indítható meg a büntető eljárás: ezen törvénykönyvek hatálybalépte után az eljárás megindításának csak a sértett fél indítványára van helye, habár a cselekmény előbb követtetett is el«. A 32. §. az elévülésre vonatkozással pedig azt rendeli, hogy: »A magyar büntető törvénykönyvek hatálybalépte előtt elkövetett büntetendő cselekmények büntetendősége az ezen törvénykönyvekben meghatározott idő alatt évül el, a mennyiben a korábbi jogszabályok rövidebb elévülési időt nem állapítottak meg. Az elévülés félbeszakítására vagy kizárására nézve az előbbi törvényekben megállapított, de a magyar büntető törvénykönyvekbe fel nem vett feltételek, hatálytalanok. Ugyanezen szabályok állanak a büntetéseknek a magyar büntető törvénykönyvek hatálybalépte előtt megkezdett elévülésére is«. ¹¹⁹⁾, ¹²⁰⁾

1879: XL. t.-cz.) 12. §-a értelmében a kihágásokra is vonatkozik, mert a 12. §. szerint: »A büntettekről és vétségekről rendelkező büntető törvénykönyv általános határozatai, a mennyiben a jelen törvény ellenkezőt nem állapít meg, a kihágások eseteiben is alkalmazandók».

¹¹⁸⁾ Hogy a *Btk.* 1. §-ával a visszaható erő kizárását, a 2. §-szal pedig annak kivételes érvényesülését célozta a törvényhozó, az kétségen felül áll. V. ö. idevágólag a *Miniszeri Indokolás; Löw Tóbiás*, A *Btk.* Anyaggyűjteménye. Budapest, 1880. I. köt. 179—180. l.

¹¹⁹⁾ V. ö. még az *Ét.* 16—32. §-ait is.

¹²⁰⁾ Büntetőjogunk ama szabályairól, melyekben a visszaható erő

Némi szövegezési eltéréstől eltekintve a cselekmények büntetendőségének s azok mikénti megbüntetésének kérdésében teljesen a *Btk.* szellemében döntenek el a visszaható erő problémáját *legújabb tervezeteink*.¹²¹⁾, ¹²²⁾

majd mint elvi szabály, majd mint a súlyosabb új törvény alkalmazását előíró tétel jelentkezik, alább szövegek, ugyanott omlítva fel javaslatainknak is hasonló szabályait.

¹²¹⁾ A *Büntető Novella* (1908: XXXVI. t.-cz., rövidítve Bn.) II. fejezetében és a *Fiatalkoriak bíróságáról szóló törvényben* (1913: VII. t.-cz., rövidítve Fb.) foglalt szabályok visszaható erejéről, mely interpretationalis kérdés, valamint legújabb tervezeteinknek a nevelő és biztonsági intézkedések tárgyában érvényesíteni célozott retroaktivitásáról alább szövegek.

¹²²⁾ Az 1913. év szeptemberében közzétett s igazságügyminiszeri megbízásból készült tervezetek álláspontja a következő:

Angyal Pál tervezetének 1. §-a: »A cselekményt, mely miatt annak elkövetője büntethető, büntették csak a törvény nyilváníthatja és arra büntetést csak a törvény állapíthat meg«. 3. §.: »A büntető törvény csak annak életbelépése után elkövetett cselekményekre alkalmazható. Ha a cselekmény elkövetésétől az ítélethez tartó időközben egymástól különböző törvények léptek hatályba: ezek közül a legenyhébb alkalmazandó.«

Bernolák Nándor tervezetének 6. §-a: »Büntették az a jogellenes cselekmény, a melyet a törvény elkövetése előtt annak nyilvánította. 19. §.: »1. Büntették miatt a bíróság rendszerint (2. bekezdés) csak olyan büntetést állapíthat meg, a melyet a törvény e cselekményre annak elkövetése előtt meghatározott. 2. Ha a cselekmény elkövetésétől jogerős elbírálásáig terjedő idő alatt különböző törvények voltak hatályban, ezek közül a legenyhébb büntetést megállapító jogszabályt kell alkalmazni. 4. ... abban a tekintetben, hogy a cselekmény hivatalból vagy magánindítványra (117. §.) üldözendő-e, mindig a hatályban levő magyar törvény irányadó.«

Finkey Eereenz tervezetének 1. §-a: »Büntetésnek vagy biztonsági rendszabálynak csak oly cselekmény miatt van helye, melyet a törvény annak elkövetése előtt büntették vagy vétségge nyilvánított. 2. §.: »Ha valamely cselekmény iránt, annak elkövetésétől jogerős elbírálásáig terjedő idő alatt, különböző törvények vagy másféle jogszabályok voltak érvényben, ezek közül mindig a legenyhébb jellegű alkalmazandó.«

Illés Károly tervezetének 1. §-a: »Büntették vagy vétség csak az a cselekmény vagy mulasztás, a melyet a törvény annak nyilvánított. Büntették vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint a melyet arra elkövetése előtt a törvény megállapította. 2. §.: »Ha a cselekmény elkövetésétől az ítélethez tartó időközben egymástól kü-

3. A visszaható erőnek kivétellel áttört érvényesülése hódít tért a következő törvényhozási munkálatokban:

1. Az 1912. évi *Dán büntetőtörvénykönyv-javaslat* 3. §-a értelmében: »Ha a büntetésre vonatkozással az ítélethozatalkor érvényes törvény a cselekmény elkövetésekor érvényben volt törvénytől különbözik, a büntetés a későbbi törvény alapján szabadni ki, ezáltal mindazonáltal nem lehet az ítélet szigorúbb mint a minő a cselekmény elkövetésekor hatályban volt törvény szerint lenne hozható. Az elkövetéskor érvényben volt törvény alkalmazandó a büntetés kiszabásánál, ha annak hatályon kívül helyezését a büntetést nem érintő külső körülmények idézték elő. A 4. §. a visszaesés megállapítása tárgyában elrendeli, hogy az e czímen beálló büntetéssúlyosbításra vonatkozó határozmányok alkalmazásánál az előzőleg érvényben volt törvény alapján hozott ítéletek az elbírálandó cselekményre büntetést határozó törvény szerint veendő figyelembe.¹²³⁾

2. Az 1845. évi *Olasz büntetőtörvénykönyvet* hatálybaléptető törvény 1. art.-a imígyen rendelkezik: »1846. évi május 1-től fogva mindazokban a bűnügyekben, melyek az említett napig jogerősen eldöntve nincsenek, az új büntetőtörvénykönyv határozmányai alkalmazandók, kivéve azt a néhány esetet, melyben az új büntetőtörvénykönyv súlyosabb büntetés alkalmazását írja elő mint a minőt az eddig érvényben volt törvények álla-

lomböző törvények léptek hatályba: ezek közül a legenyhébb alkalmazandó. Lényegileg ugyanígy Illés Károlynak 1914. évi ellentervete (1., 2. §§.).

Az igazságügyminiszteri megbizásból készült a 1916. évi április havában közzétett *Angyal-Degré-Finkey* tervezet 1. §-a szerint: »Büntett vagy vétség csak az a cselekmény, melyet elkövetése előtt a törvény a büntet-tekre, illetőleg vétségekre meghatározott büntetéssel rendel büntetni. 2. §.: »Büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint a melyet arra elkövetése előtt a törvény megállapított. Ha azonban a cselekmény elkövetésétől a jogerős ítéletig terjedő időközben különböző törvények voltak életben, ezek közül a legenyhébb alkalmazandó. Ha az enyhébb törvény szerint az életben levő törvénybe fel nem vett intézkedést kellene tenni, a bíróság az életben levő törvény szerint, de az enyhébb törvény figyelembevételével intézkedik.

¹²³⁾ V. ö. *Christian Weber*, Entwurf eines Allgemeinen bürgerlichen Strafgesetzbuchs für das Königreich Dänemark (vom Jahre 1912), 244. l.

pítanak meg, mikor is az elkövetéskor hatályban volt törvény alkalmazandó.

III. Az 1852. évi, jelenleg is érvényben levő, *Oszták büntető-törvénykönyv*, illetőleg az ezt életbeléptető 1852. évi május 27-ikén kelt császári pátenz IX. articulusa szintén az új törvény alkalmazását mondja ki szabályként a csak kivételesen engedi az elkövetéskor érvényben volt törvényt alkalmazni, midőn elrendeli, hogy: »Dieses Gesetz soll auch auf bereits anhängige Untersuchungen und auf alle vor dem bezeichneten Tage begangenen strafbaren Handlungen nur insoferne Anwendung finden, als dieselben durch das gegenwärtige Strafgesetz keiner strengeren Behandlung als nach früher bestandenen Rechte unterliegen.¹²⁴⁾

Az 1909. évi *Oszták Vorentwurf* (79., 80. §§.), valamint az 1912. évi *Oszták Regierungsentwurf* (81., 82. §§.) hasonlóképp a visszaható erőt vallják alapelveül, melyet azonban a régi enyhébb törvény javára áttörnek. A lényegileg megegyező szabályok szóhangzata az 1912. évi javaslatban a következő: 81. §. »Strafbar ist nur, wer eine Handlung begeht, die schon im Zeitpunkt ihrer Begehung mit Strafe bedroht war. Ist über eine Tat, die vor Inkrafttreten eines neuen Strafgesetzes begangen wurde, nach Beginn der Wirksamkeit dieses Gesetzes zu entscheiden, so wird das neue Gesetz angewendet, es sei denn, dass das Gesetz, das zur Zeit der Tat in Kraft stand, für den Täter günstiger ist. Ist der Täter nach beiden Gesetzen strafbar, so ist als das günstigere Gesetz dasjenige anzuwenden, das die mildere Straftat androht. Sind die angedrohten Strafen der Art nach gleich, so wird das neue Gesetz angewendet, sofern nicht die Obergrenze der angedrohten Strafe höher ist«. 82. §. »Straffolgen, die nur eines der beiden Gesetze androht oder vorsieht, sind ausgeschlossen... Der Täter wird nur auf Privatanklage oder auf Grund einer Ermächtigung verfolgt, wenn auch nur eines der beiden Gesetze dieses Erfordernis aufstellt.«¹²⁵⁾

¹²⁴⁾ Egy 1853. évi júl. 9-ikén kelt miniszteri rendelet azonban ki-mondja még, hogy oly büntetések, melyeket az új törvény nem ismer, illetve melyek az új törvényben meghatározott mértéket meghaladják, a mennyiben nem töltettek még ki, nem hajthatók végre.

¹²⁵⁾ V. ö. *dr. Angyal Pál*. Az 1909. évi oszták büntetőjavaslat.

4. Végre néhány *Svájcezi kantonális büntető törvénykönyv*, így az 1873. évi *Basel városi*, az 1866. évi *Berni*, szabályként az új törvényt rendelik alkalmazni, ha csak az előbb érvényben volt törvények nem kedvezőbbek a vádlottra. Az 1886. évi *St. Galleni büntető törvénykönyv* szintén az új törvény alkalmazását írja elő szabályként, de a régít rendeli figyelembe venni, ha a szerint a cselekmény büntetlen, enyhébben büntetendő, vagy elévült; a büntetésvégrehajtás elévülése e törvény értelmében mindig az új törvény szerint igazodik. Az 1873. évi *Tessini büntető törvénykönyv* is csak a vádlottra hátrányos új törvény visszahatását zárja ki s az új, enyhébb törvény visszahatólagos alkalmazását még a jogerősen megállapított büntetésekre is kiterjeszti.

IV. *A visszaható erő abszolút szabály erejével* az alább említendő törvényhozási munkálatokban érvényesül, és pedig majd minden irányban, mégis a nullum crimen sine lege elv tiszteletbentartásával (A), majd csak bizonyos, az eljárás megindítását érdeklő kérdésekben (B), majd a nevelő és biztonsági intézkedések alkalmazhatósága tárgyában (C).

A) Az első csoporthoz tartoznak:

1. Az 1903. évi *Orosz büntető törvénykönyv*, mely 1. §-ában ugyan kijelenti, hogy csak az a cselekmény büntetendő, melyet a törvény elkövetésének idején büntetéssel rendelni sujtani, a 14. §. azonban hozzátéti, hogy: »A büntető törvénykönyv életbelépése előtt elkövetett oly cselekményre, mely az elkövetés idején érvényben volt jogszabályok szerint a büntetendők közé tartozott a hatályban levő új törvény alkalmazandó«. A visszaható erőnek ez az abszolút érvényesülése mindazonáltal némileg enyhül, a mennyiben a 14. §. 2. bekezdése elrendeli, hogy: »Ha az elkövetéskor érvényben volt törvény enyhébb mint az új törvény, úgy az új törvény alapján kiszabott büntetés a btk. 53. §-ában biztosított rendkívüli enyhítési jog keretein belül mérséklendő«. Ugyane szakasz utolsó bekezdése az elévülést mindig a rövidebb elévülési időt meghatározó törvény szerint rendeli számítani;

Budapest, 1911. 25. 1. és Regierungs-Entwurf eines österreichischen Strafgesetzbuches. Berlin, 1913. 20. 1.

ebben az egy esetben tehát eshetőleg a már hatályon kívül helyezett törvény vonatkozó szabálya irányadó.

2. A *svájcezi kantonális államok* közül a visszahatás alapvének álláspontjára helyezkednek:

a) *Appenzell* kantonnak 1878-ik évi büntető törvénykönyve, mely zárórendeletkezésében kijelenti, hogy a hatálybalépett kódex szabályai alkalmazandók mindazokra a büntettek, vétségekre és kihágásokra, melyeknek tárgyában, törvénykönyvnek a Landesgemeinde által történt elfogadása idején jogerős ítélet még nem hozott.

b) *Obwalden* kanton 1864-ik évi törvénykönyve a 115. art.-ban szószerint imígyen rendelkezik: »Gegenwärtiges Kriminalstrafgesetz tritt mit dem 1. Jan. 1865 in Kraft und findet auf alle Verbrechen Anwendung, welche dannzumal noch nicht rechtskräftig beurteilt sind«.

c) *Schaffhausen* kanton 1859. évi büntetőkódexe a 265. §-ban szól e kérdésről, mondván: »Vorstehendes Gesetz findet auch auf diejenigen Verbrechen und Vergehen Anwendung, welche vor dem Zeitpunkt der Rechtskräftigkeit des Gesetzes verübt, oder noch nicht endgültig beurteilt sind«.

d) Teljesen azonos rendelkezést tartalmaz *Zug* kanton 1877. évi büntető törvénykönyve az átmeneti határozatokról szóló 1. §-ában.

3. Az érvényben levő *Török büntető törvénykönyv* sajátos módon a cselekmény felfedezésének idején érvényes szabályt rendeli alkalmazni. Az idevonatkozó 15. art. *Erich Nord* német fordításában szószerint így hangzik: »Verbrechen, Vergehen und Übertretungen werden nach den Gesetzen und Verordnungen bestraft, die zur Zeit ihrer Entdeckung durch die Regierung oder der Einreichung einer Klage in Kraft sind. Die Bestrafung nach einem später ergangenen Gesetz ist unzulässig.«¹²⁶⁾

B) A második csoportba különíthetők azoknak a törvényeknek és javaslatoknak rendelkezései, melyek a régi és új törvénynek egyfelől az eljárás megindítása körül a hivatalból üldözendőség, illetve indítványiság tárgyában, másfelől az elévülésre

¹²⁶⁾ *Erich Nord*. Das türkische Strafgesetzbuch. Berlin, 1912. 5. 1.

vonatkozó eltérő szabályai közül kivétel nélkül az érvényben levő törvény szabályait rendelik alkalmazni. Ilyenek:

1. *Bernolák tervezete*, melynek 19. §-ában a 4. pont szerint: »... abban a tekintetben, hogy a cselekmény hivatalból vagy magánindítványra üldözendő-e, mindig a hatályban levő magyar törvény irányadó«.

2. Az 1899. évi *japán javaslat* 2. §-a, melynek értelmében az elévülés kérdését érintő törvényszabályok különbözősége esetén mindig a legújabb törvény alkalmazandó.

3. Hasonló rendelkezést vesz fel a büntetésvégrehajtás elévülésére vonatkozással a *svájci kantonok* közül az 1886. évi *St. Galleni büntetőtörvénykönyv*.¹²⁷⁾

C) A harmadik csoportot alkotják azok a törvényhozási munkálatok, melyek a nevelő- és biztonsági intézkedésekről szóló törvényszabályoknak tulajdonítanak feltétlen visszaható erőt. Ide sorolhatók:

1. A *Német javaslatnak* a Strafrechtskommission határozatai alapján módosított szövege, mely szerint az enyhébb új törvény alkalmazását parancsoló szabály nem akadályozza a javító és biztosító intézkedéseknek foganatbavételét.¹²⁸⁾

2. Az 1909. évi és 1912. évi *Oszták javaslatok*, melyek idevágólag imígyen rendelkeznek: »Die Anwendung von Sicherungsmitteln richtet sich stets und ausschliesslich nach dem neuen Gesetze« (1912. évi jav. 82. §. 2. bek.).¹²⁹⁾

3. *Angyal, Bernolák, Finkey és Illés tervezetei*, melyekben csekély szövegezési eltéréssel egyértelműleg kifejezésre jut, hogy: »A nevelő- és biztonsági intézkedések alkalmazásánál mindig az érvényben levő törvény irányadó«.^{130), 131)}

¹²⁷⁾ Ugyanígy már az 1813-ik évi bajor, 1838-ik évi szász btk. és az 1843. porosz javaslat életbeléptető törvénytervezetének VI. art.-a.

¹²⁸⁾ V. ö. *Ebermayer*, Der Entwurf eines Deutschen Strafgesetzbuches. Berlin, 1914. I. l.

¹²⁹⁾ Ugyanígy az 1909. évi javaslat 80. §. 2. bekezdése: »Sicherungsmitteln sind auch dann anzuwenden, wenn sie nur im neuen Gesetze vorgehen sind«.

¹³⁰⁾ V. ö. *Angyal* tervezete: 3. §. 3. bek.; *Bernolák* tervezete: 19. §. 4. pont; *Finkey* tervezete: 2. §. 2. bek.; *Illés* tervezete: 2. §. 2. bek.

¹³¹⁾ A Bn. és Fb. nevelő jellegű intézkedéseire interpretationális szabály, hogy azok visszahatólag is alkalmazandók. V. ö. *Angyal Pál*,

Az abszolút visszaható erő jellegével lép fel végezetül hazai törvényeink közül a fent már idézett 1915. évi XIX. t.-cz. (rövidítve *Hvm*) 24. §-a,¹³²⁾ mely azonban egyfelől tiszteletben tartja a nullum crimen sine lege elvet, a mennyiben a törvény életbelépése előtt büntető jogszabályba nem ütközött cselekményekre nem terjed ki, — másfelől korlátokra talál, ha a *Hvm.* halálbüntetést vagy életfogytig tartó fegyházbüntetést rendel, a mennyiben ezek a büntetések visszahatólag nem mérhetők ki, hanem helyettük tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyház alkalmazandó.¹³³⁾

III. Tanulságok.

A büntetőtörvények visszaható erejét és ezzel kapcsolatban a nullum crimen sine lege elvnek alkotmányjogi jellegét érdeklő probléma tárgyában felkutatott jogtörténeti adalékok és a jelenleg érvényben levő kódexek, valamint a legújabban készült javaslatok vonatkozó helyeinek összehasonlító vizsgálata ötrendbeli igen jelentős tanuláshoz juttat; oly eredményhez, mely nemcsak alapját veti meg a kérdés tudományos elmélyítésének, hanem egyben a kibontakozás útjait is megmutatja.

Első eredménye jogtörténeti kutatásaimnak az a kétségbevonhatatlan ténymegállapítás, hogy attól az időtől fogva, a meddig a büntetőjog történeti fejlődésének ösvényein visszanyúlnom sikerült, egész a XVIII. század utolsó évtizedéig, a *büntetőtörvény visszaható erejének tilalma általános és illetőleg kivételt nem tűró szabály jellegével sohasem jelentkezett*, sőt az a tétel, melyet ma minden büntetőtörvénykönyv homlokzatán visel s a mely csak a törvény által az elkövetés előtt a büntetendők közé sorozott cselekményt engedi büntetés alá vonni, sem örvendett a maihoz hasonló elismerésnek. Határozott törekvés észlelhető ugyan a fejlődés során abban az irányban, hogy az új törvény az életbeléptetése előtt elkövetett cselekményekre

A fiatalokúakra vonatkozó büntető jogszabályok magyarázata. Budapest, 1911. 2. l.; *Balogh Jenő*: Észrevételek a Bn. II. fejezetének alkalmazásához. Büntető Jog Társ. 30. köt. 131—132. l.

¹³²⁾ V. ö. fent 4. l.

¹³³⁾ V. ö. *Angyal*. A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények. Pécs, 1915. 63—64. l.

ne alkalmaztassék, de ezen az elvi magaslatra nem emelkedett tételen nemcsak a joggyakorlat, hanem maguk a törvények is ismételten túltették magukat.

Második eredményként állapíthatom meg, hogy úgy a *nullum crimen sine lege* elv, valamint a retroaktivitás tilalma a XVIII. század végén, fejlődésének tetőpontjára jutott természetjogi bölcséleti iránynak terméke, melyet merőben mint alkotmányjogi garantiális tételt szankcionált a francia forradalmi törvényhozás.¹³⁴⁾ Alig egy évszázados múlttal bír tehát az állítólag évezredek gyökerekkel bíró elv, melynek kihegyezésére kétségtelenül főleg az a sok napirenden levő sajnálatos visszaélés szolgált alkalmul, mely a francia forradalmat megelőző évtizedekben a büntetőjogot politikai célok eszközévé súlyosztotta le s ártatlan vagy kevésbé bűnös egyének súlyos elítélésére vezetett.

Mint harmadik eredményét szűröm le vizsgálódásaimnak azt az egész vonalon, a mai büntetőtörvénykönyvek s javaslatok mindenikében, kifejezésre jutó principiális s egyben szabadságjogainkat biztosító tételt, mely, mondhatnám, átment vérünkbe s még azokban a törvényhozási munkálatokban is érvényre jut, a melyek megengedik, illetőleg előírják az új törvénynek a régi törvény uralmi idején elkövetett cselekményekre való alkalmazását. Ez a tétel a többször említett *nullum crimen sine lege* elv, melyet tiszteletben tart még a legradikálisabb törvényű is s a melyet nem tört át a mi — szükséghelyzetben megalkotott — háborús törvényünk, az 1915 : XIX. t.-cz. sem.

Negyedik eredményül állapíthatom meg az elmúlt évszázad törvényeinek s javaslatainak összevetése nyomán, hogy abban az elvi kérdésben, vajjon az előző törvény szerint is a büntetendők közé tartozó cselekményre az időközben életbelépett új, vagy az elkövetéskor érvényben volt régi, illetőleg az ú. n. közbenső¹³⁵⁾

¹³⁴⁾ »Der Grundsatz ist... ein Erzeugniss der naturrechtlichen Entwicklung, besonders in der Aufklärungsperiode, und die Gesetzgebung der französischen Revolution hat ihn zuerst sanctionirt.« *Binding*, Handbuch, 19. I.

¹³⁵⁾ Közbenső törvény az, mely a cselekmény elkövetése után lépett életbe, s a melyet felváltott az ítélethozatal idején érvényben levő törvény. Ennek figyelembevételét írják elő többek közt a németalföldi, olasz, portugál és magyar btk.-vek.

törvény vételesség-e az ítélet alapjául : a kép, az állásfoglalás szerfelett tarka és változatos, annyi azonban kétségtelen, hogy, csekély számú kivételtől eltekintve, a találkozó törvények közül a vádlottra kedvezőbb, s ha több törvény találkozásáról esik szó : a legkedvezőbbnek alkalmazását biztosítják a kódexek. Az is megállapítható, hogy a szigorúbb, illetőleg hatályosabb büntetőjogi eszközök igénybevételét előíró új törvénynek a megelőzőleg elkövetett bűncselekmények tettesekre s részeseire való alkalmazását kivételiesen elrendelő törvények : majd a büntetett érdekében ennek megmentése, majd a társadalomra szegzett szempontból ennek fokozottabb védelme, majd szükségből az állam fenmaradásának, legvitálisabb érdekeinek biztosítása céljából indulnak ki, szóval csak akkor hatnak vissza, ha ezt a visszahatást az egyéni érdeket is szolgáló, vagy egyáltalában magasabb közérdek javallja, illetőleg teszi kívánatossá.

Ötödik eredményem magát a retroaktivitás alapkérdését s ennek elvi hátterét, valamint azt az újabbban mindjobban erősödő álláspontot érdeklí, mely — ha jól látok — minden részen megnyugtató és elméletileg is igazolható megoldáshoz juttatja kielezett problémánkat. Meg kell ugyanis állapítanom, hogy mindazokban az esetekben, a mikor az elkövetett bűncselekmény nem az új, hanem az elkövetéskor érvényben volt büntetőjogszabályok szerint bírálendő el, szóval a mikor — a mint mondani szokás — az új törvény nem hat vissza, ez a visszahatás, és illetőleg az immár nem érvényes régi törvény alkalmazása, mindig az új törvény kifejezett akaratán alapul. Mindig az új törvény rendel el — többnyire az enyhébb törvényre való utalással, tehát közvetve — hogy saját magát, avagy a régi törvények valamelyikét, tudniillik az enyhébbet kívánja-e alkalmaztatni. Meg kell állapítanom, hogy a legújabb törvényhozási munkálatok, így a svájci javaslat s az osztrák Regierungsentwurf *elvéleg* teljesen arra az álláspontra helyezkednek, hogy a kódex életbelépésének pillanatától kezdve minden bűncselekményre, tehát az életbelépést megelőzően elkövetettekre is, az új törvény alkalmazandó¹³⁶⁾ s hogy az elkövetéskor érvény-

¹³⁶⁾ Ugyanehhez a megállapításhoz jut *Bar* is *Geltungsgebiet des Strafgesetzes* című tanulmányában : »Die Aenderung des Strafgesetzes

ben volt törvény csak akkor irányadó, ha enyhébb, a mikor is ennek alapulvétele szintén az új törvény rendeletéből történik. Ebből a principiális álláspontból folyik azután az a további törvényszabály, hogy kétség esetében, azaz olyankor, a mikor kérdéses, vajjon az új vagy a régi törvény enyhébb-e s alkalmaztassék-e, mindig az érvényben levő új törvény szerint hozandó az ítélet.

betreffend, so gewinnt die Ansicht, dass prinzipiell das neue, zur Zeit der Aburteilung geltende Gesetz für massgebend zu erachten sei, immer mehr Anhänger. V. ö. *Aschrott-Liszt: Die Reform des Reichsstrafgesetzbuchs*. Berlin, 1910 című gyűjteményes mű I. köt. 39. l.

ELMÉLETI ÁLLÁSPONTOK.

1. A probléma alapkérdéseinek vitája az elméletben.

1. Nullum crimen sine lege.

Az a tétel, mely a mai büntetőtörvénykönyvekben és javaslatokban általános elismerésnek örvend s a melyet hazai büntetőtörvénykönyvünk I. §-a úgy fejez ki, hogy: »Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít«,¹³⁷⁾,¹³⁸⁾ az irodalomban sem vitás. Nem különösen abban a kiágazásában, melyben a kérdés úgy tehető fel: vajjon visszahathat-e az eddigelé megengedett vagy legalább is nem tiltott cselekményre az ezt büntetendővé tevő új törvény? Ezer és egy ok szól a mellett, hogy e kérdésre a tudtommal ellenkező nézetbe nem is ütköző általános felfogáshoz csatlakozva, a magam részéről is a leghatározottabb *nem*-mel feleljek. Hogy propter superabundantiam néhány kiemelkedőbb argumentumot felsoroljak: méltán hivatkoznak úgy a francia és olasz, valamint a belga és német írók, de hazai szakférfiaink is a nullum crimen sine lege elvre, mint a *szabadságjogok egyik legerősebb biz-*

¹³⁷⁾ V. ö. e legális definíció mélyebb értelmezésére *Angyal Pál*, A magyar büntetőjog tankönyve. II. kiadás, Budapest, 1909. I. köt. 51. s köv. l.

¹³⁸⁾ E tétel ezidőszerint csak *Skótszágban* szenved törést, a mennyiben itt a legfelső bíróság (Supreme Criminal Court) jogosítva van oly büntetést érdemlő cselekményért is büntetni, melyre megelőzőleg büntetés nem volt szabva, s a mely eddig sohasem esett büntetés alá; egyedül a halálbüntetés nem alkalmazható ily esetben. Hogy büntetésre méltó-e a cselekmény, azt mindenkor a legfelső bíróság állapítja meg. V. ö. *Hume*, Commentaries on the law of Scotland, respecting crimes. Edinburg, 1819. I. köt. 12. l.

tosítékára. »La liberté civile consiste dans le droit de faire ce que la loi ne défend pas. On regarde comme permis tout ce qui n'est pas défendu. Il est impossible aux citoyens de prévoir qu'une action innocente aujourd'hui sera défendue demain.« Igy *Toullier*¹³⁹⁾ és mások a francziák közül, kiknek nézetét magáévá teszi a belga *Adolphe Prins* is, midőn a visszaható erőnek ily irányban való megnyilatkozásáról azt mondja: »C'est anéantir toute sécurité, toute liberté individuelle«;¹⁴⁰⁾ hasonlóképp nyilatkozik az olasz *Crivellari*, *Gabba* és *Zupetta*,¹⁴¹⁾ ki nem riad vissza annak kijelentésétől, hogy az a törvényhozó, ki a polgári szabadság veszélyeztetésével ily visszaható erejű törvényt alkot, eszelős, »forsennato legislatore«.¹⁴²⁾ A német irodalomban is igen sokan kifejezetten a polgári szabadság védelmére épített argumentummal alapozzák meg álláspontjukat; így *Kohler*, a berlini egyetem híres tanára, azt mondja többek közt: »der Grund liegt darin, dass durch ein entgegengesetztes Prinzip unendlich viel Unrecht geschaffen werden könnte: insbesondere könnte es missbraucht werden, um politische Gegner vor den Strafrichter zu bringen.«¹⁴³⁾ Nem idegen ez a bizonyítás hazai irodalmunkban sem, a melynek képviselői közül legnagyobb nyomatékkal *Doleschall Alfréd* és *Vámbéry Rusztem* hivatkoznak erre az okfejtésre. *Doleschall* egy hírlapi cikkben fejti ki nézetét, melyet azzal erősít meg, hogy a nullum crimen sine lege elvnek alkotmány-

¹³⁹⁾ V. ö. Droit civil français. VI. kiad. I. köt. 50. l.; ugyanígy *Ortolan*, Eléments de droit pénal IV. kiad. Páris, 1875. N. 573.; *Chauveau et Hélie*, Théorie du code pénal VI. kiad. 1887. I. köt. 39. l.; *Garrand*, Traité théorique et pratique du droit pénal français. XII. kiad. 1898. 237. l. s itt a 3. jegyz.; *Dégois*, Traité élémentaire de droit criminel. Paris, 1911. 83. l.

¹⁴⁰⁾ V. ö. Science pénale, 45. l.; hasonlóan *Haus*, Principes généraux de droit pénal belge. III. kiad. Gand, 1874. 120. s köv. l.

¹⁴¹⁾ V. ö. *Crivellari*, Il codice penale per il regno d'Italia interpretato. 1890. I. köt. 112. l.; *Zupetta*, Corso completo di diritto penale comparato. 1871. II. köt. 130. l. idézve *Traegernél*, v. ö. i. m. 350—351. l.; v. ö. még *Gabba*, Della retroattività, 68. l. és ugyanígy *Teoria* 318—319. l.

¹⁴²⁾ *Zupetta*, id. h.

¹⁴³⁾ *Josef Kohler*, Leitfaden des deutschen Strafrechts. Leipzig, 1912. 21. l. V. ö. még különösen *Lassalle*, i. m. 57. *Bar*, i. m. 84., *Traeger*, i. m. 349. l.

jogi jelentőséget tulajdonít, melynek elismerése nélkül nemcsak a vádlottak helyzetnek jogbizonytalanságba, hanem az uralgó jogba vetett bizalom általánosságban megrendül, a mikor mindenkinek feje fölött Damokles kardjaként fenyeget a veszély, hogy büntetőjogilag közömbös magatartása utóbb büntetőjogilag minősített fog;¹⁴⁴⁾ *Vámbéry* tankönyvében hangoztatja, hogy a visszaható erő »integráns alkatelemévé lett az egyéni szabadságot biztosító civilizációnak«.¹⁴⁵⁾,¹⁴⁶⁾

Részemről a legkevésbé sem óhajtom ennek az alkotmányjogi gyökerekkel bíró argumentumnak erejét gyengíteni,¹⁴⁷⁾ mindazonáltal nem zárkozom el annak hangsúlyozása elől, hogy a nullum crimen sine lege elv főerőssége nem ezen a garanciális alépítményen nyugszik, nem annál kevésbé, mert az nézetem szerint nem is szilárd eléggé. Mihelyt a mai kriminálpolitikai felfogásnak épenséggel nem kizárt megváltozása esetén a büntettesek irányában kialakult tradícionális kiméleti álláspont módosul, a nullum crimen sine lege elv is elvesztheti erejét, ha kizárólag az alkotmányjog vizeiben evez.¹⁴⁸⁾

A visszaható erő elvének a cselekményeknek büntetendővé minősítése tárgyában hozott törvényekre vonatkoztatásában nézetem szerint két megdönthetetlen alapja van. Az egyik logikai, a másik szorososan jogi talajon épül. *Logikailag* a helyzet a követ-

¹⁴⁴⁾ *Doleschall*, A háborús büntetőjavaslatokról. Magyar Hírlap, 1915. év máj. 2-iki szám.

¹⁴⁵⁾ *Vámbéry*, Büntetőjog. Budapest, 1913. 140. l.

¹⁴⁶⁾ V. ö. még dr. *Weisz Ödön*-nek a »Visszaható erő és a KBTK. 327. §-a« című tanulmányát. Bűnügyi Szemle IV. évf. 1916. ápr. 15. szám.

¹⁴⁷⁾ Tankönyvemben magam is erősen kidomborítom a Btk. 1. §. I. bekezdésének alkotmányjogi jellegét; v. ö. *Angyal*, A magyar büntetőjog tankönyve, II. kiad. Budapest, 1909. 51. l., de v. ö. 96. l. is.

¹⁴⁸⁾ *Binding* némileg erre látszik utalni, midőn így ír: »Es ist bei unserer traditionellen Schonung des Delinquenten nur natürlich, dass bei diesem Conflict zwischen den Interessen der Gemeinheit und des Einzelnen letzterer den Sieg davonträgt. Wer indessen Verständnis für das Verbrecherleben und dafür besitzt, dass die Gesetzgebung denselben nicht in alle Schlußwinkel zu folgen vermag, wer empfindet, was es heisst, schwere Missetaten bloß in Ermangelung des Gesetzesbuchstabens strafen zu lassen, der muss dem Richter die Verurteilung auf Grund der Analogie nicht nur freigeben, sondern sie von ihm fordern.« V. ö. Handbuch, 28. l.

kező: a büntető törvény, mely valamely cselekményre büntetést szab, lényegileg *első sorban* az állampolgárokhoz szól, kiket büntetés terhe alatt bizonyos magatartástól eltilt, illetőleg kiknek valamely tevékenység kifejtését szintén büntetés terhe alatt megparancsolja. Ámde ha a büntető törvényben, mint ezt már Modestinus is kifejezi, midőn azt mondja: »Legis virtus est: imperare, vetare, permittere, punire« (L. 7. Dig. de legibus I., 3.), a büntetőszankezió kivül a polgárokhoz intézett tilalom vagy parancs is foglaltatik, figyelemmel arra, hogy a tilalom vagy parancs ellen ennek kibocsátása előtt véteni logikai képtelenség, nyilvánvaló, hogy oly cselekmény, mely a tiltó vagy parancsoló jogszabály életbelépését megelőzőleg követtetett el, ezzel a jogszabályllyal nem állhat ellentétbe s így jogi következményeiben sem vonható ennek rendelkezései alá.¹⁴⁹⁾ E merőben logikai megfontolást erősen támogatja az a kizárólag jogi és pedig a büntetendő cselekménynek mint jogtalanságnak alaptermészetéből folyó *jogi argumentum*, mely szerint — mint ezt legutóbb nagy alaposággal boldogult *Degré Lajos* fejtette ki¹⁵⁰⁾ — »a jogtalanság nem előfeltétele, hanem eleme a bűncselekményi jellegnek«, ámde akkor az a cselekmény, mely elkövetésekor tiltó vagy parancsoló szabályba nem ütközik, nem jogtalan és tehát nem is büntetendő, a mely jellegén egy később kibocsátott, hasonló cselekményt a jogtalanok közé soroló, törvény nem változtathat. Feltéve, hogy valamely törvény minden logikai s jogi ok ellenére, hatalmi tényssel visszahatva, az eddigelé jogilag közömbös cselekményt büntetni rendelné, nézetem szerint a bíró per incidentem félre-

¹⁴⁹⁾ V. ö. már *Bauer*, Abhandlungen aus dem Strafrechte. Göttingen, 1840. »Die erste und wichtigste Beziehung desselben (t. i. des Strafgesetzes) ist die auf das Volk, an welches die Strafdrohung gerichtet ist. In dieser Eigenschaft betrifft das Strafgesetz künftige, zu besorgende Handlungen, vor deren Begehungen es die Unterthanen warnt.« I. m. I. köt. 169. l. V. ö. még egyebek közt *Hülschner*, Das gemeine deutsche Strafrecht. Bonn, 1881. I. köt. 119. l.; *Tenne*, Lehrbuch des gemeinen deutschen Strafrechts. Stuttgart, 1876. 55. l.; különösen *Binding*, Handbuch 27. l., és Die Normen I. köt. 173. l., valamint *Finger*, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, Berlin, 1904. I. köt. 135. l., valamint legutóbb *Beling*, A büntető törvény visszaható ereje, v. ö. Jogt. Közl. 1915. évf. 25. szám, 290. l.

¹⁵⁰⁾ V. ö. *Dr. Degré Lajos*, A jogtalanság tartalmi dualizmusának tanárához. Pécs, 1915. 8—10. l.

tehetné e törvényt, s mellőzhetné a büntetést azon az okon, mert jogtalanság hiánya esetén nem lehet szó bűncselekményről.¹⁵¹⁾

Ez a kettős argumentum egy ponton azonban gondolkodóba ejt. Felteszem ugyanis a kérdést, nincs-e megadva az okoskodásnak ily menete mellett az a lehetőség, hogy valamely, már eddig is tiltott, de büntetéssel nem sújtott, cselekmény tekintetében az új törvény visszahatólag rendelkezék olyaténképen, hogy az elkövetéskor bár tiltott, de nem büntetendő cselekményt büntetéssel rendeli sújtani, a mint ezt a norma elmélet hívei, így *Binding*, *Beling*, *Finger* nem is helytelenítik;¹⁵²⁾ sőt *Reinhold Schmid* a berni egyetemnek volt tanára, egyenesen kívánatosnak tartja az új törvénynek a megelőzőleg is már tiltott cselekményekre visszahatását, mindazonáltal ezek közül is csak azokat büntetné, melyek az ú. n. *természeti bűncselekmények* megjelölés alá foglalhatók, azaz a melyekre vonatkozólag »in der rechtlichen Ueberzeugung Aller feststeht«,¹⁵³⁾ hogy tiltottak, vagy mint az ismert római jogi törvényhely mondja, a melyek: res sua sponte sceleratae ac nefariae.¹⁵⁴⁾ *Schmid* szerint ugyanis a természeti büntetést érdemlősége nem a pozitív törvényben, hanem az általános jogi meggyőződésben bírja alapját,¹⁵⁵⁾ s így sem a logikai, sem a jogi, de még az alkotmánypolitikai ok

¹⁵¹⁾ *Traeger* szerint a jogtalanság tudatának hiánya zárja ki a büntethetőséget; nincs büntethetőség — úgy mond — »da diesen Handlungen sümlich ein wesentliches Schuldmerkmal notwendigerweise fehlen muss; das Bewusstsein der Rechtswidrigkeit oder — falls man aus kriminalpolitischen Gründen dieses zur Schuld nicht fordern zu dürfen glaubt — das Bewusstsein der Pflichtwidrigkeit.« V. ö. i. m. 353. l.

¹⁵²⁾ V. ö. *Binding*, Die Normen I. köt. 173. l., *Beling* fent id. tanulmánya, *Finger*, i. m. 135. l. Idevág némileg *Harburger* következő megjegyzése is, hogy a bűncselekmények »sind eben auch nicht bloss darum strafbar, weil sie vom Gesetze verboten sind; sie sind vielmehr vom Gesetze verboten und mit Strafe bedroht, weil sie Verstöße gegen die Rechtsordnung darstellen.« V. ö. Zwei Grundfragen des sogenannten internationalen Strafrechts című tanulmányát a *Loos-féle Zeitschrift* 20. köt. 609. l.

¹⁵³⁾ V. ö. *Dr. Reinhold Schmid*, Die Herrschaft der Gesetze nach ihren räumlichen und zeitlichen Grenzen. Jena, 1863. 164. l.

¹⁵⁴⁾ V. ö. fent 13. l.

¹⁵⁵⁾ V. ö. *Schmid*, i. m. 191. l.

sem állhatja útját annak, hogy ily cselekményekre az új törvény visszahasson.¹⁵⁶⁾

E tetszetős okfejtés ellenére részemről még ezen a ponton sem tartom áttörhetőnek a nullum crimen sine lege elvet, nem pedig azon a *Traeger* által is felhozott okon, mert a természeti és ezekkel szembeállíthatni szokott tételesjogi bűncselekmények között biztos határvonalat vonni, megmarkolható ismérv hiányában eddigelé nem sikerült¹⁵⁷⁾ s így szerfelett ingadozó alapokra helyeződnek át a büntető igazságszolgáltatás, a mi már a jogbiztonság szempontjából is feltétlenül kerülendő. De ettől eltekintve, ha az eddigi tudományos kísérletek nyomán szűk keretek közé szorítjuk a természeti büntetteket, úgy meg a visszaható erőnek ezekre vonatkozó kiterjesztése gyakorlatilag úgyszólván értéktelen lesz, mert a mai körülmények között termékeny törvényhozó szorgoskodása mellett úgyszólván ki van zárva, vagy legalább is a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, hogy valamely önmagában elvetendő s büntetést érdemlő cselekmény nélkülözze a törvényileg meghatározott büntetés-szankciót.¹⁵⁸⁾

Mindezeknek egybefoglalása után *végso konkluzióm*: hogy a büntetőtörvény abban a rendelkezésében, melynéljogva valamely eddig a büntetendők közé nem tartozott cselekményt a bűncselekmények sorába iktat, úgy a logikai, mint a jogi alapelvek világában, de gyakorlati s alkotmányjogi tekintetből, is visszahatólag nem érvényesülhet, mert lehetetlen sarkaiból kiforgatni azt az axiómát, melyet a régi egyházatyák nyomán *Bacon* úgy formulázott, hogy: »Moneat lex priusquam feriat«.

2. A retroaktivitás problémája.

A mily — mondhatnám — egyhangú az irodalom álláspontja a nullum crimen sine lege elv helyessége tárgyában, oly szétágazóak a nézetek abban a kérdésben, vajjon melyik törvény

¹⁵⁶⁾ V. ö. még *Geyer*, Grundriss zu Vorlesungen über gemeines deutsches Strafrecht 1884. 89. l.

¹⁵⁷⁾ V. ö. *Garofalo* kísérleteit a delitto naturale fogalmának körülírására, *Criminologia* II. kiad. 1890. című művében 126. s köv. l.

¹⁵⁸⁾ V. ö. *Traeger*, i. m. 385. l.; figyelemre méltó idevágólag még az a körülmény, hogy az ily cselekmények elévülésének kérdése is sok bonyodalmat idéz fel; v. ö. *Traeger*, i. m. 384. l.

vétessék az ítélet alapjául abban az esetben, ha a cselekmény elkövetésekor érvényben volt s arra büntetést szabó törvény időközben hatályát veszítette s az ítélelethozatal idején érvényben levő törvény a kérdéses cselekményt szigorúbban, vagy enyhébben, vagy talán épenséggel nem is bünteti.

A mily változatos kép tárult elénk a régmúlt, valamint a jelen idők törvénytudományainak szemlélete nyomán, époly tarkaságban vonulnak fel előttünk az egyes elméleti állásfoglalások.

Némi áttekintést biztosítandó a különböző nézetek s ezeknek megokoló műveletei felett, a következő csoportokhoz jutunk:¹⁵⁹⁾

I. Keletkezésének idejét tekintőleg a legrégebb s, követőinek számát véve figyelembe, a legelterjedtebb nézet az, mely a szerződési elmélet légkörében kapott erőre s utóbb a pszichológiai kényszerelmélet hívéivel szaporodva azt vitatja, hogy a büntettesre cselekményeért súlyosabb büntetés nem szabható mint a minőt a kérdéses delictumra ennek elkövetésekor érvényben volt törvény megállapít. Szóval ez az elmélet *tagadja az új törvény visszahatásának lehetőségét* és illetőleg szabályként az elkövetés idején érvényben volt törvényben meghatározott következmények levonását írja elő, kivételként azonban megengedi, sőt el is rendeli az új törvény alkalmazását, ha az enyhébb következményekkel jár, mert majd jogtalannak, majd méltánytalanak minősíti a későbbi kedvezőbb törvény alkalmazását a jogerejűleg még el nem döntött esetekben kizárni annyival is inkább, a mennyiben az enyhébb új törvény alkalmazása nem ütközik az elmélet alapjául szolgáló vezérlő elvbe.

Ennek az elméletnek gyökerei *Grotiusig* nyúlnak vissza, ki mint a szerződési theóriának megalapozója felállítja a tételt, hogy a büntettes szerződési viszonyban lévén az állammal, cselekményének elkövetésével jogot szerzett arra, hogy csak azzal a büntetéssel sújttassék, melynek alkalmazásához szerződésileg hozzájárult, ez pedig az a büntetés, melyet a cselekményre annak elkövetésekor érvényben volt törvény állapít meg.¹⁶⁰⁾

¹⁵⁹⁾ Az elméletek osztályozásánál némi módosítással *Binding* csoportosítását veszem alapul. V. ö. *Die Normen* I. köt. 168—170. l. 2. jogyzet, kiegészítve az újabb irodalom s különösen hazai írónk vonatkozó nézeteivel.

¹⁶⁰⁾ V. ö. *Grotius*, *De jure belli ac pacis* L. II. Cap. 20. II. §. 4. Amster-

Ez a tan, mely módosult alakban utóbb tekintélyes képviselőket nyert főleg a francia és olasz írók körében¹⁶¹⁾,¹⁶²⁾ s nem maradt hatás nélkül a német irodalomban sem.¹⁶³⁾ sőt hazai irodalmunkban is talált követőkre,¹⁶⁴⁾ a büntettesnek az elkövetéskor esedékes büntetésre irányuló szerzett jogára alapítja a visszaható elő tilalmát.¹⁶⁵⁾

E nézet tarthatatlanságára már *Kant* reámutatott, midőn azt mondja: »es ist keine Strafe, wenn einem geschieht, was er will, und es ist unmöglich, gestraft werden zu wollen . . . im Socialcontract ist gar nicht das Versprechen enthalten, sich strafen zu lassen . . . denn, wenn der Befugniss zu strafen ein Versprechen des Missethätters zum Grunde liegen müsste, sich strafen lassen zu wollen, so müsste es diesem auch überlassen werden, sich straffällig zu

dam, 1632. 219. l. Grotius művét dr. Bogsch Árpád kir. törvényszéki bíró úr szivességéből használtam, melyért ez úton mondok neki hálás köszönetet.

¹⁶¹⁾ V. ö. *Blondeau*, Essai sur ce qu'on appelle effet rétroactif des lois, Paris, 1825., a *Thémis* ou bibliothèque du jurisconsulte című gyűjteményes mű VII. kötet, 323. l.; *Rauter*, Traité du droit criminel français, Paris, 1836. 54. s. köv. l.; *Morin*, Dictionnaire du droit criminel; Paris, 1842. 285. l.; *Trébutien*, Cours élémentaire de droit criminel, Paris, 1854. I. kötet, 80—89. l.; *Ortolan*, Eléments de droit pénal IV. kiad. Paris, 1875. 328. l.; *Garraud*, Traité I. kötet, 237. l.

¹⁶²⁾ V. ö. a 137. jegyzetben fent hivatkozott olasz írókat.

¹⁶³⁾ V. ö. *Berner*, Wirkungskreis des Strafgesetzes, Berlin, 1853. 50—52. l.; *Abegg*, a Neues Archiv des Criminalrechts XIII. kötet, 18. sz.; *Zachariä*, i. m. 12. l.; *Gömmel*, Jahrbücher der Gesetzgebung I. kötet, 22. s. köv. l.; újabban különösen *Lassalle*, i. m. 56—57. l., sőt *Bar* is, midőn egyebek közt azzal indokol: »der Gesetzgeber den Handelnden nicht zu dessen Nachtheile täuschen darf«; v. ö. Das Strafgesetz 84. l.; legutóbb *Max Ernst Mayer*, Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts, Heidelberg, 1915. 28. l., ugyanígy a hazai irodalomban *Fayer*, *Finkey*, *Horowitz*, *Schneider*, *Werner*, v. ö. Tankönyvek vonatkozó helyeit.

¹⁶⁴⁾ Így *Pauler*, ki szerint nem störténnék a büntevőn igazságtalanság, ha a tett idején érvényes törvény szerint bűnhődnek; v. ö. Büntetőjogtan I. kötet, 271. l.; a Btk. miniszteri indokolása is e nézetben látszik lenni, mert azt mondja, hogy a büntevőnek: »joga van . . . arra, hogy ne büntettség súlyosabb mint azon törvény rendeli, a melyet megszegett, vagyis azon törvény, a melylyel magát ellentétbe helyezte«; v. ö. *Löw* i. m. I. kötet, 180. l.

¹⁶⁵⁾ Szokásos kifejezések »droit acquis« (*Blondeau*), »diritto acquisito« (*Gabba*), »wohlerworbenes Recht« (*Lassalle*) stb.

finden, und der Verbrecher würde sein eigener Richter seyn«¹⁶⁶⁾ Megdönthetetlen érvekkel bizonyították azóta e felfogás helytelenségét mások is.¹⁶⁷⁾ Részemről is teljesen elhibázottnak tartom ezt az elméletet és pedig nemcsak — immár feledésbe ment — kiinduló tételének, a szerzőlésnek, megbizonyíthatatlansága címén, hanem főleg azért, mert az állam büntetőtörvényét — ha jól látok — nem azért hozza, hogy polgárait az abban meghatározott ellenérték: a büntetés fejében a büntetendő cselekmények elkövetésére rászabadítsa, hanem hogy a társadalmat a büntettesekkel szemben védelemben részesítse. »A sanctio és annak mérve a bűncselekménytől való távoltartás biztosítására és nem a bűncselekmény megengedhetőségének bizonyos jogi sanctio ellenében való lehetővé tételére van adva«, mondja *Weisz* igen helyesen.¹⁶⁸⁾ A büntettes a büntetőjogi viszonyban nem jogosított alany az állammal szemben, hanem kötelezett fél, ki tartozik az állam hatóságai által kiszabott büntetést kiállani. A jogosított, de egyben a büntetés alkalmazására kötelezett is egyedül az állam, mely magasabb érdekből kegyelmi úton enyhítheti vagy akár el is engedheti a büntetést s, ha ezt teszi, az elítélt még akarata ellenére is tartozik elhagyni a letartóztatási intézetet. Jól mondja *Binding*: »Ueber das Maass des erforderlichen, also gerechten Strafwangs entscheidet allein des Staat ohne Konkurrenz des Gesetzverächters«¹⁶⁹⁾,¹⁷⁰⁾

¹⁶⁶⁾ V. ö. *Kant*, Metaphysik der Sitten, Leipzig, 1838. Rechtslehre, IX. kötet, 185. l.

¹⁶⁷⁾ Hogy csak a kiemelkedőbb írókra hivatkozzam, v. ö. *Binding*, Die Normen I. kötet, 174. s. köv. l., *Halschner*, i. m. I. kötet, 121. l., *Bornhak*, Zur Reform des Strafprozesses, a Liszt-féle Zeitschrift XIX. kötet, 72—73. l., *Goehrs*, i. m. 17—18. l., *Tracyer*, i. m. 348. s. köv. l.; *Finger*, i. m. 136. l.; nálunk *Wittmann* id. cikkét, Jogt. Közl. 1904. évf. 385. l. és legutóbb igen találó argumentálással dr. *Weisz Ödön*, v. ö. fent id. tanulmánya, Bűnügyi Szemle IV. évf. 247—248. l.

¹⁶⁸⁾ V. ö. dr. *Weisz Ödön*, i. m. 248. l.

¹⁶⁹⁾ V. ö. *Binding*, Die Normen, I. kötet, 175. l.

¹⁷⁰⁾ Igen érdekesek idevágólag *Bornhak* (v. ö. i. m. 72—73. l.) fejtegetései, melyek szerint a büntetőtörvény nem ad a büntettesnek subjektív jogokat, mert a büntetőtörvény lényegileg nem egyéb, mint eine reine Verwaltungsvorschrift, a mely által wird die Willensfreiheit . . . nicht begründet, sondern gerade eingeschränkt, és mert »Der Grundsatz nulla poena sine lege ist in erster Linie gleichfalls nur eine Verwaltungsvor-

Ezen az alapon tehát nem nyer igazolást sem az elkövetéskor érvényben volt törvény alkalmazása, sem az utóbb hozott súlyosabb törvény következményeinek kizárása s nem erősíti ezt az álláspontot az a felfogás sem, melyet már *Abegg*,¹⁷¹⁾ utóbb *Garçon*,¹⁷²⁾ majd *Seeger*¹⁷³⁾ *Bar*¹⁷⁴⁾ és *Glaser*¹⁷⁵⁾ képviselnek, s a mely szerint az elkövetéskor hatályban volt törvény alkalmazását és illetőleg az ítélethozatalkor érvényes súlyosabb törvény kizárását az a körülmény okolja meg, hogy a büntetést nem szabad oly büntetéssel sujtani, melynek bekövetkezhetőségét a cselekmény elkövetésekor előre nem láthatta. Ez az argumentáció annál kevésbé foghat helyt, mert akkor minden büntetőjogi felelősségrevonásnak előfeltételül kellene megkivánni a vonatkozó törvénynek, az ebben meghatározott büntetés nemének és mértékének, ismeretét, mi nyilván a büntető igazságszolgáltatás csódjével volna egyértelmű. És ha a most vázolt megokolást arról az oldaláról szemléljük, a melynek éle a kérdés csomóját azzal véli szétvághatónak, hogy a súlyosabb új törvény alapján való felelősségrevonhatást e törvénynek, mint későbbi szabályozónak, megnevismerhetősége akadályozza, erre az argumentumra feleletem egyszerűen az, hogy a felelősségrevonásnak ily feltételhez kötése kizárná a mindjebben elterjedő határozatlan

schrift des Staates an seine Behörden. Die Gewissheit der Staatsangehörigen, ohne Gesetz nicht bestraft werden zu können, ist ihr Schutz gegen die Behörden. Letztere sind aber keine selbständigen Rechtssubjekte, sondern nur Organe des Staates. Dessen Recht zu strafen wird aber den Unterthanen gegenüber nicht abgegrenzt. Niemand wird die Befugnis des Staates leugnen, den Grundsatz des gesetzlichen Strafrechts preiszugeben und die Unterthanen der Willkür seiner Behörden zu überlassen, wie verfehlt und politisch undenkbar diese Massregel auch an sich sein würde. Végső konkluziója *Bornhak*-nak, hogy a büntetőtörvények: »begründen keine wechselseitigen subjektiven Rechte und Pflichten«.

¹⁷¹⁾ *Abegg*, Lehrbuch der Strafrechts-Wissenschaft. Neustadt a. d. Orla 1836. 86—88. l.

¹⁷²⁾ *Garçon*, i. m. 32. l.

¹⁷³⁾ *Seeger*, i. m. 94. s köv. l.

¹⁷⁴⁾ *Bar*, i. m. I. köt. 93. l.

¹⁷⁵⁾ *Glaser* szerint feltehető, hogy a büntetett »hätte er die Strafolgen vorausgesehen, die ein späteres strengeres Gesetz androht, dieselbe unterlassen oder auf minder sträfliche Weise eingerichtet hätte«. V. ö. Handbuch des Strafprocesses. Leipzig, 1883. 307. l.

elítélés intézményének lehetőségét és egyebek közt a belföldi területen bűnöző, ott csak futólag tartózkodó s az illető állam nyelvének ismerete hiányában annak büntetőtörvényét meg nem ismerhető külföldinek a saját hazájabeli törvénynél esetleg súlyosabb belföldi törvény szerint való elítélését.¹⁷⁶⁾

Az elkövetéskor érvényes törvény alkalmazását többen azzal a megokolással igyekeznek mint egyedül helyes tételt beállítani, hogy valamely történéshez, tehát a bűncselekményhez is, csak azok a jogkövetkezmények fűződhetnek, melyeket arra az annak létrejövetelekor érvényben volt törvény állapít meg, minélfogva a bírói ítéletnek nem az a feladata, hogy jogviszonyokat produkáljon, hanem, hogy a létező jogviszonyokat a hozzájuk kapcsolódott következményekkel megállapítsa.¹⁷⁷⁾ Helyesen jegyzi meg ezzel az okfejtéssel szemben *Finger*,¹⁷⁸⁾ hogy az a magánjogi vonatkozásokban nem esik kifogás alá, mert a magánjog körében a jogilag jelentős tényállásokhoz csakugyan közvetlenül kapcsolódnak a jogkövetkezmények s az érdekelt felek maguktartását szabályszerint a jogrend előírásainak megfelelően fejtik ki. »Das

¹⁷⁶⁾ V. ö. *Traeger* idevágó fejtegetéseit, i. m. 348—361., különösen 357. l. Meg kell itt még jegyezni, hogy a büntetettnek rendszerint nincs képze az öt érhető büntetés nagyságáról s így a fenti argumentumnak már ennél fogva sincs alapja. V. ö. azonban *Bar*, Geltungsgebiet 40. l.

¹⁷⁷⁾ Így *Wachenfeld*: »Da nun die Strafe schon im Augenblick der Begehung des Deliktes verwirkt wird, scheint letzteres (t. i. az elkövetéskor hatályban volt törvény) das Richtige. Grundsätzlich ist also das alte Gesetz anzuwenden«. V. ö. Lehrbuch des deutschen Strafrechts. München, 1914. 57. l.; ugyanígy *Liszt*, Lehrbuch des deutschen Strafrechts XIX. kiad. Berlin, 1912. 99. l., *Meyer-Allfeld*, Lehrbuch des deutschen Strafrechts VII. kiad. Leipzig, 1912.; v. ö. még különösen *Merkel*: »Rechtsgeschäfte und Rechtsverletzungen bringen dem bestehenden Rechte gemäss Rechtsverhältnisse hervor. Die Funktion des Richters aber, der bezüglich ihrer in Thätigkeit versetzt wird, ist normalerweise diese: die zur Entstehung gelangten Rechtsverhältnisse festzustellen, nicht etwa, solche erst zu produzieren. Die Frage nun, welche Rechtsverhältnisse durch jene Handlungen zur Entstehung gebracht worden sind, weist auf das Recht hin, dass für diese Entstehung massgebend war, d. i. das Recht, unter dessen Herrschaft die Handlungen vorgenommen worden sind.« *Juristische Encyclopädie* V. kiad. Berlin, 1913. 154. l. 320. §.

¹⁷⁸⁾ V. ö. i. m. 137. l.

Dazwischentreten des Gerichts ist hier meist Symptom eines pathologischen Zustandese. Más a helyzet a büntetőjog területén, a mennyiben itt a bíróságnak az állami büntetőjogi igény léte s terjedelme tárgyában tett kijelentése kötelező jellegű s ha a büntetőigényt nem is az ítélet kelti életre, mindazonáltal tekintettel arra, hogy a büntetőigény csak ítéleti megállapítása után érvényesíthető, erősen kérdéses, vajjon nem terjeszkedhetik-e ki az új törvény az ítéleti határozottsághoz még el nem jutott összes büntetőigényekre. Részemről e kérdésre annyival is inkább igennel felelek, mert midőn a bíró az államnak büntetőigénye tárgyában ítélt, oly közjogias jellegű materia felett határoz, a melynek kereteit az egyedül jogosult állam van hivatva meghatározni s míg az nem konkretizálódott, addig e függő viszony kereteit közérdekből bármikor megváltoztathatja, s ha ezt teszi, a bíró csak a szűkebbre vagy szorosabbra vont keretek között vonhatja le a jogi következményeket és állapíthatja meg a büntetést, minélfogva teljesen osztom *Fingernek* azt a végső konkluzióját, hogy midőn a bíró az ítélethozatalkor érvényben levő új törvény alapján ítéli meg a régi törvény uralmi idejében elkövetett bűncselekményeket, »stellte er Rechtsverhältnisse nach dem Gesetze fest und produziert sie nicht.«¹⁷⁹⁾ Közjogi viszonyról lévén szól, épúgy nem panaszkodhatik jogsérelemről a büntetett az új törvény alapján ellenében kiszabott súlyosabb büntetés miatt, mint a háztulajdonos, kire magasabb adót vetettek ki valamely új törvénynél fogva, mint a minő a ház megvételekor az után fizetendő volt, — vagy mint az a védkötelezett, ki azután, hogy a hadseregbe belépett, valamely újabb rendelkezésnél fogva, a törvényben megállapított szolgálati időn túl tartozik fegyvert forgatni, esetleg a háborúban résztvenni. Alá kell vetnie magát az új szabálynak, jóllehet súlyosan érinti a terhesebb kötelesség s több figyelmet érdemel mint a büntetett.¹⁸⁰⁾

Az eddigiekben vázolt elméleteknek kritikájából megállá-

¹⁷⁹⁾ V. ö. i. m. 137. l.

¹⁸⁰⁾ V. ö. *Bindung*, Die Normen I. köt. 177. l. és *Seeger*, i. m. 81—82. l.: »Das frühere Verbot ist und bleibt freilich verletzt. Aber Diess heisst weiter Nichts, als: die verbotene Handlung ist geschehen. Daraus folgt nicht, dass der Gesetzgeber an die früher in Aussicht gestellte Strafe unbedingt gebunden sei...«

pítható, hogy az a tétel, mely szerint törvényváltozás esetén szabályként a cselekmény elkövetésekor érvényben volt törvény veendő az ítélet alapjául, jogilag nem okolható meg. De a mint nem sikerül magának az alapelvnek bizonyítása, azonképen hamis útra vezet az az argumentum is, melyet e felfogás követői az enyhébb új törvény visszahatásának igazolására szoktak felhozni. Hogy többek között e nézetnek csupán egyik legtekintélyesebb képviselőjét, *Bernert* idézzem, szerinte, mihelyt az állam, meggyőződését változtatva, valamely cselekmény tekintetében új törvényt alkot s ebben a kérdéses cselekményt vagy épen nem, vagy enyhébben rendeli büntetni, úgy lehetetlen feltenni, — hacsak nem akar jobb meggyőződéssel ellentétbe jutni — hogy a korábbi, helytelennek felismert törvény további alkalmazhatóságát megengedi, miből folyólag nyilvánvaló, hogy ily esetben nem akarhat mást, mint a vádlottra kedvezőbb új törvény alkalmazásának biztosítását.¹⁸¹⁾ Eltekintve attól, hogy maga az alapargumentum is erősen diskutábilis,¹⁸²⁾ az végiggondolva odavezet, hogy akkor kivétel nélkül az új törvény alkalmazandó a megelőzőleg elkövetett cselekményekre is, mert ha egyszer jobb meggyőződésre ébredt az állam, akkor nem jöhet ezel ellenkezésbe semmi esetre és tehát nemcsak az enyhébb, hanem a súlyosabb új törvénynek is visszaható erőt kell tulajdonítania.¹⁸³⁾

¹⁸¹⁾ V. ö. *Berner*, Wirkungskreis, 51. l. Kiindulásában lényegileg ugyanígy a Btk. Min. Ind.-a: »midőn a törvényhozás, megváltoztatva a hatályban levő büntetőtörvény rendelkezését, a helyett enyhébb intézkedéseket emel érvényre, ezzel egyszerre kifejezést ad azon meggyőződésének, hogy az előbbi helytelennek ismertetett fel vagy azért, mert nem volt igazságos, vagy azért, mert nem volt észszerű. Ha tehát e kijelentése daczára a visszavont szabályt még tovább is alkalmaztatni engedné az állam, ez annyit tenne, mintha az igazságtalanságot tudja és szándékosan tovább is érvényben hagyáná; v. ö. *Löw*, i. m. I. köt. 179—180. l.

¹⁸²⁾ *Bekker* pl. egyenesen hamisnak minősíti azt a tételt, mintha az állam akkor, a mikor új törvényt hoz, a régít helytelennek minősíti. »Der Staat darf und kann nicht eins seiner Gesetze für besser erklären als das andre... Jedes Staatsgesetz ist der Ausdruck des gegenwärtigen Staatswillens. Der Staat hat keinen Richter über sich auf Erden, und kann auch über sich selber nicht zu Gericht sitzen.« V. ö. *Theoria*, 218. l. E kérdésről érdemileg alább szólnok, v. ö. 71. l.

¹⁸³⁾ Az az ellenév, melyet egyesek között a Btk. Min. Ind.-a felhoz, hogy t. i. a büntetettnek joga van arra, ahogy ne büntetessék súlyosabban,

Ezt a fatális konkluziót érezte meg *Bekker*, midőn az eredeti alapelveket teljes következetességgel teszi magáévá s ahhoz az eredményhez jut, hogy jogilag csak az elkövetéskor érvényes törvény alkalmazása igazolható és hogy az enyhébb új törvény visszahatása nem ennek jogi természetéből folyik, hanem a kegyelmi jog gyakorlásához hasonló intézkedés,¹⁸⁴⁾ a mire azonban viszont helyesen jegyzi meg *Weinrich*, hogy »Recht und Gnade sind Gegensätze« s így a *Bekker* ajánlotta megoldás minden elvi alapot nélkülöz.¹⁸⁵⁾

II. Szemben ezzel a büntetőtörvény visszaható erejét tagadó, illetőleg csupán az enyhébb új törvény kivételes retroaktivitását megengedő nézettel, a másik elmélet ép ellenkezőleg azt vitatja, hogy az új törvény elvileg mindig visszahat és pedig az egyik árnyalat szerint kivétel nélkül,¹⁸⁶⁾ a másik csoporthoz tartozó írók tanítása

mint azon törvény rendeli, a melyet megszogett v. ö. *Löw*, i. m. I. köt. 180. l., a fent kifejtetteknél fogva nem állja ki a bírálatot s így helytelen az a következtetés is, hogy tehát csak az új, enyhébb törvény hat vissza, a súlyosabb nem.

¹⁸⁴⁾ »... der Staat kann... dem milderen Gesetz rückwirkende Kraft beilegen, und thut er dies, so ist die betreffende Verordnung als Begnadigung derer, die noch nach dem früheren Gesetz zu behandeln wären, zu der milderen Strafe (oder Nichtstrafe) des neueren Gesetzes anzusehen.« V. ö. *Bekker*, i. m. 222. l.

¹⁸⁵⁾ V. ö. *Weinrich*, Strafrecht und Kriminalpolitik; a *Liszt*-féle Zeitschrift XVII. köt. 814. l. *Weinrich* szerint egyébként az elkövetéskor érvényben volt törvény alkalmazása jogilag egyáltalában nem igazolható, viszont egyedül kriminálpolitikai s méltányossági okok szólhatnak a mellett, hogy immár eltörölt súlyosabb büntetések, mint a közfelfogásnak meg nem felelők, ne alkalmaztassanak.

¹⁸⁶⁾ Így már *Connarus*, Commentarii iuris civilis, lib. I. c. 9. §§. 9—10. és *Perez*, Praelectiones in XII. libros Cod. 7. de leg. n. 7. (idézve *Seeger*-nél, i. m. 58—59. l.), továbbá *Klein*, Grundsätze des gemeinen deutschen und preussischen peinlichen Rechts, Halle 1796. 52. l. és *Oersted*, Über die Grundregeln der Strafgesetzgebung, 1818. 68. l., újabban *Schmid*, i. m. 190—191. l., *Francke*, Das Deutsche StGB. und die Strafsachen aus Handlungen der Zeit vor dessen Gesetzkraft, a *Goldammer Archiv* XX. köt. 17., 47. l.; *Geyer*, Grundriss zu Vorlesungen über gemeines deutsches Strafrecht, München, 1884. I. köt. 89. l.; de különösen *Binding*, Die Normen I. köt. 182. s köv. l.; Handbuch I. köt. 17. és 230. s köv. l.; *Hölschner*, i. m. I. köt. 116. s köv. l.; *Traeger*, i. m. 340., 386., 435. s köv. l.; az olasz irodalomban egyebek között *Ferrì*, La scuola positiva nella giurisprudenza penale. 1894. 506. l.

értelmében pedig szabályként, mégis azzal a töréssel, hogyha az elkövetéskor érvényben volt törvény enyhébb, úgy ez alkalmazandó.¹⁸⁷⁾

Az új törvény visszaható erejének igazolására lényegileg két okot érvényesítenek ez elmélet követői. Az egyik argumentum tengelye a büntetőtörvény alaptermészetét magyarázó azon a felfogáson fordul, hogy a törvény tulajdonképen nem egyéb mint utasítás, instrukció a bíróhoz. Így különösen *Binding*, kinek tanítása szerint: »Die Bestimmung der Existenz und des Inhaltes der einzelnen Strafansprüche geschieht durch den Richter. Dieser ist mangels ausdrücklicher Vollmacht des Gesetzgebers nicht nur verpflichtet, sondern rechtlich verhindert, auf die alten Fälle ein anderes als das zur Zeit des Urteils geltende Recht zur Anwendung zu bringen.«¹⁸⁸⁾ hasonló nézetben van egyebek közt *Weinrich*,¹⁸⁹⁾ *Bornhak*.¹⁹⁰⁾

Részemről — mint alább még részletesebben ki fogom fej-

¹⁸⁷⁾ *Bauer*, Abhandlungen, 1840. I. köt. 140. l., *Köstlein*, System des deutschen Strafrechts, Tübingen, 1855. 48. l.; *Schütze*, i. m. 49. l.; *Seeger*, i. m. 124. s köv. l., *Schwarze*, Der Wirkungskreis des Strafgesetzes betreffs der Zeit, des Raumes und der Person; a *Holtzendorff*: Handbuch des deutschen Strafrechts-ben II. köt. Berlin, 1871. 26. l.; *Weinrich*, i. m. 813. l.; *Birkmeyer*, Das Strafrecht, Encyklopädie der Rechtswissenschaft X. kiad. Berlin, 1912. 1145—1146. l.; *Bar*, Das Strafgesetz, 60. 95. s köv. l., *Finger*, i. m. 138. l., *Hoegel*, Gesamtreform des österreichischen Strafrechts. Leipzig, 1909. 271. l., *Gautier* genfi professor; »c'est la rétroactivité qui est la règle, règle comportant, il est vrai, de nombreuses exceptions«, v. ö. Schweizerisches Strafgesetzbuch, Protokoll, Luzern, 1912. 15—16. l.; az olasz irodalomban *Gabba*, Retroattività, 55. l., és *Teoria*, 315—316. l., nálunk már »Büntetőjogi előadásai«-mban, Pécs, 1904. I. köt. 252—254. l.

¹⁸⁸⁾ V. ö. Handbuch, 239—240. l., v. ö. még *Die Normen*, I. köt. 178. s köv. l.

¹⁸⁹⁾ »Das Individuum hat durch Verübung einer mit Strafe bedrohten That eine strafrechtliche Norm verletzt und daraus hat der Staat ein Recht auf Strafe erworben. Dieses Recht übt der Staat durch den Richter aus, der sein Urteil auf Grund der Strafgesetze fällt. Da... diese eine Anweisung an den Richter enthalten, auf welche Strafe er in einzelnen Fälle zu erkennen hat, so können auch nur diejenigen Strafgesetze zur Anwendung gelangen, welche zur Zeit der Urteilsfällung in Geltung sind. In welcher Weise der Staat dieses Recht auf Strafe ausüben will, hat er als Berechtigter allein zu bestimmen.« V. ö. i. m. 813. l.

¹⁹⁰⁾ V. ö. i. m. 72—73. l., lásd fent 63. lapon közölt idézetet.

teni — bizonyos vonatkozásban osztom e felfogást és illetőleg a büntetőtörvényt azokban a rendelkezéseiben, a melyek meghatározzák, hogy a bűncselekmény elkövetője *miként büntetessék*, magam is úgy fogom fel, mint egyfelől az állami büntetőhatalomnak önkorlátozását, másfelől mint a bírósághoz intézett utasító szabályt, mely nézet nyilván csak oda vezethet, hogy a bíró kizárólag az érvényes törvényszabály rendelkezései értelmében tartozik eljárni és illetőleg ennek utasításait tartozik követni, a mely utasítás természetesen szólhat úgy is, hogy a törvény életbelépése előtt elvövetett bűncselekményekre az elkövetéskor hatályban volt törvény alkalmaztassék.

A második argumentum, melyet a törvény visszaható erejének helyességét vitató elmélet követői érvényesítenek, abból a nézetem szerint helyes, megállapításból szívja erejét, hogy minden új törvény haladottabb s az eddiginél mindenesetre tökéletesebb felfogásnak lévén kifejezője, az abban meghatározott intézmények s rendelkezések kétségtelenül megfelelőbbek mint azok, melyek az immár hatályon kívül helyezett s, alapfelfogásában úgy mint a részleteket átfogó nézeteiben, elavult törvényen alapultak. Ámde akkor alig tételezhető fel a törvényről — hacsak magasabbrendű érdekek nem állanak útjában — hogy tovább tűrje a régi, helytelennek felismert, intézkedések alkalmazását s ne akarja a jobbnak, a megfelelőbbnek, az egyéni és társadalmi célokat tökéletesebben szolgáló rendszabályoknak azonnal leendő követését. Még *Lassalle* is elismeri, — pedig elvi ellensége a visszaható erő tanának — hogy: »Gesetze stellen einen geistigen Inhalt, neue Gesetze einen neu erlangten und von der Gesellschaft sogar für obligatorisch erklärten Vernunftinhalt dar. Wie ein neuentzündetes Licht seine Helle auf alles, auch das vorher Dunkle verbreitet, so wirkt jede neuerlangte Intelligenz des Individuums auf alle noch so sehr vergangene Objekte der Beurtheilung zurück.«¹⁹¹⁾ *Bekkernek* azzal a fent már érintett

¹⁹¹⁾ V. ö. *Lassalle*, i. m. 47. l. Ugyanígy az ellenkező táborból *Garraud*, ki szerint: »La loi nouvelle qui intervient est présumée meilleure que celle qui l'a précédée: il est donc désirable qu'elle reçoive le plus tôt possible application, en effaçant les traces d'une loi que le pouvoir social juge defectueuse. Traité I. köt. 240. l.

¹⁹²⁾ Ugyanígy egyebek között *Binding*, Handbuch I. köt. 239. l.,

ellenvetésével szemben, hogy az államnak nincs módjában valamely törvényét jobbnak, megfelelőbbnek minősíteni,¹⁹³⁾ illetve azzal a sajátos nézettel szemben, hogy csak a büntetést enyhítő új törvény tekinthető a haladottabb felfogás eredményének és tehát olyannak, mely azonnal alkalmazandó, más szavakkal, mely visszahat, helyesen jegyzi meg *Binding*, hogy csak a büntetésekre irányában érzett túlzó rokonszenv, »ein überreiztes Mitgefühl mit dem Verbrecher« láthat csupán az enyhébb törvényben előrehaladást; »ein kräftiges Staatsgefühl begrüsst es dagegen mit derselben Genugtuung, wenn der Staat durch schärfere Bedrohung eingewurzelten Unfugs sich aus früherer Mäthzigkeit und Schwäche aufrafft.«¹⁹⁴⁾ Mindenesetre súlyosabban esik a mérlegbe *Regelsbergernek* az a nézete, hogy az új törvény kibocsátásával a törvényhozó nem bírálatot gyakorol a régi törvény felett s nem az a czélja, hogy ezt fogyatékosnak, helytelennek minősítse, hanem kifejezésre juttatja a változott társadalmi felfogásnak megfelelő szabályokat.¹⁹⁵⁾ Hosszabb időszakok alatt beálló változásokat tekintőleg e megjegyzés nem esik kifogás alá, de épen nem találó azokban az esetekben, a melyek minket érdekelnek, a melyekben ugyanis a törvénymódosulás rövidebb

Finger, i. m. 138. l.; *Schütze*, i. m. 48. l.; *Hälschner*, i. m. l. köt. 116. l.; *Birkmejer*, i. m. 1145—1146. l.; *Seeger*, i. m. 86. l.; *Traeger*, i. m. 333—334. l.; *Bar*, i. m. 71. l.; *Berninger*, Aus der Praxis im Bezirke der Eisenacher Gerichtsgemeinschaft. Gerichtssaal XXIII. köt. 392. l.

¹⁹³⁾ V. ö. fent 67. l.

¹⁹⁴⁾ V. ö. *Binding*, Handbuch I. köt. 239. l.

¹⁹⁵⁾ »Das Strafgesetz steht im engen Zusammenhang und im genauen Verhältniss zu dem gesammten Kulturzustand eines Volkes und zu den Bedürfnissen des jeweiligen Gemeinlebens. Eine Handlung wird für straflos, eine andere für strafbar, und zwar in dem bestimmten Masse strafbar erklärt mit Rücksicht auf die gegenwärtigen gesellschaftlichen, sittlichen, politischen, religiösen, wirtschaftlichen Verhältnisse. Nur weil die Handlung unter diesen Umständen ins Leben getreten ist, und in diese Verhältnisse eingreift, belegt sie das Gesetz mit Strafe und mit dieser Strafe. Indem der Gesetzgeber zu einer Aenderung des Strafrechts schreitet, gibt er nicht ein abfälliges Urtheil über das Werk seines Vorgängers, massé sich nicht ein Besserverstehen an; er geht vielmehr davon aus, dass der gesellschaftliche Zustand ein anderer geworden und dass diese Wandlung auch eine Wandlung der Strafgesetzgebung bedinge.« V. ö. i. m. 498—500. l.

időközökben állván elő, az új törvény nem a változott társadalmi felfogásnak kifejezője, hanem hűbb tükrre a megelőző törvény idejében is uralkodott s azóta nem változott, vagy csak lassú átfejlődésen keresztülmenő alapnézetnek. De akkor tévedés nélkül alig vitatható, hogy az új törvény nem tartja magát a réginél tökéletesebbnek, annál kevésbé, mert nem egyszer helyt is találnak az egyes új törvények megokolásaiban az erre utaló bírálatos megjegyzések.¹⁹⁶⁾

Ily súlyos s — nézetem szerint — ellentmondást nem tűró argumentumok világában az elvi kérdés különböző megoldásai közül a most ismertett elmélet mutatkozik helyesnek, tehát az, mely principialiter a büntetőtörvény visszahatásának érvényesülését vallja alaptételül s legfőleg az engedi meg, hogy majd méltányossági okokból,¹⁹⁷⁾ majd emberiességi szempontokra figyelemmel¹⁹⁸⁾ az elkövetéskor érvényben volt törvény alkalmaztassék, a mely alkalmazás ezeknél fogva nem *justitiae*, hanem *pietatis causa* történik.^{199), 200)}

¹⁹⁶⁾ Így az 1908. évi XXXV. t.-cz. II. fejezetéhez (s a fiatakorúakra vonatkozó rendelkezések) fűzött Min. Ind.-ban olvassuk, hogy: «Büntetőjogunknak a fiatakorúakra vonatkozó... rendelkezései a tudomány újabb állása szerint sem nem igazságosak, sem nem észszerűek, gyakorlatilag pedig káros eredménnyel járnak. V. ö. dr. Márkus Dezső 1908. évi törvényczikkek. Budapest, 1909. 853. l. V. ö. továbbá az 1915. évi XIX. t.-cz. Min. Indokolásának s a bizottsági jelentéseknek több helyét. Igazságügyi javaslatok tára XV. évf. 6. szám, különösen 126—127. l., 143. l., 270. l.

¹⁹⁷⁾ Így *Finger*, i. m. 138. l.; *Bar*, i. m. 72. l.; *Birkmeyer*, i. m. 1145. l.; *Weinrich*, i. m. 811. l.

¹⁹⁸⁾ Így *Regelsberger*, i. m. 500. l.

¹⁹⁹⁾ Ellenkezőleg *Garraud*, *Traité* I. köt. 244. l.

²⁰⁰⁾ Az ismeretett elméleteken kívül még egyről kell említést tennem és pedig arról, mely *Pulvermacher*-tól ered (v. ö. *Über die rückwirkende Kraft des milderen Strafgesetzes und über die Wirkung des neuen Civilgesetzes auf den Thatbestand früherer strafbarer Handlungen*. Goldammer Archiv XIX. köt. 5. s köv. l.) s a melyhez *Rönne* (v. ö. *Über den Grundsatz der rückwirkenden Kraft des milderen Strafgesetzes und seine Anwendung auf die sogenannten Antragsdelikte*. Gold. Archiv XIX. köt. 435—446. l.), *Meyer* (v. ö. *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*. Leipzig, 1895. V. kiad. 110. l.) és *Merkel* (v. ö. *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*. Stuttgart, 1889. 273. l.) is csatlakozott. *Pulvermacher* nem fogadja el sem a visszahatást, sem annak tilalmát, hanem imigyen érvel: az elkövetéskor hatály-

3. Eredmények.

A jogtörténeti, jogösszehasonlító adalékoknak az elméleti vitákkal való egybevetése arról mindenestre meggyőz, hogy a büntetőtörvénynek a büntetendők közé emelt cselekmények miként való megbüntetésére vonatkozó szabályai tekintetében a visszaható erő kérdése épenséggel nem intézhető el a «lex non reagit» elv továbbhangoztatásával, nem annál kevésbé, mert ez a jelszó erősen kétes értékű, sőt azok közé az axiómák közé tartozik, a melyekre vonatkozással a tudományos elemzés során az ellenkező tétel helyessége látszik mindinkább megalapozottnak.

Részemről bizonyos örömmel állapíthatom meg, hogy az az álláspont, melyet immár közel húsz évvel ezelőtt a katedrán és különböző írásaimban²⁰¹⁾ elfoglaltam, a problémának minden irányban eszközölt elmélyítése után erősségében csak nyert. Ma is azt vitatom, mit eddigelé állítottam, hogy a büntetőtörvény elvileg mindig visszahat²⁰²⁾; félreértések elkerülése végett azonban ismételtlen hangsúlyozom előbbi fejtegetéseimre való hivatkozással, hogy az eddig nem büntetett cselekményt büntetendővé konstituáló törvény visszahatólagos alkalmazásának útját vágja úgy a logikai, mint a jogszempontú megfon-

ban volt törvény nem alkalmazható, mert már nincs ereje, de az új törvényre sem alapítható az ítélet, mert a cselekmény nem annak uralmi idején követett el; ebből természetes logikával az következne, hogy alkalmazható törvény hiányában felmentő ítélet hozandó. Az elmélet szerzője azonban érthetetlenül (v. ö. *Hälschner*, i. m. I. köt. 117. l. 5. jegyz.) ahhoz az eredményhez jut, hogy tehát mindig az enyhébb törvény alkalmazandó, a mire vonatkozással nem minden ok nélkül jegyzi meg *Binding* (v. ö. *Handbuch*, I. köt. 235. l. 16. jegyz.), hogy ez az okoskodás nem egyéb, mint seine wissenschaftliche Bankrotterklärungs.

²⁰¹⁾ V. ö. A bűncseleleti jog jegyzete. Kézirat gyanánt. Budapest, 1914. 92—103. l.; e kiadvány jogbölcseleti előadásainak 1898. évben készült gyorsírói feljegyzések nyomán összeállított kivonata; v. ö. még «Büntetőjogi előadások» című művem. Pécs, 1904. I. köt. 252—254. l.

²⁰²⁾ A törvénynek illetlen formális visszahatását egyébként már *Windscheid* elismeri, midőn a retroaktivitáról szólván megjegyzi: «wenn es die formelle Macht hat»; v. ö. *Lehrbuch des Pandektenrechts* VIII. kiad. Frankfurt a. M. 111. l.; v. ö. még *Grosschmid*, i. m. 952. l.

tolás, de nem engedhet annak helyt a gyakorlati s alkotmányjogi tekintet sem.²⁰³⁾

A retroaktivitás bizonyítása ezeknél fogva csak azon a területen terhel, hol arról esik szó, vajjon az a törvény, mely az eddig és illetőleg a cselekmény elkövetésekor érvényben volt törvénnyel szemben, helyesebben fejezve ki magamat: attól eltérve, a kérdéses cselekményt súlyosabban, enyhébben vagy egyáltalán nem is rendeli büntetni, mily alapon alkalmazható?

Helyes felelethez nézetem szerint csak úgy juthatunk, ha a törvény alaptermészetét általában és különösen a büntető-törvényét abban a formai megjelenésében vizsgáljuk, melyben az mint a büntetés nemét és mértékét meghatározó bírói utasítás jelenik meg előttünk. Megelőző fejtegetéseim után ugyanis felmentve érzem magamat annak ismételt bizonyításától, hogy a büntető-törvény akkor, a mikor a polgárokhoz szólva bizonyos cselekménytől büntetés terhe alatt eltilt, vagy bizonyos magatartás kifejtését szintén büntetés terhe alatt megparancsolja, azokkal a rendelkezéseivel, melyekben előírja, hogy mily feltételek mellett, mily keretek között s minő büntetéssel sújtassék a tilalom vagy parancs megszegője, már nem az állampolgárok, hanem saját szervei: a bíróságok felé fordulva rendelkezik.²⁰⁴⁾ Ámde ha a büntető-törvény e vonatkozásában nem egyéb mint a bíróságokhoz intézett utasítás, úgy a bíróságok s a jogalkalmazás többi szervei is csak a kötelező szabályok szerint járhatnak el. Kötelező szabály azonban kizárólag az, mely él, melyben erő van, szóval az, melyet a hatályban levő törvény állapít meg. Az a szabály, mely az érvényben levő törvény életbelépése előtt élt s a melyet az új törvény kifejezetten vagy hallgatólag hatályon kívül helyezett, már nem élő szabály, abból az erő kiveszett, tehát nemcsak nem kötelez, de nem is vehető semmiféle vonatkozásában figyelembe, kivéve azt az esetet, a midőn az új törvény valamely okból a régibe bizonyos feltételek mellett mintegy erőt lehel, pl. a midőn a mi problémánkat érdeklően elrendeli, hogy az új törvény életbelépte előtt elkövetett s jogerejüleg még el nem bírált bűncselekményre az elkövetéskor érvényben volt

²⁰³⁾ V. ö. fent 57. l.

²⁰⁴⁾ V. ö. fent 70. l.

törvény alkalmazandó, ha az a vádlottra eredményében kedvezőbb mint az új. Lényegileg ilyenkor is az új törvény rendelkezik, mert hisz a régi szabályt nem önerejéből, nem is valamilye jogi, alkotmánypolitikai, észszerűségi vagy emberességi ok súlya alatt, hanem csak azért alkalmazza, s más alapon nem is alkalmazhatja, a bíró, mert ezt az új törvény így rendeli. A régi szabály, mihelyt hatályát veszítette, a jogtörténeté; már nem is szabály; — az új törvény akaratából azonban időlegesen életre kél, mintegy darabjává lesz az élő jognak épügy, a mint darabjává lesz a hazai jognak — szintén ennek akaratából — a nálunk nem érvényes külföldi jog, melyet a bíróság az illető külföldi jogterületen elkövetett bűncselekményre alkalmazni tartozik, ha enyhébb mint a hazai jog; az alkalmazás közvetlen oka itt sem a külföldi törvény tekintélye, saját ereje, vagy valami méltányossági tekintet, hanem kizárólag a Btk. rendelkezése és ugyan a Btk. 12. §-a, mely előírja, hogy ha: »a büntett vagy vétség büntetése az elkövetés helyén enyhébb annál, a melyet ezen törvény megállapít: az előbbi alkalmazandó.«²⁰⁵⁾

A büntető-törvény tehát mindig visszahat, mert mindig ő rendeli el, vajjon az életbelépése előtt elkövetett bűncselekmények melyik törvény szerint büntetendők. Elrendelheti, a mint a Btk. 2. §-a el is rendelte, hogy: »ha a cselekmény elkövetésétől az ítélelhozásig terjedő időközben egymástól különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok léptek hatályba, ezek közül a legenyhébb intézkedés alkalmazandó«, a mely rendelkezés formailag tagadhatatlanul visszahatás, de egyszersmind esetleg materiális visszahatás, mert ha in concreto az elkövetéskor érvényben volt vagy az ú. n. közbenső törvény enyhébb az újnál, ekkor ez s nem az új alkalmazandó; szóval ilyenkor a formaliter visszaható törvény e rendelkezésével végső eredményben materia-

²⁰⁵⁾ Hogy mennyire a hazai törvény rendelkezik abban a kérdésben, vajjon a külföldön elkövetett s itt elbírálás alá kerülő cselekményre melyik törvény alkalmazandó, s hogy elrendelheti a hazai törvény alapján való elbírálást is, az kiténik a Btk. 7. §-ából, illetőleg a Hvm. 14. §-ából, a hol ki van mondva, hogy az említett szakaszokban felsorolt — többnyire politikai jellegű, illetőleg az állam létérdekeit erősen sértő — cselekményekre, bár külföldön követték el, mindig a hazai büntető-törvények nyerne alkalmazást.

liter nem hat vissza. A formális visszahatás természetesen úgy is érvényesülhet, hogy abban a materiális retroaktivitás is bentfoglaltatik; így rendelkezett a Hvm. 24. §-a, így kell interpretálni a Bn. és Fb. szabályait,²⁰⁶⁾ ily visszahatást javasol egyebek között az 1912. évi osztrák Regierungsentwurf a biztosító intézkedések tárgyában.²⁰⁷⁾

A kérdés ezek után már most csak az, vajjon, figyelemmel a büntetőjog céljára, a törvényváltozások jellegére, a gyakorlati szempontokra és a találkozó különböző érdekek kívánatos kiegyenlítésére, mi a helyesebb s követésre ajánlatosabb megoldás? az-e, hogy az új törvény materialiter is mindig visszahasson, azaz életbelépésének pillanatától kezdve minden, tehát még az érvényességének kezdőpontja előtt elkövetett és jogerősen el nem döntött, bűnügyekre is alkalmaztassék, — vagy az, hogy az elkövetéskor érvényben volt, illetőleg az ú. n. közbenső törvényt rendelje az ítélet alapjául venni mégis csak abban az esetben, ha ez a vádlottra nézve kedvezőbb, — vagy végül az, hogy a konkrét törvényben foglalt intézkedések, a közelebbi célok s egyéb körülmények figyelembevételével határozzon a materiális visszahatás vagy visszanevetés kérdésében?

Az abszolút visszahatás mellett kétségtelenül sok igen nyomós ok érvényesíthető, így hogy a büntetőjog a társadalomnak minél fokozottabb védelmét óhajtván biztosítani, mihelyt az állam a multban alkalmazottaknál tökéletesebb, a védelmi célú jobban szolgáló eszközöket fedez fel s foglal törvénybe, ezeket azonnal igénybe kell vennie minden büntetéssel szemben, tekintet nélkül arra, hogy ez az új törvény életbelépése előtt vagy után követte-e el bűncselekményét.²⁰⁸⁾ Nem csekély értékű az az argumentum sem, mely a büntetőjognak preventív célokat szolgáló természetéből következtet, mégis azzal a bifurcatióval, hogy mint a generalis praeventio eszköze a büntetőtörvény természetesen nem hathat vissza, mert nem áll módjában a büntetett lelkében a bűnözésre ösztönző, mint már a multban hatékony volt indítékokkal szemben visszatartó motívumokat

²⁰⁶⁾ V. ö. fent 50. l. 131. jegyz.

²⁰⁷⁾ V. ö. fent 50. l.

²⁰⁸⁾ V. ö. fent 70. l.

hívni életre, — de mint a specialis praeventio közege már oly büntetésre is lesujthat saját eszközeivel, ki a törvény életbelépte előtt hívta ki maga ellen a büntetőhatalmat; ilyenkor ugyanis oly célról — t. i. a büntetett megjavításáról, szociálizálásáról, ártalmatlanná tételéről esetleg eliminálásáról, — van szó, mely nem lezárt, nem a múlté, hanem a jövőbe nyúló; a generalis és specialis praeventio között ép az a különbség, hogy míg annak a bűncselekmény elkövetése előtt, ennek viszont csak ezt követőleg van érvényesülési tere, minélfogva ez utóbbi körben nemcsak lehetséges, de egyenesen kívánatos is, hogy az új törvény visszahasson.^{209), 210)}

Ezekkel az új törvény abszolút visszahatását megokoló argumentumokkal szemben igen erős nyomattal esnek a mérlegbe azok, melyek közül az egyik a bűncselekmény elkövetőjének, a másik pedig a társadalmi egyensúlyállapot lehető biztosításának érdekeit értékelve, a cselekmény elkövetésekor érvényben volt enyhébb törvény, illetőleg az enyhébb közbenső törvény javára a formális visszahatás olyatén érvényesülését követelik,

²⁰⁹⁾ V. ö. *Traeger*, i. m. 320. l.

²¹⁰⁾ A felhozott okok mellett nem csekély jelentőségű az a *Traeger* által felhozott — gyakorlati megfontoláson alapuló — argumentum sem, hogy ha az enyhésség szerint majd az új, majd a régi törvény alkalmazhatósága mellett, tehát az abszolút visszahatás ellen foglalunk állást, úgy ebből a számtalan következetlenséget maga után vonó rendszerből igen gyakran szinte megoldhatatlan kérdések származnak s a gyakorlat nem egyszer nem egy oly feladat elé állítatik, mely vagy képtelenségekhez, vagy az elvi alapok szükségszerű szétrombolásához vezet (v. ö. i. m. 361—374. l.). A principiális kérdéssel foglalkozó jelen tanulmányomban e merőben gyakorlati részletekre nem terjeszkedhetem ki s így csak utalok azokra a nehézségekre, melyek az enyhébb és súlyosabb törvény összemérésénél, ezeknek még ma is kísértő kombinatív alkalmazásánál (v. ö. idevágólag »A legenyhébb törvény kérdéséhez« című ítéletmegbeszélésemet s az ott közölt irodalmat; Büntető Jog Tára 68. köt. 113—119. l. és *Heil Faustín*, Büntetőjogi tanulmányok, Budapest, 1911. 11—18. l.), a büntetőjogszabályba beleszövődő más jogvidékek szabályainak változásánál, a visszaesés, indítványosság s elévülés intézményeit érdeklő törvényt módosításoknál, mint megnyugtató megoldáshoz még ma sem jutott problémák napirenden vannak. *Traeger* hatása alatt *Bar* is abban a nézetben van, hogy: »Die meisten dieser Schwierigkeiten dürften sich einfach erledigen, wenn als das im Zweifelsfalle anzuwendende Gesetz das neue Gesetz gilt.« V. ö. Geltungsgebiet 41. l. l. jegyz.

hogy általános szabályként a materiális visszahatás vágásában, az új törvény hatálybalépte előtt elkövetett cselekményekre az érvényét veszített régi törvény alkalmaztassék.

A cselekmény elkövetőjének, nem ugyan szerzett jogon, nem is méltánylást érdemlő igényen, vagy elismerést követelő várakozáson, hanem általános emberi vágyakozáson alapuló érdeke, hogy minél kevésbé súlyos következmények fűződjenek személyéhez elkövetett bűncselekménye címén. A büntetéstől való félelem s a bűncselekmény következményeinek elkerülésére irányuló törekvés a büntetett lelkében oly erővel jelentkezik, mely rendszerint jelentékenyen felülmúlja az emberi léleknek azt a — bár szintén mélyen gyökerező, de többnyire szunnyadó — vágyát, mely a bűnhődésre irányul (v. ö. *Dosztojevszky* *Raskolnikovját*, *Arany János* *Gazdag Imrét*). A büntetett, bár lelki nyugalma csak az igazságos büntetés elszenvedésével tér vissza, mégis minden erővel szabadulni törekszik az eljárás kellemetlenségeitől, a megbélyegzéstől s a büntetéstől, vagy legalább is oda törekszik, hogy minél enyhébb elbánásban részesüljön.²¹¹⁾ A büntetettnek ezt az érdekét úgy az anyagi, mint az alaki büntetőjog általában figyelembe veszi, de — s ezen van a súly — sohasem a véletlentől, esetlegességektől függőleg, hanem mindig intézményesen. Erős és kétségtelenül igazolt a törekvés, hogy a büntetett éró büntetésnek úgy enyhébb, mint súlyosabb volna ne a véletlentől függjön.²¹²⁾ A törvény megengedi az enyhébb büntetés felé irányuló törekvést, de intézményesen engedi azt meg: a védelem útján; lehetővé teheti a súlyosabb következmények beálltát is, ha ezt vagy a vádlottnak, vagy a társadalomnak, vagy az államnak magasabb érdekei úgy követelik s ekkor helyt engedhet a véletlennek is, de ezektől az esetektől eltekintve oda kell törekednie, hogy a véletlen minél kisebb területre szoríttassék vissza. Ámde ha szabályként az új törvény alkalmazását követeljük az ennek életbelépte előtt elkövetett bűncselekményekre is s e materiális visszahatáshoz akkor is ragaszkodunk, ha a cselekmény elkövetésekor érvényben volt törvény enyhébb az

²¹¹⁾ V. ö. *dr. Angyal Pál*, A magyar büntetőeljárásjog tankönyve. Budapest, 1915. I. köt. 242. l.

²¹²⁾ V. ö. *dr. Angyal Pál*, A véletlenség és a kisérlet. Magyar Jogászegyleti Értekezések. 223. füzet. Budapest, 1903.

újnál, úgy egyszerűen a véletlentől, a bíróság kisebb-nagyobb szorgalmától, esetleg az iratok expediciójának lassúbb vagy gyorsabb voltától fog függni, hogy a törvények változása idején még a régi enyhébb, vagy az új súlyosabb törvény uralma alatt hozza-e meg a bíróság jogerős ítéletét. Az ily lehetőségek kizárása kétségtelenül óhajtható, miért is — figyelemmel a vádlott érdekére s az in dubio mitius elvre — nem tehető kifogás az ellen, ha az új törvény formaliter visszahatva az életbelépte előtt elkövetett s jogerejűleg el nem döntött ügyekben a régi törvény alkalmazását írja elő, ha ez a vádlottra kedvezőbb az újnál.

A másik, szintén figyelmet érdemlő, megokolása a régi enyhébb törvény alkalmazandóságának a társadalom nyugalmi állapotának fentartására irányuló igazolt törekvés. A büntetőjog, közvetlen céljain kívül, kétségtelenül azt a célt is szolgálja, hogy a bűncselekmény nyomán támadt társadalmi nyugtalanságot lecsillapítsa, s ne csak a sértett bosszúérzetének tettekben való megnyilatkozását vágja el, hanem, az általános társadalmi felfogás szerint is igazságosnak vélt büntetés alkalmazásával, a kedélyek nyugalmi állapotát helyreállítsa. Ha akár innen marad, akár túlló a célon az állam, a mikor büntet, az igazságosság valódi, sőt sokszor csak vélt kereteinek meg nem tartása kisebb-nagyobb zavart, nyugtalanságot idéz fel. Az elégtelen megtorlás a sértettet más kiegészítő eszközök igénybevételére sarkalja, mire kiáltó példa a becsületvédelem fogyatékoságát pótló párviadal, — a túlzó, illetőleg a társadalmi felfogásnak meg nem felelő súlyos következmények beálltása viszont megingatja a törvények igazságos voltába vetett bizalmat. Figyelemmel ezek után arra a tagadhatatlan tényre, hogy az általános társadalmi felfogás a törvények összeütközésének kérdésében az enyhébb régi törvény mellett dönt s figyelemmel arra, hogy az abszolút materiális visszahatásnak szabály erejére emelése széles rétegekben állandó nyugtalanságot keltene,²¹³⁾ kívánatos, ha a tör-

²¹³⁾ „... l'oeuvre de la loi qui est d'assurer et de garantir la sécurité et la tranquillité des citoyens serait manquée si la loi était rétroactive; v. ö. *Garraud*, *Traité* I. köt. 237. l. 3. jegyz. Ugyanígy *Preilhard*, a ki szerint a visszahatás rest le plus forte garantie de la tranquillité des citoyens, idéve *Chaussou et Hillis*, *Théorie de code pénal*, V. kiad. Paris, 1872, I. köt. 50. l.

vényhozó általában úgy rendelkezik, a mint ezt a társadalmi egyensúlyállapot fentartásának érdeke követeli, azaz, ha a büntetőtörvények retroaktivitásának kérdésében a materiális visszamenetlenség álláspontjára helyezkedik.

Részemről a büntetőtörvény materiális visszamenetlensége mellett felhozott okokat az *általános szabály* megkonstruálása tekintetében döntőknek minősítem, mert az új törvény abszolút visszamenetlenségének kimondását javasoló két argumentum rendkívül nyomatékos ellensúlyt talál a most vázolt megokolásban, miért is helyesnek vélem, ha a törvényhozó a formális visszamenetlenség tényleges hatalmát úgy az új büntetőkódex, valamint egyes büntetőtörvények megalkotásánál általában olyaténkép gyakorolja, hogy szabályként ugyan az új törvény szerint rendelje a megelőzőleg elkövetett, jogerősen még el nem bírált, bűncselekményeket büntetni, — viszont az elkövetéskor érvényben volt, illetőleg a közbenső régi törvény alkalmazását írja elő, ha ez a vádlottra kedvezőbb mint az új.²¹⁴⁾

Három esetben azonban kizárandónak vélem a régi törvény alapján való ítélkezést és tehát az abszolút materiális visszamenetlenség mellett foglalkozni állást. E három eset a következő:

1. Ha az új törvény kizárólag vagy legalább is első rendben a *büntetett jól felfogott érdekét* szolgálja, a mi kiváltképpen a fiatalok büntetésekre vonatkozó, ezeknek megmentését célzó rendelkezéseket magában foglaló új törvénnyel fordul elő. Ily

²¹⁴⁾ Az irodalomban, sőt a törvényhozás termeiben is erősen vitás, vajjon nem kellene-e az enyhébb új törvénynek a jogerősen eldöntött esetekre való visszamenetlenségét is biztosítani? V. ö. e kérdésre Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages des Norddeutschen Bundes, 1870. I. köt. 152—157. l.; Ulrich, Welchen Einfluss hat die Einführung des deutschen Strafgesetzbuches auf die nach dem preussischen Strafgesetzbuch rechtskräftig erkannten Ehrenstrafen, a Holtzendorff-féle Allgemeine Deutsche Strafrechtszeitung 1871. évi XI. évf. 301—306. l.; Seeger, i. m. 69., 138. l.; Traeger, i. m. 387—416. l.; Bar, i. m. I. köt. 89. s. köv. l.; Gabba, Teoria II. köt. 385. l.; Crivellari, i. m. 119., 158., 165. s. köv. l. Részemről — mellőzve e kérdéssel való behatóbb foglalkozást — abban a nézetben vagyok, hogy megokolt esetekben *kegyelmi úton* volna biztosítandó a jogerősen kiszabott büntetésnek — a megváltozott felfogást letüköröző új enyhébb törvény kihatása címén — leszállítása, enyhítése, vagy törlése.

törvénynek visszahatólagos alkalmazása ugyanis olyannyira természetes, hogy behatóbb megokolást alig is igényel, lévén itt a felismerten célravezetőbb intézkedéseknek a régi hatástalanok, sőt a fiatalokakat egyenesen a rossz útra terelők kedvéért való mellőzése nemcsak a társadalmi, hanem az egyéni érdekekkel is ellenkező és észszerőtlen. Nem tudnék egyetlen okot sem felhozni idevágólag a materiális visszamenetlenség tilalma mellett, mert nem tudnék, s velem együtt tán más sem, belenyugodni abba, hogy a büntetett fiatalok csak azért, mert különben is szimptomatikus jellegű cselekményét a régi törvény uralmi ideje alatt követte el, az ugyan enyhébb színben feltűnő, de valószínűen továbbzülleszt eredményező megtorló büntetésnek vessük alá, a helyett hogy az új törvénynek netán szigorúbb intézkedését alkalmazzuk vele szemben.

2. Míg ezeknél a törvényeknél a büntetett érdekét szolgáló mentés szempontja, addig az ú. n. biztosító rendszabályokat bevezető új törvényeknél a *társadalom hatályosabb védelmének gondolata* okolja meg az ily törvényeknek visszahatólagos alkalmazását. Úgy hiszem, még az sem nehezítene e biztosító intézkedések visszaható igénybevételét, ki egyébként a büntetett iránt érzett kimélemből ragaszkodik az enyhébb régi törvényhez. Mert ha az ilyféle méltányossági tekintet figyelembe is jöhet addig, míg szoros értelemben vett büntetésekről van szó, — nézetem szerint ki van zárva annak értékelése ott, hol merőben védekezünk, hol nem is büntetéssel, hanem védelmi intézkedéssel lépünk fel. Ebben a vonatkozásban az amúgy is túlzottan értékelt méltányossági gondolat teljesen elhomályosul a társadalomnak a közveszélyes büntetésekkel szemben méltán követelt fokozottabb biztonságot nyújtani hivatott eszközökre irányuló igazolt igénye mellett. Jól mondja Bar, hogy ha az új törvény jogot ad a bírónak arra, hogy a beszámítási képesség hiánya címén felmentett, de közveszélyes büntetett elmeegógyintézetbe utalja, egyenesen észszerőtlen volna e rendelkezést kizárni azért, mert az illető egyén cselekményét az új törvény életbelépése előtt követte el.²¹⁵⁾

²¹⁵⁾ V. ö. Bar, Geltungsgebiet 41. l., és v. ö. Erläuternde Bemerkun-

3. Indokoltnak és szükségesnek tartom végezetül a materiális visszaható erő érvényesülését oly körülmények között s oly büntetőtörvénynél, a melyek *eminens állami érdekeket* védenek, a melyeknek már megalkotását is az a parancsoló szükség okolja meg, melyet átérezve megállapítható, hogy nélkülök magának az államnak, és tehát abban a társadalomnak s mindnyájunknak, létezése forog kockán. Súlyos veszélyek idején az egyes ember is kivételes intézkedéseket tesz, jogtalan támadásokkal szemben védelmi célból még bűncselekmény elkövetésére is feljogosít a büntetőtörvény. Hát csak ép az állam legyen elzárva a különben is jogos, bár normális körülmények között mellőzni kívánatos, súlyosabb büntetés kiszabását parancsoló új törvény visszahatólagos alkalmazásától, mint célravezetőnek felismert védelmi eszköznek igénybevételétől? ! Azt hiszem nem tévedek, ha azt állítom, hogy a háborús büntetőjog az egyébként antiquált elrettentési elven alapul; de ha ez igaz, úgy nem ütközhetik meg senki azon, ha a Magyar Jogászegyletben tartott előadásom hatása alatt a magyar védői karnak egyik neves harczosa: *dr. Weisz Ödön*, e kérdéssel foglalkozó legutóbbi tanulmányában így szól: »ha az állam a büntetés súlyosságától, az abban rejlő fenyegetési erőttől alappal várhatja, hogy mások, megrettenve a büntetéstől, a cselekmény elkövetésétől ezentúl vissza fognak riadni és így a visszaélések könnyebben el lesznek fojtathatók, akkor... meg tudom érteni a politikust, ha ez a visszaható erőnek a Hvm. 24. §-a szerinti megalkotásától vissza nem ijedt«²¹⁶⁾ A magam részéről csak ismétlem, hogy a »salus rei publicae suprema lex esto« elv előtt még akkor is háttérbe kell vonulnia a »lex non reagit« jelszónak, ha ez utóbbi tudományosan is vitátlannak elismert alapon nyugodnék, a mi pedig — mint úgy hiszem sikerült bebizonyítanom — épen nem állítható. Szilárd meggyőződéseim, hogy az, ki e problémával, menten minden politikai elfoglaltságtól, merőben tudományos nézőszögből

gen zum Vorentwurf eines österreichischen Strafgesetzbuches. Wien, 1910. 140. l. V. ö. még *Wittmann* id. cikkét: *Jogtud. Közl.* 1904. évf. 392. lap.

²¹⁶⁾ V. ö. *dr. Weisz Ödön*, id. cikk 250. l.

foglalkozik, alig juthat más eredményre mint a melyet megállapítanom szerencsém volt.²¹⁷⁾

²¹⁷⁾ A gyakorlatias kérdésekkel, melyek e problémával összefüggnek, ezúttal nem foglalkozom, közülök egynek érintését mindazonáltal még sem mellőzhetem, nem azért, mert az a jelenlegi háborús büntetőjoggal a legszorosabb kapcsolatban lévén, a béke idejének bekövetkeztével valószínűleg erős vitákra fog adni alkalmat. A kérdés az, vajjon azok a bűncselekmények, melyeket valaki az ezeket büntetni rendelő vagy — tekintettel a háborús viszonyokra — a rendesnél súlyosabb büntetéssel sújtani parancsoló kivételes, és csak a háború alatt érvényes, törvények uralmi idejében követ el, ha elbírálásukra akkor kerül a sor, a mikor már békében vagyunk, az elkövetéskor hatályos, avagy a normális időkre érvényes törvények szerint ítéltessenek-e meg. A nézetek erősen megoszlanak (v. ö. a vonatkozó irodalomra: *Binding*, Handbuch 258. l.; *Finger*, i. m. 147. l.; *Frank*, Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich; VIII—X. kiad. Tübingen, 1911. 28. l. és a *Liszt-féle Zeitschrift* XIV. köt. 357. l.; *Bar*, Das Strafgesetz I. köt. 76. l.; *Halschner*, i. m. I. köt. 123. l.; *Liszt*, Lehrbuch, 100. l.; *Olshausen*, Kommentar zum Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich IX. kiad. Berlin, 1912. I. köt. 52. l.; *Beling*, Grundzüge des Strafrechts IV. kiad. Tübingen, 1912. 110. l.; *Reichardt*, Kurzgefasstes Lehrbuch des deutschen Strafrechts, Karlsruhe, 1912. 36. l. *Meyer-Allfeld*, i. m. 89. l.; *Seeger*, i. m. 117. l.; *Schmid*, i. m. 192. l.; *Goehrs*, i. m. 27. l.; *Neumann*, Das Blankostrafgesetz. Breslau, 1908. 87. l., és legújabban *Käckell*, Die Bedeutung des Strafgesetzbegriffes in der Lehre von der strafrechtlichen Rückwirkung. Breslau, 1915. 220—225. l.; *Max Ernst Mayer*, Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts. Heidelberg, 1915. 32. l.; *dr. Falck* idevágó cikke a »Das Recht« 1915. évi XIX. évf. 167. l.; *Hagemann*, Die Bedeutung des § 2, Abs. 2. StGB. für die aus Anlass des Krieges erlassenen strafrechtlichen Bestimmungen; a *Goldt. Archiv* 1916. évi 62. köt. 305—310. l.; v. ö. még a német Vorentwurf 2. §. 3. bek., ennek indoklására *Begründung*, I. köt. 7. l.; a *Gegenentwurf* 2. §. 3. bek. és indoklására *Begründung* 2—3. l.; *Ebermayer*, i. m. 1. l.; v. ö. végül a német Reichsgerichtnek idevonatkozó ítéleteit: *Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen* 20. köt. 294. l.; 21. köt. 295. l. és 32. köt. 112. l.) Részemről a látszólag átmeneti érvénnyel bíró háborús törvényekre vonatkozással a kérdést elég egyszerűnek találom. Mindenekelőtt megállapítani kívánom, hogy ezek a törvények a háború megszűntével tulajdonképen nem szűnnek meg, törvényjellegüket nem vesztik el, a mint hogy pl. az 1912. évi LXIII. t.-cz. érvénye törvény volt a háború kitörése előtt is, mert a 32. §. rendeletéből kihirdetésének napján, azaz 1912. évi decz. 31-ikén életbelépett, s érvényben marad a béke idején is. Érvényben maradnak többi háborús törvényeink is; a mit elvesztenek, az csak az alkalom, hogy egyes rendelkezéseikkel bárki is szembehelyezkedhessék.

De akkor ezekre nem hat ki a Btk. 2. §-a, mert nem esik szó törvény-változásról, minélfogva kétségtelennek tartom, hogy békében is a háborús törvények szerint kell a háború alatt elkövetett cselekményeket büntetni annyival is inkább, mert a vonatkozó törvényeknek az a kitétele, hogy a büntető rendelkezés, vagy a súlyosabb büntetés alkalmazásának feltétele, hogy a cselekmény »háború idején« követtetett legyen el, tényálladási elemként szerepel. Más az eset, ha az eddigi büntetendő cselekményt valamely új törvény azért hagyja ki a büntetendők közül, mert a változott társadalmi felfogás így követeli; ilyenkor a régi törvény helyébe új lépett, mely visszahatólagos alkalmazásával zárja a megelőzőleg elkövetett cselekménynek büntetés alá fogását (ha pl. jöme egy új törvény, mely az uzorában nem látva kriminalitást, az 1885. évi XXIII. t.-cz. büntetőjogi rendelkezéseit hatályon kívül helyezné, nemcsak formai, de érdemi okokból sem volna szabad az új törvény életbelépte előtt elkövetett uzorát büntetni). A mi esetünkben azonban, ismétlem: nem szűnt meg a háborús törvény, hanem csak az elkövetésnek alkalma enyészett el. Azt hiszem, senkinek sem jutna eszébe azt, ki ragályos betegség idején a továbbterjedésnek megakadályozása végett elrendelt zár- vagy egyéb felügyeleti szabályokat megszegte, a Btk. 316. §-ába ütköző vétség vádja alól felmenteni azért, mert cselekménye akkor került a bíróság elé, a mikor az illető zár- vagy felügyeleti szabályok — mert a ragály megszűnt, mert tehát nem volt rájuk szükség — már hatályon kívül helyeztettek. Helyesen mondja Hagemann (v. ö. id. czikk 320. l.): »Das würde nicht begreifen können, dass die Personen ohne Strafe angehen sollen, die bis zum Schluss des Krieges gegen die wichtigen, aus dessen Anlass ergangenen Bestimmungen verstossen haben, oder die es verstanden haben in geschickter Weise sich der Aburteilung bis zum Schluss des Krieges zu entziehen.«

I. kor. 20 fill. — IV. A »Servitus fumi immittendi« hazai jogunk rendszerében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — V. Magyarország népmozgalmának szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. *Kelети Károly* r. tagtól. 40 fill. — VI. Két legújabb törvényhozási mű a polgári perjog köréből. (A német perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) *Zsilinszky Imre* l. tagtól. 80 fill. — VII. Emlékezésed alsóvizti Fogarasi János r. tag fölött. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — VIII. Öt év Magyarország hivatali statisztikájából. *Konek Sándor* r. tagtól. 80 fill. — IX. Magyar hölgyek leveleiről. *Dedk Farkas* l. tagtól. 40 fill.

Hatodik kötet. 1879—1881.

I. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalmi mozgalmi: *Dr. Konek Sándor* r. tagtól. 60 fill. — II. Nagy férfiak azarapa a történelemben. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 fill. — III. Kasinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány. *Jakab Elek* l. tagtól. 60 fill. — IV. Emlékezésed Urházy György felett. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 20 fill. — V. Palaczkzy Ferenc emlékezete. *Zsilinszky Mihály* lev. tagtól. 40 fill. — VI. A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. *Dr. Weisz Beldtől.* 20 fill. — VII. A magyar jogi művelés kérdéseihez. Jogi irodalmi és nyelvészeti tanulmány, tekintettel jogi művelésünk jelenére, múltjára, művelésére és gyökereire javítására. *Irta Bakos Gábor.* 40 fill. — VIII. A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. *Kautz Gyula* r. tagtól. 40 fill. — IX. A magyar és osztrák állambiztatás 1868—1877-ig. *Irta Láng Lajos.* 60 fill. — X. Gróf Teleki Domonkos emlékezete. *Irta Deák Farkas.* 40 fill. — XI. Emlékezésed Zsilinszky Imre l. tagra. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 40 fill. — XII. A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. Székkfogaladó értekezés. *Hajnik Imre* r. tagtól. 80 fill.

Hetedik kötet. 1882—1885.

I. A nemzetközi jog elmélete Kant philosophiája szerint. *Dr. Medveczky Frigyes* től. 40 fill. — II. A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. *Kelети Károly* r. tagtól. 80 fill. — III. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—1879. *Konek Sándor* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — IV. A magyar felsőbb reformja. *Irta Tóth Lőrincz* r. tag. 1 kor. 20 fill. — V. B. Eötvös József »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az állambiztatás czinű munkájáról. *Trefort Agoston* t. tagtól. 20 fill. — VI. A minisiteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. *Schwarz Gyula* l. tagtól. 40 fill. — VII. A vasúti ügy s a posta- és távirtdai ügy közti összeköttetés Magyarországon a közlekedési és névszerinti és vasúti jog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — VIII. Sallustius államformái és a görögök politikai irodalma. *Schwarz Gyula* l. tagtól. 40 fill. — IX. A Demokrácia eszméje és szervezete. *Dr. Kunec Ignác* pozsonyi kir. akad. jogtanártól. 80 fill. — X. Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1880-ban. *Kovács Gyula* lev. tagtól. 80 fill.

Nyolczadik kötet. 1885—1887.

I. Montesquien elmélete. *Schwarz Gyula* lev. tagtól. 60 fill. — II. Fegyhazi tanulmányok. I. Illavai fegyház. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — III. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) *Apáthy István* r. tagtól. 40 fill. — IV. További adalék a görögök politikai irodalmának kritikai történetéhez. *Schwarz Gyula* l. tagtól. 80 fill. — V. Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. *Hajnik Imre* l. tagtól. 40 fill. — VI. Melyik görög állam közelítette meg a képviseleti rendszer alapfogólatát. *Schwarz Gyula* lev. tagtól. 20 fill. — VII. A népkutatás hazánkban 1869—1884. *Láng Lajos* l. tagtól. 80 fill. — VIII. Emlékezésed a nemzetközi büntetőjogi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — IX. Gondolatszabadság és azon tömeguralom. *Schwarz Gyula* l. tagtól. 1 kor. — X. A két utóbbi évtized államformái irodalmának kritikai méltatásához. *Schwarz Gyula* l. tagtól. 1 kor.

Kilencedik kötet. 1887—1888.

I. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. *Schwarz Gyula* l. tagtól. 1 kor. — II. Az athenai állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Klestenestől Eplidaitosig. (507—481—354 Kr. e.) *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. A középoktatás hazánkban (1867—1886) *Láng Lajos* l. tagtól. 80 fill. — IV. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székkfogaladó értekezés. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — V. Dante mint politikai író. *Dománovszky Endre* l. tagtól. 80 fill. — VI. Fegyhazi tanulmányok. A rabunkra. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — VII. A jog és állambiztatás történelmi. Székkfogaladó értekezés. *Schwarz Gyula* l. tagtól. 1 kor. — VIII. Esszé az állam- és jogtudományok és parlament